

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 6 | 2004 € 5,50

Godsbeeld en gender

Stan van Houcke
Autisme na Van Gogh

Frits Rüter
Softdrugs vrijgeven

August Hans den Boef
Donners boemerang

Europa en Turkije

Voorstanders van de toetreding van Turkije tot de Europese Unie schuiven de critici van zo'n besluit in de schoenen, dat zij tegen toelating zijn op basis van het islamitische karakter van Turkije, ook al is het land formeel een seculiere staat. Maar de religieuze overtuiging van de meerderheid van de Turkse bevolking doet hierbij volstrekt niet ter zake. Wel relevant is de vraag naar het democratisch gehalte van Turkije. Een vraag die dezer dagen allerwegen wordt verdoezeld, maar waarop het antwoord niet anders dan klip en klaar kan zijn: ronduit belabberd. Grondrechten als de vrijheid van godsdienst, van meningsuiting, van vergadering, van drukpers, gelijkberechtiging van de beide seksen en van alle bevolkingsgroepen, rechtsbescherming, verbod op discriminatie etcetera zijn in de praktijk in vele opzichten nog altijd een farce. Vooruitgang is de afgelopen jaren wel te zien geweest, maar het tempo is bedroevend en het resultaat tot op heden bedenklijk.

Daar komt nog iets bij. Turkije telt volgens de Verenigde Naties tegen de tijd van mogelijke toetreding zo'n 90 miljoen inwoners, het meeste van alle EU-landen. Dit betekent, gegeven de regelingen voor de samenstelling van de EU-bestuursorganen, dat Turkije na toetreding het Europese beleid kan maken of breken. Dat is niet alleen onverstandig, maar ook principieel onjuist, waar democratie immers de norm is. Zelfs als de situatie van de mensenrechten er de komende

jaren sterk zou verbeteren, dan nog zou het onzinnig zijn om Turkije tot *ruling nation* van de EU te bombarderen. Het land met de minste ervaring in democratie zou dan in Europa de dienst uitmaken. Zeker, de EU zou tevoren de grondwet kunnen aanpassen en een bovengrens kunnen bepalen voor de invloed van bevolkingsaantallen in europarlement, ministerraad enzovoorts. Maar zal het toch al fragiele karakter van de samenwerking tussen de EU-landen zo'n besluitvorming verdragen? Het moeizame proces dat tot de eerste Europese grondwet heeft geleid – een grondwet die in de aangesloten landen nog moet worden geratificeerd – stemt niet erg hoopvol op dit punt.

Meer voor de hand lijkt daarom te liggen, dat Europa met Turkije voorlopig eerst eens een aantal andere strategische stappen op het gebied van samenwerking zet. Stappen die niet noodzakelijkerwijs hoeven te leiden tot een toetreding, maar wel consequente toenadering inhouden. Een gemeenschappelijke handelszone zou gericht kunnen zijn op versterking van de welvaart in Turkije, bij een gelijkblijvend niveau in Europa. Intussen zou de samenwerking op de democratisch gevoelige terreinen geschraagd kunnen worden en hopelijk op termijn leiden tot een overtuigd wederzijds vertrouwen. Dat lijkt heel wat zinvoller dan overhaast handelen in de roes van een idee dat zomaar in een riskante waan kan verkeren.

Boudewijn Chorus

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
**Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam**

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam

adres

pc/woonplaats

telefoon

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
58e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Hoofredactie
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer
August Hans den Boef, Arne Braaksma,
André de Bruin, Carrie, Paul Cliteur,
Anna Dasovic, Ad van Dun, Peter
Gorgels, Stan van Houcke, Philip Jol,
Erik Kottier, Katja Kreukels, Max
Pam, Harry van Putten, Peter van
Rietschoten, Marcel Ruijters, Carla
Rus, Hans Joachim Schröter, Hilde van
Vlaanderen, Rixt Zijlstra.

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Lotte Peters,
Plots grafische vormgeving
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch
Verbond € 24,75. Studenten € 22,00.
Toeslag buiten Nederland € 11,50.
Los nummer € 5,50

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40,
admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend
per kalenderjaar en gaan in met de
eerstvolgende editie. U ontvangt een
factuur of acceptgiro voor de reste-
rende periode van het lopende jaar.
Abonnementen worden automatisch
verlengd tenzij uiterlijk vóór 1 decem-
ber schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzskade 344, 2014
CJ Haarlem. Telefoon: (023) 524
53 36. Fax: (023) 524 80 43. E-mail:
amedia@xs4all.nl

Verschijningsdata
De Humanist verschijnt tweemaande-
lijks. De komende verschijningsdata
in 2005 zijn: 2 februari, 30 maart,
8 juni, 14 september, 2 november en
21 december.

Foto omslag
Philip Jol

© 2004 -2005 Uitgeverij SWP,
Amsterdam. Alle rechten
voorbehouden. ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
Groep vaktijdschriften

INHOUD

August Hans den Boef over godslastering

(p.34)

Nr. 6 | 2004

ARTIKEL & REPORTAGE

- 4 Eenzaamheid in Nederland
'De zaterdagen duren soms heel lang'
- 8 De schuldenbom tikt
Schulden arme landen vormen een wereldprobleem
- 22 Wereldbericht: Sri Lanka
Wankele gevechtspauze in het Tamil-kruitvat

INTERVIEW

- 18 Strafrechtgeleerde Frits Rüter
'Gedogen aan de achterdeur'

OPINIE & ANALYSE

- 11 Carrie: Voorleesbijbel
- 12 Carla Rus: Religie en onderdrukking van vrouwen
- 17 Paul Cliteur: Nederland, word wakker
- 26 Max Pam: Kop in het zand
- 28 Stan van Houcke: Autisme in Nederland

ESSAY

- 34 August Hans den Boef:
Donners *Jurassic Park*-rechtspraak

RUBRIEKEN

2 Redactioneel: Europa en Turkije	33 Ondertussen op het internet
21 Verlicht: De Bataven	39 Repliek
25 De bezieling: André Hielkema	43 Zoom
27 Sprekend: Wim Looijen	44 Vers van de pers
32 Doordenker	46 Agenda

Tobsy en Marian: 'Samen naar de bingo was geen optie.' Foto's: Hans Joachim Schröter.

Problemen rond eenzaamheid zijn de afgelopen jaren kleiner geworden, relaties hechter. Het is tegenwoordig een minder groot taboe om erover te praten en na te denken over oplossingen. Toch leeft een op de tien Nederlanders nog in een sociaal isolement.

'De zaterdagen duren soms erg lang'

KATJA KREUKELS

"Ik kende de televisiegids van buiten." Topsy Bergmans (49) tuurt voor zich uit in haar flat in Weert - groot genoeg voor twee personen en hond Sancha. Hoe langer je alleen bent, hoe moeilijker het is om contact te zoeken, vertelt Topsy. "Ik kreeg last van hyperventilatie en durfde steeds minder naar buiten. Door mijn hond uit te laten, moest ik af en toe wel een gesprekje aangaan. Dat was mijn geluk. Maar telkens als ik terug naar huis wandelde voelde ik me weer alleen." Topsy klapte emotioneel dicht toen ze ontdekte dat haar dochter een junk was. In haar donkerbruine ogen, met wallen omrand, is weinig vrolijkheid te bespeuren als ze terugdenkt aan deze eenzame periode. Ze was niet in staat om haar verdriet met anderen te delen. "Mensen merkten wel dat er iets niet klopte. Ze hoefden haar naam maar te noemen en de tranen rolden over mijn wangen. Maar ze lieten me met rust. Soms denk ik: hadden ze dat maar niet gedaan." Ook met haar man kon ze haar verdriet niet delen. "Hij is een stil persoon. Die bouwde een muurtje op. Je kunt hand in hand samen op de bank zitten en je toch vreselijk eenzaam voelen."

Nieuwe solidariteit

Op de afdeling Sociale Gerontologie (ouderdomskunde) aan de Vrije Universiteit (VU) van Amsterdam wordt al decennialang onderzoek gedaan naar eenzaamheid en eenzaamheidservaringen in Nederland. Niet alleen bij ouderen. Elke fase kent zijn eigen periodes

van eenzaamheid, vertelt gerontoloog Theo van Tilburg. De VU-docent heeft verschillende eenzaamheidsonderzoeken uit de periode 1978-2003 geïnventariseerd en vergeleken. Een van de uitkomsten is dat mensen zich nu minder eenzaam voelen dan vijftientig jaar geleden. "Eenzaamheidsgevoelens zijn héél langzaam gedaald. Je kunt nu spreken van een percentage van vier procent van de Nederlanders met een ernstig en langdurig eenzaamheidsprobleem. Niet veel meer. Dat zijn mensen met kleine netwerken, zonder partner en weinig contacten in de buurt. Ze zijn niet sociaal ingebed."

'Mensen lieten me
met rust. Soms denk
ik: hadden ze dat
maar niet gedaan'

Van Tilburg ontzenuwt het idee dat in een moderne samenleving burgers zich minder verbonden voelen met elkaar of dat de kans op eenzaamheid groter is. "Veel mensen willen hun eigen sociale omgeving creëren en kiezen met wie ze zich verbonden voelen. Ze hebben geleerd een eigen relatienetwerk te ontwikkelen." Solidariteit is niet verdwenen, maar heeft een andere organisatievorm gekregen. "Je kunt de oude gemeenschapsverbanden wel idealiseren, zo van: het

was vroeger beter. Maar vergeet niet dat er ook relaties zijn verdwenen waar je nooit op zat te wachten. Vroeger bleef je samen als je een slecht huwelijk had. Er was een sterke sociale controle. Je had verplichte contacten met de buren. Die sociale dwang kon heel beklemmend zijn." Mensen besteden nu ook veel meer zorg aan de kwaliteit van hun relatie. Van Tilburg: "De emotionele kant is belangrijker geworden. Vroeger waren relaties veel zakelijker van aard. Als je nu naar scholen kijkt en ziet hoeveel aandacht aan omgangsvormen wordt besteed en aan het uitpraten van ruzies. Zo wordt de kwaliteit van relaties beter. Ze bieden meer steun. De relatie tussen ouders en kinderen illustreert dat. Die is in de loop der jaren alleen maar beter geworden."

Risico's op eenzaamheid

Problemen rond eenzaamheid zijn kleiner geworden, relaties hechter. Het is een minder groot taboe om erover te praten en na te denken over oplossingen. Ook Topsy Bergmans uit Weert voelt zich minder eenzaam dan twee jaar geleden. Door veel te praten met een psychotherapeute van de RIAGG heeft ze haar verdriet kunnen verwerken. Ze is zich sterker gaan voelen. Maar dat is maar een deel van het verhaal. Een andere opmerkelijke uitkomst van het VU-onderzoek is dat het aantal groepen dat het risico loopt om eenzaam te worden is toegenomen. Nederland heeft nog nooit zoveel alleenstaanden gekend als nu. Dit aantal groeit. Hier raken de gegevens van de

gerontoloog die van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

SCP-onderzoekers maakten dit najaar bekend dat een op de tien Nederlanders te maken heeft met sociale uitsluiting. De combinatie van een laag inkomen met slechte gezondheid en een gering psychisch welbevinden, zo schrijven de onderzoekers, vergroten de uitsluiting. Zeker als je alleenstaand bent. "Eenzaamheid is niet hetzelfde als sociale uitsluiting," benadrukt Van Tilburg. "Het is de subjectieve waardering van je relatienetwerk. Uitsluiting is de objectieve vaststelling dat iemand steunt op een beperkt aantal contacten. Iemand met weinig vrienden hoeft zich niet per definitie eenzaam te voelen. Maar de kans is wel groter."

De reden voor de groei van het aantal alleenstaanden in Nederland is volgens Van Tilburg wederom die keuzevrijheid. "De levensloop is veel ingewikkelder geworden. Je trouwt niet meer van huis uit en bent niet meer levenslang onder de pannen. Mensen trouwen later, scheiden vaker, maken verschillende partners mee. Maar zijn ook meerdere periodes in hun leven alleenstaand." De kans op eenzaamheid is dan groter, maar vaak ook tijdelijk van aard. "Zeker als je nog jong bent, is het perspectief op verandering groot. Bij een weduwe van 65 is de kans op een relatie binnen een jaar moeilijker. Toch zie je ook dat ouderen ondernemender zijn geworden. Ze leggen makkelijker nieuwe contacten."

Maatjesproject

Terug in Weert. Tobsy voelde zich zo sterk dat ze een jaar geleden besloot iets te ondernemen. Ze meldde zich aan bij het maatjesproject van Humanitas. Bij deze vorm van contacthulp trekt een vrijwilliger een jaar lang met een buurtbewoner op die in een isolement verkeert. Het doel is om samen iets te ondernemen en een hobby te vinden voor de hulpbehoevende. "Ik wilde graag anderen helpen die zich alleen voelen. Maar het was ook een keuze voor mezelf," vertelt Tobsy. "Voor mij was dat vrijwilligerswerk een stok achter de deur. Ik moest naar buiten, naar Marian. Elke week. Ik wilde er voor haar zijn."

Een paar straten verder woont Marian Quaedyvlief (46). "Ze slaapt niet meer. Ze zit achter de computer," concludeert Tobsy als ze door het raam naar binnen kijkt. "Het is de ergste gehandicapte mens die ik van dichtbij heb meegemaakt. Ze heeft een aangeboren spierziekte en zit al haar hele leven in een rolstoel." Een kleine vrouw met kort donker haar en een bril komt aanrollen. Een hondje springt blaffend tegen de vrijwilliger op.

Marian woont niet alleen in deze aangepaste woning. Buddy de hond en de

'Vroeger bleef je samen als je een slecht huwelijk had'

katten Firestar en Whisky houden haar gezelschap. "Zonder de zorg voor deze dieren had ik geen leven," vertelt Marian. Via de thuiszorg hoorde ze van het maatjesproject. "Ik wilde het weleens proberen. Ik had geen verwachtingen. Daarvoor heb ik al te veel teleurstellingen met mensen meegemaakt. Maar het klikte meteen." Tobsy lacht. Maar ze geeft ook aan dat ze erg moest wennen aan het contact. "Marian heeft wisselende stemmingen. Ze kan in een keer beginnen te huilen. Dan voelt ze zich raar en onbegrepen. Ik was bang dat het aan mij lag." Marian: "Ik ben een moeilijk geval. Ik lach heel veel. Dat is mijn wapen. Maar soms vraag ik me af wie Marian is en voel ik me erg alleen." Het is niet gelukt een hobby te vinden die de gehandicapte vrouw alleen kan uitoefenen. Tobsy: "Samen naar de bingo was geen optie. Te veel mensen. Een cursus kaarsen maken was te duur." Het naaien van kleren werd uiteindelijk het wekelijkse tijdverdrijf. "Ik heb korte benen en twee ongelijke armen. Maatkleding is voor mij ideaal," vertelt Marian. Tobsy: "Ik tekende de patronen, knipte de stof en Marian naaide de rechte lijnen. Ze drukte dan met haar elleboog op de pedaal. Dat lukte. Maar ze kan het jammer genoeg niet alleen doen." Marian kijkt opgewekt naar haar

buurtgenoot: "We hebben een hoop gevloekt en gelachen."

De ideale vrijwilliger betuttelt niet, vindt Marian. "Daar krijg ik de kriebels van. Ze moet me nemen zoals ik ben." Tobsy: "Op een gegeven moment zag ik de rolstoel niet meer. We voelden elkaar goed aan." De vrijwilliger vindt de duur van een jaar precies goed. "Anders hecht ik me te veel. Ik voel me nu vrij om af en toe bij haar binnen te lopen. Het is minder verplicht." Marian mist haar maatje wel, haar komst, de gezelligheid. Voor haar was het project veel te kort. Maar ze heeft wel nagedacht over hobby's. Ze zou zelf vrijwilligerswerk willen doen. Niet met mensen, maar met dieren. "Dieren betekenen meer voor mij dan mensen."

Vriendschap

Er is geen eenduidige oplossing voor eenzaamheid, vertelt Theo van Tilburg. Vroeger werd er veel naar maatschappelijke oorzaken gekeken, aldus de VU-docent. Hij noemt het voorbeeld van onderzoekers die vonden dat je mensen maar beter niet in een flat kon wegstoppen. Dat zou de eenzaamheid bevorderen. "Nu weten we meer. Het lag niet aan de flat dat mensen zich alleen voelden, maar aan de sociale situatie van de bewoners. Veelal mensen die na een scheiding snel woonruimte zochten. Nu wordt er meer individueel naar eenzaamheid gekeken. De vraag is: hoe kunnen we mensen stimuleren om contacten met elkaar te onderhouden?" Een succesvolle aanpak is de vriendschaps cursus voor oudere vrouwen, ontwikkeld door psychogeronthologe Nan Stevens, verbonden aan de VU en de Radboud Universiteit in Nijmegen. Meer dan de helft van de deelnemers voelt zich na het volgen van de cursus minder eenzaam. "Er zijn cursisten die zich na afloop meer bevestigd voelen in hun eigen identiteit," vertelt Stevens. Het doel is 'empowerment' van oudere, alleenstaande vrouwen. "We willen hen leren een actievare houding aan te nemen bij het organiseren van hun leven en het opbouwen van een vriendinnen-netwerk." Dat begint bij meer zelfwaardering. De vrouwen onderzoeken tijdens de twaalf bijeenkomsten hun eigen

relaties en haar wensen zaken te veranderen. Daarna wordt gekeken welk aanbod daarbij past. Is dat het opzoeken van een bridgeclub, het voeren van een goed gesprek of het volgen van een vriendschapskursus?"

Er moet meer aandacht zijn voor deze individuele analyses vindt Stevens. "Dit is ook dé manier om teruggetrokken mensen te stimuleren aan groepsactiviteiten deel te nemen." Omgekeerd is het belangrijk dat hulpbehoevenden niet alleen passief consumeren en te afhankelijk worden van verschillende hulpprogramma's, vindt de onderzoeker. Je moet actief deelnemen en zelf iets met de lessen doen. "Je kunt bovendien als hulpverlener niet alle problemen oplossen. Soms zijn eenzaamheidsproblemen zo complex dat je ze alleen een beetje kunt verlichten."

Langzaam uit isolement

Marian installeert zich in haar scootermobiel om Buddy uit te laten. Dolenthousiast en druk blaffend rent hij naar het tuinhok. "Ik ben wel mondiger geworden. Vroeger hield ik alles binnen. Ik laat niet meer over me heen lopen," vertelt Marian trots. Ze rijdt in rustig tempo en volgt Buddy die op een grasveld rondsnuift. "Ik heb bewust gekozen voor zelfstandig wonen. Ik wilde niet meer opgeborgen zitten in tehuizen met andere gehandicapten. Maar het was in het begin erg moeilijk. Ik heb een periode gehad dat ik niet naar buiten durfde. 's Nachts keek ik televisie. Overdag sliep ik."

Door veel te praten met haar thuishulp is Marian langzaam uit haar isolement gekomen. "Mijn deur staat nu meer open voor nieuw contact. Verder leef ik van dag tot dag en stel niet al te hoge eisen, anders raak ik alleen maar teleurgesteld." Ze groet twee jongedames die ook hun hond uitlaten en vertelt dat ze doordeweeks halve dagen op een sociale werkplaats snoep verpakt. In het weekend voelt ze zich wel alleen. "Ik vermaak me wel. Ik heb een e-mailvriendin met wie ik veel deel, twee lieve tantes en ga met Buddy op pad. Maar de zaterdagen duren soms erg lang. Ik zou wel naar anderen toekunnen, maar ik wil ze niet tot last zijn." |

veelzijdigheid en kijken welke verschillende soorten vriendschappen daarbij passen. Het doel is niet het vinden van één harstvriendin. Ook wordt er in rollenspelen geoefend met verschillende eigenschappen die een vriendschap bevorderen, zoals luisteren en grenzen aangeven.

Om eenzaamheid te verhelpen zijn intieme en diepgaande contacten van wezenlijk belang Stevens: "Je kunt wel naar de bingo gaan voor de gezelligheid, maar de contacten blijven vaak oppervlakkig. Contact maken, is wat anders dan contact voelen; dat laatste is fundamenteel."

Passende hulp bieden

Bij het verhelpen van eenzaamheid is het volgens psychogeronthologe Nan Stevens van wezenlijk belang dat instellingen onderzoeken welk aanbod het beste aansluit bij de behoefte van

‘Je kunt wel naar de bingo gaan voor de gezelligheid, maar de contacten blijven vaak oppervlakkig’

haar rouwproces zit. De betrokken hulpverlener geeft dat door aan preventie. Vervolgens komt er een vrijwilliger bij deze mevrouw langs die vijf gesprekken met haar voert over zingeving, sociale

Schulden die door de arme landen niet meer zijn te voldoen, rentebetalingen die ten koste gaan van sociale voorzieningen, samenlevingen die afglijden van grondstofproducenten naar kweekwijvers en exporteurs van terrorisme: de schuldenproblematiek van arme landen is een wereldprobleem.

Schulden arme landen vormen een wereldprobleem

De schuldenbom tikt

Noreena Hertz (34), universitair docent aan de Universiteit van Cambridge, is momenteel een van de prominente bestrijders van de internationale schuldenlast. Niet in de laatste plaats door haar recent verschenen boek 'IOU, I owe you', maar zeker ook doordat de schuldenproblematiek van de ontwikkelingslanden steeds meer aandacht krijgt. Zij bevindt zich in gezelschap bijvoorbeeld Naomi Klein, van Bono, Bob Geldoff, de Verenigde Naties, Jubilee-organisaties in Nederland en andere landen en zelfs van 'schulden verspreidende' organisaties als de Wereldbank en het IMF. Waarbij – ere wie ere toekomt – mag worden opgemerkt dat oud-minister Jan Pronk al in het begin van de jaren tachtig intensief heeft geprobeerd het schuldenvraagstuk op de diverse agenda's te krijgen.

Meer lenen, meer armoede

Waar komt al die zorg op neer? Schulden houden veel landen gevangen in armoede. De aflossingen op schulden zijn zo hoog, dat veel landen – met name de lage inkomenslanden – nauwelijks geld overhouden om te investeren in eenvoudige basisvoorzieningen zoals gezond drinkwater, onderwijs, of gezondheidszorg. In 1970 hadden de ontwikkelingslanden relatief weinig schulden. De

schuld bedroeg toen 70 miljard dollar. Eind 2003 was de totale schuld echter opgelopen tot 2500 miljard dollar. De schulden van de lage inkomenslanden namen in deze periode toe van 23 naar bijna 600 miljard dollar. Terwijl de VS ongeveer 8,5 procent van het overheidsbudget uit geeft aan rentebetalingen op hun staatsschuld, bedraagt dat percentage in de schuldenlanden soms wel meer dan 50 procent. In Ethiopië bijvoorbeeld bedragen de betalingen op de schuld vier maal zoveel als de overheidsuitgaven aan gezondheidszorg. Niger, Tanzania en Soedan kennen vergelijkbare cijfers. Ongeveer driekwart van de allerarmste landen (*de Heavily Indebted Poor Countries*, de HIPC's, in totaal gaat het om 41 landen) bevindt zich in Afrika. De schuld van Afrika beneden de Sahara is onvoorstelbaar hoog: ruim 200 miljard dollar. Afrikaanse landen betalen elke week bijna 300 miljoen dollar aan buitenlandse schuldeisers.

Maar elders – in Indonesië, op de Filipijnen, in Latijns-Amerika, de krottenwijken van Karachi, Istanbul en in vele andere miljoenensteden – gaan mensen evenzeer gebukt onder de koppels schuld en armoede, schuld en ziekte en schuld en wanhoop. Hertz spreekt over 'ongeveer 870 miljoen mondiale desperado's - mensen die in 2004 slechter

af zijn dan op enig ander moment in de voorbije twee decennia en waarvan de oorzaak grotendeels kunnen worden herleid op de schuldenlast van hun landen.

Falende staten

Juist die wanhoop wordt door velen als een bedreiging gezien van niet alleen de Westere fysieke veiligheid en gezondheid, maar – aldus Hertz – die wanhoop kan in combinatie met de voortdurende blij van 'buitengewone kortzichtigheid en nalatigheid van het Westen' er zelfs toe leiden dat de rijke wereld haar 'eigen ziel corrumpeert'. Doemdenken of niet: de redenering komt erop neer dat grote schulden en onevenredig grote betalingen de landen in kwestie doen veranderen in falende staten. Die op onverantwoorde wijze omgaan met het milieu en ecologie, waardoor ze bijdragen aan ontbossing en dus aan opwarming van de aarde en dus aan mogelijk desastreuze klimaatsveranderingen. Falende staten ook omdat in die landen door de schuldenproblematiek tot op lokaal niveau het sociale weefsel der gemeenschappen is aangetast of verwoest, waardoor er voedingsbodems zijn ontstaan voor anarchie, drugsbaronnen en politiek extremisme en religieus fundamentalisme. Hertz schrijft daarover: 'Want het

Demonstratie in de Tsjechische hoofdstad Praag tegen het IMF. Foto's: WFA.

willekeurige, anarchistische geweld dat voortkomt uit de ineenstorting van staten brengt golven van binnenlandse en grensoverschrijdende catastrofes teweeg zoals vluchtelingenstromen, epidemieën van overdraagbare ziekten, hongersnood, ondervoeding en verkrachting.' Dat in Zuid-Amerika de formele samenleving steeds meer samenvalt met de feitelijke die wordt georganiseerd,

'Hun ziekte wordt onze
ziekte, hun wanhoop
onze wanhoop, hun
schade onze schade'

gefinancierd en bestuurd door de drugskartels is allang geen nieuws meer. Wat in het Westen minder bekend is, maar misschien van een nog veel groter belang, is het fenomeen van de *madrasa's*. Dit zijn gratis religieuze scholen die in islamitische landen een strikt op de koran gebaseerd onderwijs bieden aan met name arme jongeren. Alleen een land al als Pakistan telt ongeveer 40.000 van dergelijke scholen. Daarvan zou circa 16 procent haar invloed wel degelijk aanwenden om het islamitisch

fundamentalisme en zelfs *jihad* te verkondigen. Waarbij komt dat die *madrasa's* bepaalt niet alleen door Pakistani worden bezocht; van sommige scholen komt 75 procent uit landen als Soedan, Mali, Nigeria, Senegal en Bangladesh – stuk voor stuk HIPC's.

Structurele houdgreep

De strijd die Noreena Hertz en al die anderen strijden is geen gemakkelijke. Ten eerste gaat het om enorme bedragen en dus om grote belangen. Belangrijker is misschien wel dat het niet gaat om een uitwas van de jaren-negentigeconomie, maar om een denken dat met name voor het naoorlogse Westen kenmerkend is. Dat denken komt er kort gezegd op neer dat de financiële steun van het Westen aan arme c.q. ontwikkelingslanden primair niet lijkt te zijn ingegeven door sociale en humanistische motieven, maar door politiek- en militairstrategische doelen en door materialistisch egoïsme. In feite houdt het Westen de arme landen sinds 1950 op verschillende manieren in een financieel-economische houdgreep. Het begon in de jaren vijftig met het geld-voor-invloed-beleid van met name de VS en Rusland en in mindere mate China. De Koude Oorlog betekende zeker ook het kopen van geopolitieke zekerheden dan wel ideologische

loyaliteit. Na het aflopen van de Koude Oorlog gingen voor veel arme landen de kredietkranen dicht, rentepercentages werden opgehoogd. Landen raakten daardoor in de problemen. Door de oliecrisis in het begin van de jaren zeventig liep de rijkdom van de olieproducerende landen snel op. Deze landen begonnen hun 'petrodollars' op de mondiale geldmarkten tegen bijzonder aantrekkelijke condities uit te zetten. Dit veroorzaakte een tweede golf van schuldentoeename en renteverplichtingen bij de arme landen. Begrotingstekorten en ook liquiditeitsproblemen werden met geleende oliedollars 'weggewerkt'.

Een derde verhoging van de schulden werd aan het einde van de jaren tachtig en begin jaren negentig veroorzaakt door de zogenaamde kredietjunkies. Het grote Westerse geld dat in een schijnbaar niet meer te stuiten stroom de bedrijven en beleggingsportefeuilles binnenkwam zocht nieuwe markten en vond die in de arme landen. Daaruit kwam de vierde verhoging voort: midden jaren negentig begonnen de arme landen in te zien dat zij zelf ook staatsobligaties konden uitgeven en zo nog sneller aan geld konden komen. Deels

Sloppenwijk in Buenos Aires, Argentinië.

parallel aan deze ontwikkeling liepen en lopen de activiteiten van het IMF en de Wereldbank, alsmede die van vele tientallen exportkredietinstellingen van rijke landen. Waar recent zijn bijgekomen de zogenaamde schuldgiere, de opkopers van staatsschulden die vervolgens tot op het bot (en letterlijk over lijken) gaan om de aflossingen en rentes binnen te halen en feite hele landen in eigendom hebben.

Financiële apocalyps

Het grootste gedeelte van al deze activiteiten heeft ertoe geleid dat de arme landen *daardoor* slechter af zijn. Dat heeft te maken met corrupte regimes, onverantwoorde en nutteloze projecten, ontwikkelingsgelden die zijn besteed aan wapens of aan het gerief van een sociale bovenlaag, structurele maar volstrekt averechts werkende aanpassingsprogramma's van de Wereldbank en macro-economische eisen van het IMF die volstrekt geen rekening hielden met de werkelijke noden in de arme landen en subsidies en exportregelingen die op voorhand de concurrenten in het Westen een niet te overbruggen voorsprong gaven. Hertz spreekt over inhaligheid, kortzichtigheid en misleiding, de drie ruiters van de financiële apocalyps. Met als resultaat: afname van productieniveaus en groeivoeten, hyperinflatie en ineenstorting van het nationale bankwezen, toename van werkeloosheid en criminaliteit, scheefheid in

inkomensverdeling en armoede, achteruitgang van volksgezondheid, onherstelbare aanslagen op het milieu en de ecologische verhoudingen, ondermaats onderwijsniveau en niet zelden ook een ernstige verstoring in het aanbod van of zelfs een tekort aan de primaire levensbehoeften. Plus het *de facto* bankroet gaan van landen, waardoor er niet alleen in die landen zelf financiële, politieke en humanitaire crises uitbreken, maar waardoor ook in het Westen tal van beleggers hun centen kwijt zijn.

De vele bestrijders van het schuldenprobleem zijn het erover eens dat integrale kwijtschelding van alle schulden de beste oplossing zou zijn. Daarbij gaat het niet alleen om het schuldbedrag zelf,

'Hertz spreekt van ongeveer 870 miljoen mondiale desperado's'

maar ook om schuldbetalingen. Dan kan namelijk voor veel landen op korte termijn het actuele tekort aan liquide middelen worden gedekt. Er komt zo simpelweg weer (meer) geld in de staatskas. Jubilee Nederland zegt bijvoorbeeld dat vergaande schuldkwijtschelding bovendien de meest snelle en efficiënte manier is om geld voor ontwikkeling vrij te maken. Anders dan handel of in-

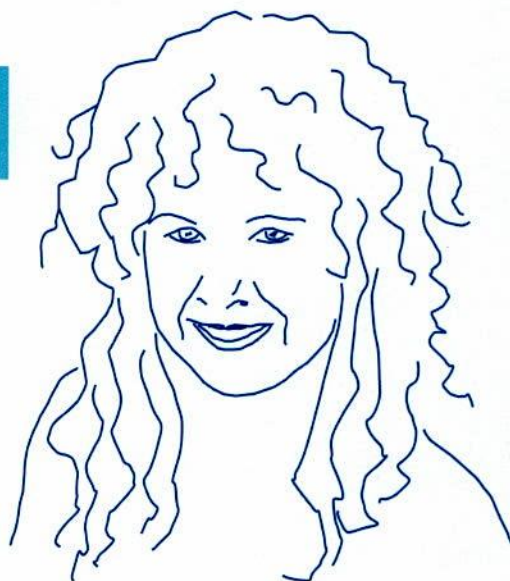
vesteringen, levert het op korte termijn geld op dat de overheid direct in armoedebestrijding kan investeren. En anders dan hulp kan de overheid het geld naar eigen inzicht besteden.

Twee cijfervoorbeelden maken duidelijk met hoe weinig moeite het Westen heel veel goeds in arme landen kan bereiken. In rijke landen gaat per dag één miljard dollar subsidie naar de landbouw. Daarvan kunnen in arme landen een jaar lang 14 miljoen kinderen naar school. Tweede voorbeeld: als de totale schuld van Zuid-Afrika van 170 miljard dollar nu in één keer zou worden afgeschreven, zou dat de geldverstrekkers 'slechts' 24 miljard kosten. Niet weinig, maar gerelateerd aan het prijskaartje aan de Irak-oorlog of dat van zestien Stealth-bommenwerpers toch wel iets om als een reële optie te beschouwen.

Kwijtschelding van schulden

Gelukkig lijkt in het Westen de bereidheid toe te nemen om de weg op te gaan van het kwijtschelden van schulden. Mede dankzij Bono en oud-president Clinton besloot het Congres van de VS in 2000 ruim 400 miljard dollar ter beschikking te stellen voor de verlichting van de schuldenlast. De Wereldbank en het IMF stelden hun beleid enigszins bij en gaven daar ook een wat meer sociale koers aan. De praktijk wijst dan ook uit dat schuldkwijtschelding helpt. In de 26 landen die schuldvermindering krijgen onder het HIPC-initiatief, zijn de uitgaven aan sociale voorzieningen met eenderde toegenomen. Om er zeker van te zijn dat schuldvermindering bijdraagt aan armoedebestrijding, kunnen bovendien mechanismen opgezet worden om besteding van vrijgekomen geld te monitoren. Toezicht door parlementen, rekenkamers en maatschappelijke organisaties moet daarbij centraal staan. Ook Hertz kan zich in deze benadering vinden. Zij vindt dat in ieder geval de schulden moeten worden kwijtgescholden die onder niet-democratische omstandigheden zijn aangegaan, de besteding van de gelden strijdig was met de belangen van de bevolking en ook die schulden waarvan de verstrekker wist dat het geld op voornoemde manieren zou worden gebruikt. |

Carrie

Voorleesbijbel

Dat de nieuwe bijbelvertaling uit was gekomen, was me niet ontgaan. Maar ik was toch verbaasd toen ze me opbelden met de vraag of ik tijdens de bijbelmarathon een stukkie wilde voorlezen.

'Ik? Maar ik weet niks van de bijbel. Ik begrijp niet waarom ze het Oude Testament niet hebben weggegooid toen ze het Nieuwe hadden geschreven.' Meestal is dit wel voldoende om degene die me voor iets religieus vraagt af te schrikken. Maar dit meisje begon te lachen. 'Joh, maar dat is leuk. Voor al omdat jij met de Koninginnen van de Nacht werkt, dan kan ik een mooi toepasselijk stukje voor je uitzoeken.' En ineens zag ik de ontsnappingsclausule. Als ik de koninginnen zelf eens zou vragen? Die zijn dakloos, verslaafd en werken op de Keileweg, maar ze zijn een stuk bijbelvaster dan ik! Het meisje van de bijbel vond het goed. De koninginnen vonden het goed. Als ik dan maar het laatste stukkie deed. En op vrijdagmiddag was het zover. Wij kwamen op de bijbelvoorleesafdeling binnen en het was er zoals ik me de kerk herinner. Saai, plechtig en stil. Er stonden pakweg dertig stoelen. Daarvan waren er maar een paar bezet. Er zat een mevrouw voor te lezen.

En wat vielen wij uit de toon. Ik was met Daniëlle, een mooie wulpse zwarte jongedame, en met Bianca, een meisje dat volgens mij ADHD uitgevonden heeft en dus geen seconde stil kan zitten. En met Angie, een jongen-meisje met sterallures. Stel je daarbij mijn feloranje haar in coupe windhoos voor en je begrijpt dat de ouderlingen op de eerste rij nogal ontzet opkeken. Angie keek terug. 'We komen de hoer Rachab voorlezen,' zei ze geruststellend. De bijbelmevrouw las onverstoorbaar door.

Tot wij aan de beurt waren. Bianca begon. 'Ik ben Bianca, ik ben Koningin van de Nacht,' stelde ze zich netjes voor. En dat was mooi, want intussen was de afdeling volgelopen met nieuwsgierigen. Ze las prachtig. Over de hoer Rachab

die haar klanten niet wilde verraden. Daniëlle deed het daaropvolgende stukje, de stoelen waren nu allemaal bezet. En er stonden ook nog een aantal mensen omheen. Ook Angie nam een deel voor haar rekening. En terwijl dat natuurlijk helemaal niet zo hoorde, oogstte zij zelfs een klein applausje. Het had goed af kunnen lopen. Als er op dat moment niet een journalist aan de meiden vroeg of ze zelf het verhaal over de hoer Rachab hadden uitgekozen. En of ze anders zelf liever over Maria Magdalena hadden gelezen. 'Hoezo?' vroeg Daniëlle schijnbaar kalm. Ik zag het vanaf mijn voorleesstoeltje, maar ik kon niet ingrijpen, ik moest de laatste twee bladzijden nog doen. 'Dat is ook een hoer,' zei de journalist, 'net als jullie'.

Angie keek hem donker aan vanonder haar dreadlocks, Bianca trommelde haar vingers rusteloos op het tafelblad, wiebelde met haar voeten en klikte met haar tong. Er hing

**'Ze werken op de Keileweg,
maar ze zijn een stuk
bijbelvaster dan ik'**

een akelige stilte tot Daniëlle zich met haar volle lengte oprichtte. 'Je moeder is een hoer,' zei ze met het volume van een luidspreker. En terwijl ik angstig verwachtte dat de hele menigte zich nu minachtend van haar en de andere meiden af zou keren, hoorde ik eerst een onderdrukte grinnik en toen een gulle schaterlach.

Rare jongens, die bijbelgasten. Maar ik geloof dat ik ze toch wel mag.

Vrouwenonderdrukking en religie

Godsbeeld en gender

In de film 'Submission' van regisseur Theo van Gogh heeft Ayaan Hirsi Ali een relatie gelegd tussen bepaalde koranteksten en vrouwenmishandeling. Omdat er veel overeenkomsten zijn tussen de koran, de thora en het oude testament van de bijbel, is het de vraag of deze relatie typisch is voor de islam of dat deze ook voor het joden- en christendom geldt.

De monotheïstische godsdiensten zijn ontstaan tussen ongeveer 1500 v.C. (het jodendom) en 600 n.C. (de islam). Dat is geruime tijd voordat zich in het Westen de renaissance en verlichting voltrokken, er kennis was van de natuur- en geesteswetenschappen en de scheiding van kerk en staat plaatsvond. In die tijd was fysieke kracht voor overleving belangrijker dan psychologische. Omdat de man hierbij in het voordeel is, kon hij de belangrijkste stempel drukken op de aannames over het leven.

Tijdens de wordingsgeschiedenis van de godsdiensten wordt het polytheïsme met kracht afgeschud. Godinnen als de vruchtbaarheidsgodin Asjera, die in oude inscripties nog voorkomt als partner van Jahweh, raken hierdoor verloren. Ook de schikgodin Dikaia uit het Byzantijnse rijk verdwijnt. Het volk Israël trachtte zich te onderscheiden van de andere volken door uit te roepen dat zij de enige, echte God hadden. En bij het ontstaan van de islam werd gehoopt, dat door het hebben van één God de

elkaar bestrijdende stammen verenigd konden worden. Er werd in die tijd een poging gedaan om van een concrete God over te gaan op een abstracte. De uitdrukking 'God is liefde', is hier een voorbeeld van. Het vormen van een beeld van God werd voortaan als afgoderij bestempeld.

Hoe god mannelijk werd

Helaas konden de meeste mensen deze vorm van abstractie niet aan, waardoor zij weliswaar geen beelden van God in de buitenwereld meer maakten, maar des te meer in hun hoofd. De uitdrukkingen: 'God de Vader' en 'De Heer', verwijzen hiernaar. En juist een onzichtbare God die toch is gepersonifieerd, geeft maximale kans op projecties. Zo mag een psychoanalyticus niet teveel van zichzelf aan zijn cliënt laten zien, om de projectie van de innerlijke drijfveren van de cliënt op hem te bevorderen. Het innerlijk van de cliënt komt zo op tafel te liggen om te kunnen worden bewerkt. Op de onzichtbare God werden de destijds bestaande sekseverhoudingen geprojecteerd, God werd mannelijk:

Besnijdenis bij jonge meisjes in Sudan

Foto's: Philip Jol

huidige vorm pas is ontstaan, nadat de vruchtbaarheidsgodinnen waren opgeruimd.

Dit scheppingsverhaal strookt noch met de evolutieleer, noch met de kennis die we hebben over de voortplanting van de mens. De eerste man, Adam, zou geschapen zijn naar het beeld van God en de eerste vrouw, Eva, zou gevormd zijn uit een rib van Adam. Deze mythe kan een psychologische grond hebben, namelijk: baarmoedernijd (naar analogie van het begrip penisnijd van Freud) en de angst van de man dat de vrouw als eerste is geboren en dus stiekem een wit voetje heeft bij God.

Eva verleidt Adam

Met het verhaal van de zondeval wordt een tweede misvatting geïntroduceerd. Toen Eva door de slang werd verleid tot het eten van vruchten van de boom der kennis van goed en kwaad, hetgeen verboden was, verleide zij op haar beurt Adam. Daarna ontdekte de mens zijn naaktheid en schaamde zich. De vrouw wordt hier voor het eerst aange-merkt als de verleidster, als degene die verantwoordelijk wordt gesteld voor de seksuele lusten van de man. Niet van de man wordt beheersing gevraagd, maar van de vrouw op wie hij zijn gebrek aan beheersing projecteert.

Deze projectie werkt door tot in de huidige tijd. Zo wordt bij verkrachtingszaken vaak de vraag gesteld of de vrouw geen aanleiding heeft gegeven. Nog schrijnender is het lot van verkrachte meisjes in islamitische landen, waarbij hun broers of vader de schande voor de familie uitwissen door hen te ver-

een heerser, een strijder, eentje die flink kon straffen als je hem niet gehoorzaamde. Ambtsdragers van de nieuwe religie waren van nu af aan praktisch allemaal mannen, en de man kreeg een meer exclusieve band met God dan de vrouw. Zo schrijft Paulus in het Nieuwe Testament: 'Als een vrouw blootshoofds bidt of uit naam van God spreekt, maakt ze haar hoofd, d.w.z. haar man, te schande. Een man hoeft niets op te zet-

'Vertrouwde onderdrukking kan soms veiliger aanvoelen dan onbekende vrijheid'

ten, want hij is het beeld van God.' Deze ongelijkwaardige sociale organisatie zien we tegenwoordig nog bij de islam, het orthodoxe jodendom en de katholieke kerk. Recent heeft het Vaticaan nog een herderlijk schrijven doen uitgaan, dat de posities binnen de kerk

uitsluitend door mannen mogen worden ingenomen. In moskeeën zijn de grootste en mooiste gebedsruimtes nog altijd voor mannen gereserveerd en is de imam uitsluitend van het mannelijk geslacht. Bij het orthodoxe jodendom mag een vrouw haar man nooit tegen spreken en mag een vrouw een man geen hand geven, tenzij het haar echtgenoot is.

Dat het ook anders kan bewijzen feministische theologen uit de protestantse kerken. Zij hebben niet alleen bereikt dat het hoogste ambt door een vrouw bekleed kan worden, maar er ook aan bijgedragen dat God meer vrouwelijk wordt gedefinieerd: eentje die troost, beschermt en een bron is van harmonie. Wellicht heeft de Mariaverering in de katholieke kerk een zelfde functie.

Oudtestamentische mythen

Grote delen van het oude testament zijn pas geschreven tijdens de Babylonische ballingschap (ongeveer 500 jaar v.C.), waarbij het scheppingsverhaal uit Genesis een van de laatst geschreven teksten is. Dit betekent dat het verhaal in zijn

moorden.

Om de verleiding te voorkomen zien islamitische mannen hun vrouwen graag in een sluier lopen. In de koran staat over de niqaab: 'Zo kunnen gelovige vrouwen zich onderscheiden en worden ze niet lastiggevalen.' In die tijd misschien een realistisch advies, maar ondertussen weten we bijvoorbeeld dat vrouwen hier Engelse ziekte van kunnen krijgen. Wanneer er namelijk onvoldoende huid is ontbloot, kan er onvoldoende vitamine D worden aangeemaakt, met botpijnen en misvormingen tot gevolg. Deze kennis wordt echter niet meegenomen in het besluit een sluier te dragen. Willen vrouwen bovendien volwaardig meedraaien in het maatschappelijk verkeer, dan moeten zij in staat zijn tot non-verbale communicatie in de vorm van gezichtsmimiek en lichaamstaal.

Daarnaast lijkt de eis dat de vrouw maagd moet blijven tot het huwelijk, voort te vloeien uit het oerinstinct van de man om de voortplanting van eigen genen veilig te stellen. Dit instinct wordt vervolgens weggemoffeld door er een erekwesie van te maken.

De oplossingen van het orthodoxe gezin in het Westen om die maagdelijkheid veilig te stellen, zijn fnuikend voor meisjes. Ze worden vaak ernstig in hun bewegingsvrijheid beperkt, en kunnen de spagaat tussen de eisen van het traditionele gezin en die van de moderne maatschappij nauwelijks verdragen. Eenderde van de allochtone meisjes voelt zich ongelukkig. Ze doen gemiddeld vijf keer vaker een suïcidepoging als autochtone meisjes, en plegen twee keer zo vaak suïcide.

Wanneer het maagdevlies bij het huwelijk niet intact blijkt, kan het meisje worden verstoten, vermoord of tot suïcide worden aangezet. Dit is de reden dat gynaecologen overgaan tot de discutabele hymen-herstel-operatie. Het spreekt vanzelf dat de in sommige culturen in zwang zijnde oplossing van de verminskende besnijdenis, misdadig is.

Gelabeld als onrein

Veel van de richtlijnen in de oude geschriften over hoe men de godsdienst dient te beoefenen, zijn terug te voeren op hygiënische maatregelen. De priester had in die tijd een dubbele functie: die

van ambtenaar van de eredienst en van de gezondheidszorg. Zo zag hij erop toe dat mensen met een huidinfectie buiten het kampement werden geplaatst en inspecteerde hij hen wekelijks op vooruitgang. Ook wist hij dat via bloed ziekten overgebracht kunnen worden. Maar hij kon natuurlijk geen bacteriologisch onderzoek doen, dus keurde hij alle bloed maar af, inclusief menstruatiebloed. Een menstruerende vrouw werd dan ook onrein genoemd en buiten het kampement geplaatst.

Door de dubbele functie van de priester, kreeg het begrip reinheid behalve op het lichaam ook betrekking op de geest. Zelfs in onze tijd wordt een moslima tijdens haar menstruatie, ondanks goede hygiënische maatregelen, nog steeds onrein genoemd. De moskee is dan verboden terrein voor haar en ze mag thuis met geen vinger de koran aanraken. Nu we ondertussen weten dat de vrouw middels haar menstruele cyclus het voortbestaan van de hele mensheid waarborgt, is dit een vreemde attitude.

Ik kan mij niet aan de gedachte onttrekken, dat de fysieke aspecten van de

vrouw de man in het verleden ondefinieerbare angst inboezemden. Zowel de maandelijks stonden, het met veel geweld, bloed en slijm gepaard gaande ontstaan van nieuw leven uit haar schoot en de bekoring die zij vormde voor zijn vleselijke lusten, joegen hem vrees aan. Haar goede taal- en communicatievaardigheden maakten haar bovendien ongrijpbaar voor hem. Door haar te controleren en te onderdrukken, kon hij zijn eigen angsten en lusten onder controle houden. Want ook zijn eigen lusten boezemden hem afkeer in. Het is niet voor niks dat de mythe van de onbevleete ontvangenis is ontstaan. Deze vertelt dat slechts wanneer de mens zijn seksuele lusten kan bedwingen, hij goddelijke vormen aan kan nemen. Tegenwoordig zien we in de katholieke kerk nog steeds dat aan ambtsdragers de eis wordt gesteld om in celibaat te leven.

Aanzetten tot geweld

De heilige boeken staan vol met vrouw-onvriendelijke teksten die aan kunnen zetten tot (seksueel) geweld. Een greep hieruit: hoewel in de thora en de koran staat, dat bij overspel beiden gestenigd moeten worden, treft in landen waar de sharia van toepassing is, alleen de vrouw dit lot. God zou namelijk de man boven de vrouw hebben uitverkoren, zodat zijn ontkenning wel en de hare niet wordt geloofd. In het Westen zien we deze dubbele moraal terug in de beoordeling van experimenteelgedrag van jongeren met relaties. Niet de jongen, maar het meisje wordt al snel een slet genoemd. De bijbelse zin: 'Verkoopt iemand zijn dochter als slavin, dan kan zij niet vrijkomen zoals mannelijke slaven', spreekt boekdelen, maar is allang niet meer actueel. De zinsnede in de koran, dat een man zijn vrouw mag slaan indien zij hem ongehoorzaam is, wordt echter nog door veel moslims onderschreven. Een bekende *Hadith* (een letterlijke overlevering van Mohammed) is: 'De beste "voorziening" van de wereld is een goede vrouw', wat ondermeer betekent dat zij haar echtgenoot nooit seks mag weigeren. Doet ze dat wel, dan vinden zelfs vrouwen (39 procent volgens een Turks onderzoek) het gerechtvaardigd dat hun

man hen slaat. Dat een vrouw vooral als seksobject en bezit wordt gezien, blijkt ook uit de beloning die martelaars in de hemel wacht: zeventig maagden. Die lieve meisjes worden dus gewoon in groten getale als hebbedingetje cadeau gedaan. En Mohammed op zijn beurt, nam een negenjarig meisje tot vrouw; hetgeen Hirs Ali de uitspraak ontlokte dat hij volgens huidige westerse maatstaven pervers was.

Wanneer je naar de groep bewoonsters van blijf-van-mijn-lijf-huizen kijkt, die voor 60 procent uit allochtone vrouwen bestaat en voor een groot deel islamitisch is, wordt de suggestie gewekt dat bovenstaande teksten hier iets mee te maken hebben. Ook in mijn praktijk als psychiater heb ik vrouwen behandeld die verkracht of mishandeld zijn, met als excuus dat het van de koran mocht. Soms wordt bij vrouwen met een orthodox christelijke achtergrond de bijbel ook misbruikt door vaders die incest plegen. Zij geven dan als voorbeeld dat Lot bij beide dochters kinderen kreeg, zonder dat God hier een negatief oordeel over uitsprak.

Erkenning van symboliek

Het patriarchale godsbeeld en veel godsdienstige voorschriften zijn voor een deel gebaseerd op ontkenning van eigen biologische wortels en verouderde hygiënische maatregelen. Daarbij werden primitieve driften van de man niet

'Een menstruerende vrouw werd onrein genoemd en buiten het kampement geplaatst'

onderkend en beheerst, maar gemoraliseerd en op de vrouw geprojecteerd. Hoewel alledrie de heilige boeken vrouwonvriendelijke teksten bevatten, zetten zij alleen tot (seksueel) geweld aan, wanneer zij als tijdloze voorschriften worden opgevat. Het moderne christendom en jodendom hebben een ontwikkeling doorgemaakt, waarbij de

Adam naar het beeld van God, en Eva uit een rib van Adam.

spirituele boodschap meer in de symboliek en minder in de letterlijkheid wordt gezocht. Moslims daarentegen, zo stelt de Pakistaanse theologe Ghazala Anwar, geloven voor het merendeel nog dat de koran letterlijk het woord van Allah is. Er moeten naast 'Submission' ook andere strategie te bedenken zijn om moslima's bewuster te laten worden van de nijpende positie van velen onder hen. Want dat ze vaak zo trots zijn op hun gesluisde identiteit, is niet alleen vanwege het respect dat ze krijgen als goede moslima en als moedige reactie op anti-islamisme, maar berust ook op onbewuste identificatie met de onderdrukker. Vertrouwde onderdrukking kan soms veiliger aanvoelen dan onbekende vrijheid.

Het zou mooi zijn als de kritische moslims die een *Hadith* niet meer als een letterlijke overlevering van Mohammed zien, zich zouden verenigen en meer van zich lieten horen. Zij kunnen hun gemeenschap leren dat, net zomin als het reëel is om Mohammed eeuwen na dat hij heeft geleefd een psychiatrische diagnose uit deze tijd mee te geven, het reëel is om mensen in de huidige tijd letterlijk de gewoontes en gebruiken na te laten leven uit de tijd van de oude geschriften. *Panta rhei.*

Carla Rus is psychiater en traumatoloog

Boven het dagelijkse uitgetild

Een belangrijke pijler van het Humanistisch Verbond is humanistische dienstverlening. Humanistisch geestelijk verzorgers werken in verpleeghuizen, ziekenhuizen, gevangenissen en bij de krijgsmacht of zijn vrijgevestigd. Op allerlei belangrijke momenten in het leven zijn zij ervoor mensen te helpen op een zeer eigen wijze. Deze raadslieden verzorgen gesprekken, zij spreken bij uitvaarten en maken een extra mooi moment van een relatieviering. In hun dagelijkse praktijk is veel aandacht voor rituelen.

Rituelen

Sinds de oprichting van het Humanistisch Verbond zijn rituelen voor humanisten lang taboe geweest. Dat is veranderd in de jaren negentig, toen rituelen meer in de maatschappelijke belangstelling kwamen te staan. Sindsdien verkennen ook humanistisch raadslieden voorzichtig de mogelijkheid hiervan gebruik te maken in hun werk.

Rituelen helpen bij het markeren van een belangrijk moment. Maar ook in ons gewone dagelijkse leven zien we rituelen te over, al herkennen we ze vaak niet meer als zodanig.

Bijvoorbeeld het 'goedemorgen' is een algemeen gebruikt ritueel. 'Goedemorgen' wordt iedere dag herhaald zonder er specifiek en bewust over na te hoeven denken. Door deze vaste vorm en de dagelijkse herhaling zijn we in staat om een zekere orde in ons leven en in de tijd aan te brengen. De rituelen die we gebruiken zijn vaak sociaal van aard, ze geven vorm aan het sociale leven en drukken gezamenlijkheid uit. Je kunt zeggen dat 'goedemorgen' een sociaal ritueel is. Sommige rituelen zijn magisch. Ze zijn bedoeld om iets te weeg te brengen in de natuurlijke of bovennatuurlijke wereld. Door een bepaalde handeling uit te voeren meent de persoon niet alleen die handeling te weeg te brengen, maar ook nog iets anders, bijvoorbeeld een ziekte af te wenden, regen uit te lokken, de oogst te laten lukken of de ziel te zuiveren van erfzonde. Eigenlijk is het sociale 'goedemorgen' ook in zekere zin magisch. Met het uitspreken ervan hopen we dat de ander ook daadwerkelijk een 'goede morgen' heeft.

Ambivalent

Tijdens de raadsliedenconferentie¹ gaf Alphons van Dijk weer dat rituelen (nog steeds) een zekere ambivalentie hebben, met name voor humanisten. Rituelen zijn positief omdat ze troost bieden, emoties kunnen oproepen en kanaliseren, saamhorigheid teweeg brengen (sociale functie), schoonheid vertegenwoordigen en de ervaring kunnen oproepen onderdeel uit te maken van een groter geheel. Dit alles kan bijdragen tot de voor humanisten belangrijke waarde van autonomie. Gelijktijdig kan een ritueel ook de autonomie verminderen. Ritueel handelen kan in een groep tot collectieve dwang leiden, waarbij vaak ook nog eens het onderscheid tussen de eigen groep en de ander wordt benadrukt. De hierboven aangeprezen schoonheid kan verleidelijk zijn en een zeker kritisch vermogen uitschakelen. Bij groepsrituelen is regelmatig ook nog sprake van een

charismatisch leider die hiermee een zeker 'aura' krijgt, opnieuw kan hier de kritische reflectie ontbreken of worden ontmoedigd.

Overgangsmomenten

Ondanks deze ambivalentie maken rituelen een belangrijk onderdeel uit van het menselijk leven. Ze zijn met name relevant op overgangsmomenten (huwelijk, overlijden, geboorte etc.) en kunnen daar inspirerend en steunend zijn.

De humanistische traditie kent geen vaste vormen voor bijeenkomsten rond huwelijk en dood. Josje Gorgels humanistisch raadsvrouw²: Rituelen spreken de beleving en het gevoel aan. Dat gaat verder dan rationeel denken. Rituelen vertellen iets dat je moeilijk kunt verwoorden. Ik vind het mooi als we in bijvoorbeeld relatievieringen boven onszelf uitgetild worden.³

De reader waarvoor vijf raadslieden zijn geïnterviewd over rituelen in hun dagelijkse praktijk en waarin een aantal artikelen over rituelen is opgenomen is voor € 10,- (incl. verzendkosten) te bestellen bij Bea van Berkel: b.vanberkel@lb.humanistischverbond.nl tel. 020 5219050

1 De jaarlijkse raadsliedenconferentie is gehouden op 12 november, thema was rituelen en humanistische geestelijke verzorging

2 Voor deze conferentie is door Barnet Kansil voor het Humanistisch Verbond een reader gemaakt, waarvoor zij vijf humanistisch geestelijk verzorgers heeft geïnterviewd. Dit citaat is afkomstig uit de reader.

Door Esther Wit en Saskia Dassel

Waar bemoei je je mee?

over humanisme
en opvoeden

Humanistisch
Verbond

www.waarbemoeijemee.nl

 **er is meer
tussen religie en niks**
word lid: www.humanistischverbond.nl of 020 521 90 00

Nederland, word wakker

“Nederland, word wakker”. Dat waren de woorden van Ad Melkert toen hij wilde waarschuwen tegen het oprukkend gevaar van het Fortuynisme. Maar Nederland was wakker genoeg om Melkert en de heersende politieke elite naar huis te sturen. Dat vervolgens de ‘onthoofde’ LPF, een ‘L’ zonder ‘PF’, in geruzie uiteen viel, doet niet af aan het feit dat PF heel wat wakkerder was dan de waarschuwendende politieke elite.

Sinds de moord op Pim Fortuyn zijn we weer een moord verder. En de Nederlandse politieke elite slaapt nog steeds. Op de Dam mochten we onder aanvoering van de burgemeester van Amsterdam wat lawaai gaan maken door met een lepel op een pan te staan rammen. Een beschamende vertoning. Wie waren eigenlijk verantwoordelijk voor de veiligheid van de Amsterdamse burger Theo van Gogh? Nee, niet Remkes. Die had al op 22 juni laten weten dat opinieleiders wat hem betreft vogelvrij zijn als niet behorend tot het ‘Rijksdomein’. Verantwoordelijk voor de opinieleider Van Gogh was de driehoek van zijn woonplaats: de burgemeester, de korpschef en de hoofdofficier. Zouden we nu onder regie van deze falende elite wat stampeien moeten gaan maken op de Dam? Het zou nog zin hebben gehad als de burgemeester daar publiekelijk zijn aftreden had bekend gemaakt. Maar daarvan was geen sprake. En dat hoeft volgens een opinieonderzoek ook helemaal niet. Amsterdam is heel tevreden met zijn burgemeester. Amsterdam slaapt lekker door.

Inmiddels is de koningin wat beleefdheidsbezoekjes gaan brengen aan een multicultureel centrum en liet zij verstek gaan op de begrafenis van het gedode slachtoffer. Evenmin heeft zij een bezoek gebracht aan het nog niet gedode maar wel beoogde slachtoffer: Hirsi Ali. Op de volkomen juiste aansporing van Max Pam en Nelleke Noordervliet van dat laatste bezoekje nu maar eens werk te gaan maken, heeft de minister-president geantwoord dat daarvan geen sprake kan zijn. Intussen gaat de minister-president door met wat slaapwandelen door het land op de verkeerde momenten, de verkeerde plaatsen en met de verkeerde woorden.

Zoveel is wel zeker: de betekenis van 2 november 2004 is aan ons voorbij gegaan. Onthutsend is ook de populariteit van wat ik maar wil noemen de ‘eigen schuld-theorie’. (‘Ja, ik weet wel, je mag iemand niet vermoorden, maar Theo van Gogh maakte het wel bont, vond je ook niet?’)

Verhalen over niet op iemands ziel gaan staan (Campert en

de premier), niet polariseren omwille van de maatschappelijke vrede, revitalisering van het godslasteringsartikel ter ontmoediging van toekomstige Van Goghs – we hebben het allemaal aan ons voorbij zien trekken. Wat men nog helemaal niet door heeft, is dat die ‘eigen schuld-theorie’ is weerlegd op 10 november, ruim een week na de moord. Wat bleek toen? Onze goed geïntegreerde jihad-krijgers Ismail A. en Jason W. waren ook bezig met een moordaanslag op Job Cohen en Ahmed Aboutaleb. Waarom Cohen? Schreef hij ook sarrende columns? Was hij stiekem bezig met het uitbrengen van ‘Submission II’? Was hij op iemands ziel gaan staan (de Campert-norm)? Wilde hij een nieuwe partij met Wilders beginnen? Iedereen die iets weet van moslim-fundamentalisme, weet wat de zonden van Cohen zijn. In die kringen geldt: als je een joodse achtergrond hebt, dan ben je joods, een zionist en even verwerpelijk als de atheïstische spotter Van Gogh. Een tweede target was Aboutaleb, de wethouder van Marokkaanse afkomst. Wat had hij gedaan? Op internet dook een brief op die lijkt op de brief die op Van Gogh was vastgepind. Aboutaleb had drie zonden begaan: ongelovigheid, ketterij en het onderschrijven van de doctrine van de scheiding van kerk en staat.

Sinds 10 november hadden dit slapend land de schellen van de ogen moeten vallen. Het gaat helemaal niet alleen om Van Gogh, Hirsi Ali of Wilders. De ‘eigen schuld-theorie’ loopt schromelijk vast. De moslim terroristen hebben het niet alleen gemunt op die atheïsten en godslasteraars, maar

‘De betekenis van 2 november 2004 is aan ons voorbij gegaan’

ook op hele gematigde, politiek correcte, op kousenvoeten lopende bestuurders als Cohen en Aboutaleb. Ja, in het geval van Aboutaleb gaat het zelfs om een moslim zelf.

Het enige goede dat daaruit zou kunnen resulteren (maar ik schrijf dat met de moed der wanhoop) is dat goedwillende moslims (en dat is gelukkig het over-overgrote deel van de Nederlandse moslims) en critici van de politieke islam de handen ineen kunnen slaan in de strijd tegen islamistisch terrorisme.

Gedogen aan de achterdeur

RIXT ZIJLSTRA

Sinds de jaren zeventig zoekt de politiek naar oplossingen voor de drugsoverlast. Professor Frits Rüter, tot vorig jaar hoogleraar strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam, heeft het debat altijd op de voet gevolgd.

"Er zijn nogal wat mensen die belang hebben bij de handhaving van het huidige drugsbeleid," stelt professor Rüter. "Ik wil niet zeggen dat er sprake is van een samenzwering, maar naast de illegale drugshandelaren hebben veel mensen een baan door de drugsproblematiek. Denk aan hulpverleners en bestuurders van regionale hulpinstanties tot aan internationale commissies. Bovendien is gebleken dat politici als het er op aan komt hun nek niet willen uitsteken." Dat verklaart volgens Rüter waarom nooit eens een proef is gedaan met uitbreiding van het huidige gedoogbeleid. Nu mogen coffeeshops beperkte softdrugs verkopen aan meerderjarigen. Deze verkoop is weliswaar officieel bij wet verboden, maar toch wordt er niemand vervolgd. Dit heet het 'voordeurbeleid'. Rüter zou graag willen dat er, net als voor de verkoop van softdrugs, ook een gedoogbeleid voor de inkoop door coffeeshops van softdrugs komt. Een 'achterdeurbeleid'.

Achterdeurbeleid

Er wordt veel verdiend in de illegale handel met softdrugs, meer dan met harddrugs. Al decennia lang hebben criminele organisaties volledige grip op de softdrughandel. Zij zijn dan ook voor het merendeel de leveranciers voor de coffeeshops. Uit gegevens van het Ministerie van Justitie blijkt dat deze

winsten ook gebruikt worden om andere criminele activiteiten te ontwikkelen, bijvoorbeeld de vrouwenhandel. Ook veel terroristische activiteiten worden met drugsgeld gefinancierd. Door de inkoop van softdrugs te legaliseren, verdwijnt de criminaliteit en komt ook een einde aan de overlast die de handel nu veroorzaakt. Rüter denkt dat het 'achterdeurbeleid' net zo'n succes kan worden als het 'voordeurbeleid' dat nu al zeven jaar bestaat.

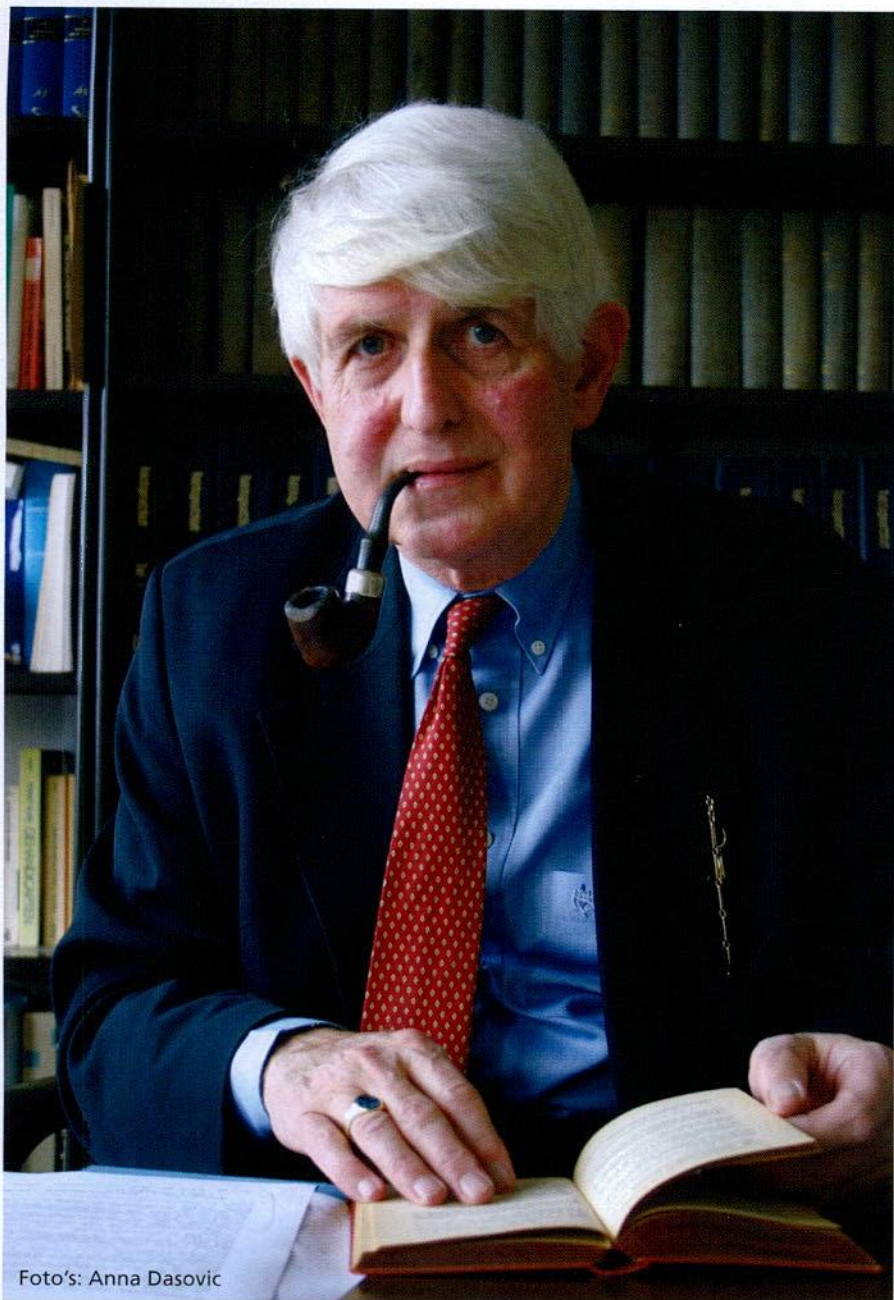
'Met een geregleerde handel valt er voor criminelen niets meer te verdienen'

Het succes van het 'voordeurbeleid' zit voornamelijk in het feit dat jongeren die met drugs willen experimenteren op een relatief veilige plek softdrugs kunnen kopen zonder in aanraking te komen met harddrugs en criminele dealers. "Het is schandalig dat het kabinet onlangs de leeftijdsgrens voor de coffeeshops heeft verhoogd tot 18 jaar," stelt Rüter. "De meeste kinderen beginnen rond hun veertiende. Die jonge groep zal toch ergens de spullen vandaan gaan

halen, nu lopen ze gemakkelijk in de armen van dealers met harddrugs. Het is alleen al om deze reden onbegrijpelijk dat de inkoop van softdrugs door coffeeshops niet wordt gedoogd. Het beleid zou volgens Rüter meerdere voordelen hebben. "Je kunt veel meer doen aan kwaliteitscontrole en voorlichting. Dat is nodig, want er zijn 500.000 regelmatige drugsconsumenten in ons land en niet alle gebruikers kennen de negatieve aspecten van softdrugs." Uit onderzoek van het Trimbos-instituut blijkt bijvoorbeeld dat bij regelmatig gebruik een grotere kans op schizofrenie kan bestaan.

Drugsvrije samenleving

Ruim twintig jaar geleden werd Rüter door de Duitse regering gevraagd om het Nederlandse drugsbeleid uit te leggen. De Duitsers zagen dat door het gedoogbeleid in ons land de criminaliteit terugliep en dat de overlast daardoor hanteerbaar werd. Steeds meer landen raakten geïnteresseerd in de Nederlandse aanpak. "Ik ben in die tijd zelfs op Capitol Hill geweest," roept Rüter uit. Een aantal Europese landen is de afgelopen jaren overgegaan tot versoepeling van hun drugsregime. In België heerst eenzelfde regime als in Nederland. Zelfs in Frankrijk, ondanks de heftige kritiek op het Nederlands drugsbeleid, gaan steeds meer stemmen op voor versoepeling van het softdrugsbeleid, zo concludeert het centrum voor drugsonderzoek van de UvA. Nationale regeringen hebben nog de illusie van een drugsvrije samenleving, maar de regionale besturen zijn vaak veel praktischer bezig; daar wordt op een manier die op gedogen lijkt met softdrugs omgegaan. In Parijs, op nog geen honderd meter afstand

Foto's: Anna Dasovic

van het Elysee, zijn zelfs coffeeshops te vinden.

Er blijven echter landen die niets willen weten van een liberaler drugsbeleid. Met name de Scandinavische landen en de VS voeren een streng repressief beleid, maar uit onderzoek blijkt dat dit zeker niet leidt niet tot minder harddrugs.

CDA: gedoogbeleid inperken

In Nederland wordt uitbreiding van het gedoogbeleid vooral tegengehouden door het CDA. Tweede-Kamerlid Ciska Joldersma van deze partij zegt dat zij het gedoogbeleid eerder wil inperken. "Daarmee willen wij een duidelijk signaal afgeven aan de maatschappij. Dat is van belang voor ouders die zich zorgen maken over het gemak waarmee

hun kinderen aan softdrugs kunnen komen," zegt Joldersma. "Wij zien geen heil meer in de oeverloze discussie over legalisering van drugs die nu al tientallen jaren loopt." Het CDA zegt dat internationale verdragen, die ook door Nederland zijn ondertekend, geen ruimte bieden om het softdrugsbeleid op te rekken. "Wel hopen we met onze opposanten op een lijn te komen over een keiharde aanpak van de problemen die door drugs worden veroorzaakt," zegt Joldersma.

"Je hebt de internationale verdragen helemaal niet nodig om het beleid te versoepelen," meent Rüter. "Gedogen aan de achterdeur kan, net als gedogen aan de voordeur, buiten de verdragen om geregeld worden. Door de handel

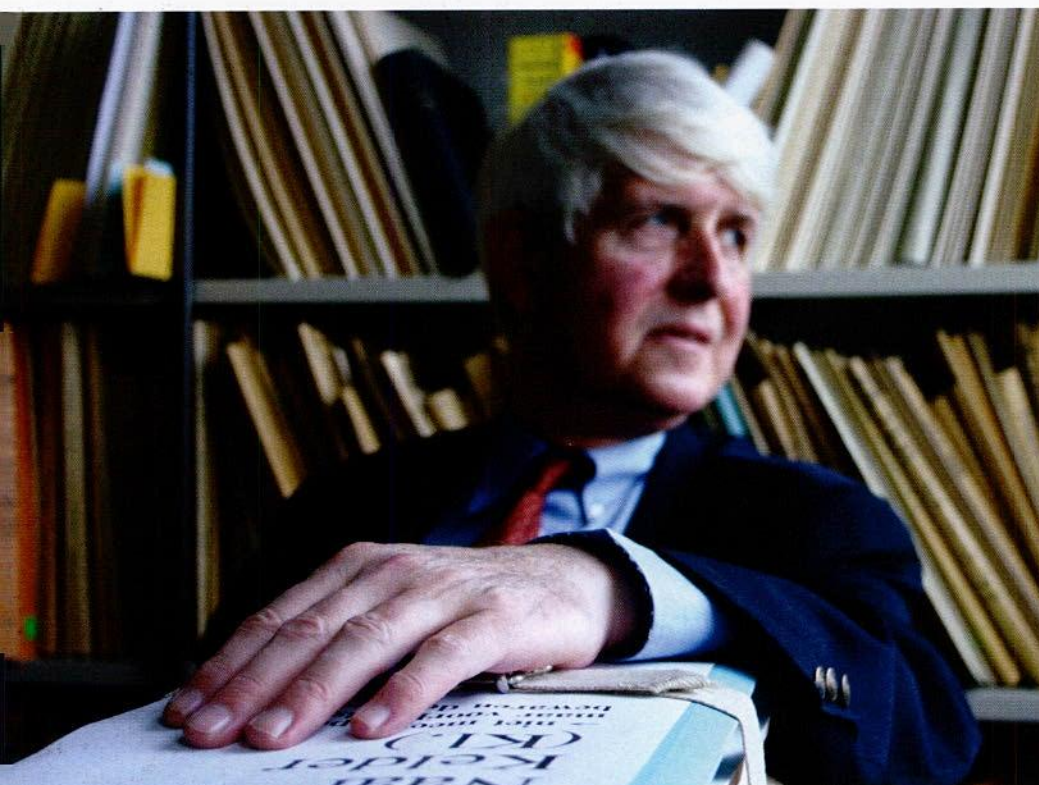
te reguleren, valt er voor de criminele leveranciers domweg niets meer te verdienen. De angst dat er hierdoor veel meer drugsgebruikers bijkomen is on-

Door opheffing van het drugsverbod komen er heus niet meer verslaafden'

zin, want het verkoopmaximum van vijf gram per persoon blijft immers gewoon gehandhaafd."

Volgens Rüter is de poging om het gebruik van softdrugs met het wetboek van strafrecht terug te dringen contra-productief. "Daar moet je het strafrecht niet voor gebruiken. Dat werkt niet. Het strafrecht houdt het systeem juist in stand. Kijk maar wat er is gebeurd bij het roken. De reductie is helemaal buiten het wetboek om gegaan. Het is de sociale code die bepaalt wat wel of niet acceptabel is. Ik geloof er helemaal niets van dat door opheffing van het drugsverbod er meer verslaafden komen. Ook de criminaliteit zal hierdoor verminderen in plaats van toenemen." Na de opheffing van het Amerikaanse drankverbod in 1933 ging bijvoorbeeld eenderde van de handelaren over op andere criminele activiteiten. Zij bleven wel criminelen. Eenderde ging in de legale drankhandel en eenderde verdween uit de branche en dus uit de criminaliteit.

De risico's bij alcoholgebruik zijn vele malen groter dan bij softdrugs, zo wijzen cijfers uit. Ons land telt 22 keer

meer alcoholisten dan drugsverslaafden. Bovendien eist alcohol - zonder verkeersslachtoffers mee te rekenen - twaalf keer zoveel doden als drugs. Het nationale gebruik per hoofd van de Nederlandse bevolking behoort tot de Europese middenmoot. Het aantal verslaafden en drugsdoden is een van de laagste in Europa. Desondanks is er sprake van drugsproblematiek. Ongeveer de helft van de criminele activiteiten is gerelateerd aan drugs en de helft van het justitieel apparaat is belast met de opsporing van drugscriminali-

'De overheid maakt zich meer zorgen om politiek in het buitenland dan de eigen volksgezondheid'

teit. Eén op de zes strafzaken gaat over drugsdelicten, waarvan veertig procent te maken heeft met softdrugs. "Behalve dat de drugsproblematiek zich vooral afspeelt rondom de grote softdrugcriminelen, zijn er ook illegale hennepkwekerijen die op onduidelijke zolderkamers zijn te vinden," zegt Rüter. "De illegaliteit verhindert een goede regeling door vergunningen, waardoor

overlast zoals brand en stank niet kan worden voorkomen. Je kunt je afvragen hoeveel ruimte bij politie en justitie vrijkomt als de softdrugs worden gelegaliseerd en hoeveel geld je dan overhoudt voor bijvoorbeeld hulpverlening en preventie van harddrugs."

Niet verwarren met harddrugs

In Nederland is geen onderzoek bekend over besparing van mankracht en overheidsgeld als de inkoop van softdrugs zou worden gedoogd. "De overheid kijkt wel uit," zegt Rüter "dan wordt meteen duidelijk hoe idioot we bezig zijn. Neem nou alleen even het regelmatig oprollen van hennepkwekerijen. Hoeveel politiemensen zijn daar niet dagen mee bezig? Die zijn op dat moment niet beschikbaar om bijvoorbeeld de ettertjes aan te pakken die een buurt terroriseren. En dat is nou juist waar de samenleving om vraagt. De kleine hennepkwekerijen geven relatief weinig overlast. Met het oprollen daarvan speel je de grote softdrugdealers alleen maar in de kaart, want die kleine plantages zijn de concurrenten van grote criminele hasjhandelaars."

De discussie over softdrugs kan gemakkelijk verward worden met het debat over harddrugs. Maar, daar zijn de problemen groter en is van gedogen geen sprake. Met name bij heroïne is de gebruiker al na een keer ernstig verslaafd.

Harde aanpak is volgens de overheid noodzakelijk vanwege de volksgezondheid en om verslaafden te behoeden voor het mensonterende leven dat vaak uit het heroïnegebruik voortvloeit. Rüter denkt dat de overheid andere redenen heeft om zo streng op te treden tegen harddrugs gebruikers. "Al jaren heeft de overheid plannen om gratis heroïne te verstrekken aan hopeloos verslaafden, maar tot nu toe wordt dat nog maar mondjesmaat gedaan. In feite laat de overheid die groep gewoon op straat creperen en zadelt de burgerij op met de overlast. De werkelijkheid zou wel eens kunnen zijn dat de overheid zich iets minder druk maakt om de volksgezondheid, maar eerder zwicht voor politieke druk uit het buitenland," aldus Rüter.

Hypocrisie

Hoe ziet Rüter de toekomst? "Het politieke debat blijft noodzakelijk," denkt hij. "Helaas gebeurt er op dit moment helemaal niets. Ja, er gebeurt nogal wat op straat. Daar vinden regelmatig liquidaties plaats, maar daar kijkt niemand meer van op. De Amsterdamse politie is al blij als het er niet méér worden. Die schietpartijen dragen overigens wel bij tot gewenning aan geweld bij de gewone man of vrouw. Iets waar de hele samenleving last van heeft. Een totaal verkeerde ontwikkeling. Eerst moet de hypocrisie maar eens verdwijnen." "Ontkennen heeft geen zin, softdrugs zijn er nu eenmaal. Als de overheid de druk op de maatschappij wil verminderen, zal ze het probleem rationeel moeten aanpakken. Ik ben er zeker van dat uitbreiding van gedogen werkt. Door dat succes zal ook het buitenland overtuigd raken. Dan is legaliseren alleen nog een kwestie van tijd." |

Onderhandelingen tussen de Bataaf Civilis en de Romein

Cerealis (Ferdinand Bol, circa 1658)

Als Germaans volk integreerden de Bataven in de Romeinse cultuur. Kennis van hun verleden is - ondanks geschiedschrijvers, opgravingen etc. - beperkt. Dat daardoor *Wahrheit* werd overwoerd door *Dichtung* is het meest interessant. Met mythen die naadloos aansloten bij het ontluikend nationaal gevoel en het emancipatieproces, zoals humanisten en andere verlichte geesten dat onderkenden. Zo werd Julius Civilis voor allen een symbool. In de jaren 50-12 uit Germania over de Rijn het Romeinse Rijk binnengetrokken om Rome te dienen als militair, werden de Bataven gepromoveerd tot Romeins burger met rechten. En met plichten. Hun woonplaats werd *Insula Batavorum*, een eiland in de Rijn nabij Nijmegen, waarnaar zij, en later de Betuwers, vernoemd werden. Ze waren bereid te gaan waarheen ze maar gedirigeerd werden. Zwemmend met volle wapenrusting, naast hun paarden, staken ze rivieren over. Om daarna met hun niets vermoedende vijanden af te rekenen.

Na Nero's dood kwamen ze, onder leiding van Julius Civilis, in 69 na Christus in opstand omdat hun rechten geschonden waren. Om ten slotte bij Trier te worden verslagen en te worden achtervolgd tot in de Betuwe, en daar vrede te sluiten. Op een brug, waarvan het middenstuk was afgebroken. Ferdinand Bol zou daar een pathetisch schilderij van maken.

Verbeelding

In mijn schooltijd werden de Bataven met berenvellen en knotsen afgebeeld. Met holle boomstammen als schepen. Pure romantiek! Wel waren zij uitnemende militairen. De Bataven waren zo geïntegreerd in de Romeinse cultuur, dat ze begraven werden in Romeinse grafmonumenten, Romeinse wapenrusting hadden, net als kleding, huizen en forten. Mithras werd lang ook hun favoriete God. Op veldtocht gingen vrouwen en kinderen mee. Misschien hebben achterblijvende Bataafse families rondom Nijmegen ook van enige visvangst, veeteelt, landbouw, nijverheid en handel bestaan, maar literaire belangstelling wordt uitgesloten. Niet vreemd is dat ze eenmaal geassimileerd en verspreid wonend, uit de geschiedschrijving verdwenen.

Een van de eerste humanisten die de Bataven als beschaafde voorvaders prees was Erasmus. Hij noemde zichzelf 'een trotse Bataaf'. De Bataven zouden volgens Erasmus de schunnige ge-

De Bataven: *special forces*

Bataven waren keurtroepen in dienst van Rome. *Special forces*, zouden we ze nu noemen.

dichten van de Romeinse dichter Martialis hebben verafschuwed. Hugo de Groot en anderen - humanisten die zich graag libertijnen noemden - vereenzelvigden Julius Civilis met Willem van Oranje en Filips II met Nero. P.C. Hooft schetste hen in zijn 'Baeto oft Oorprong der Hollanderen' als de stichters van Holland. Koning Baeto uit Hessen zou in een droom opgedragen zijn in Holland een burgerlijke (!) staat te stichten.

Zevenkoppig monster

In de verlichting kreeg de beeldvorming weer een nieuwe impuls. Gold de 'natuurmens' voor verlichte Europeanen als voorbeeldig, in Nederland werden de Bataven geroemd. Zij zouden, als democraten *avant la lettre*, wars zijn geweest van monarchen. Hoogtepunt van hun verheerlijking was de eerste Nationale Volksvergadering (1796) die besloot tot de staatsregeling voor het Bataafsche Volk. Daarin werd 'het voornaame bederf van alle regeeringen gelegen in de miskenning der natuurlijke en geheiligde regten van de Mensch' veroordeeld. Zij werd derhalve de grondslag van de Bataafsche Republiek, die ook het definitieve einde inluidde van 'het zevenkoppige monster', de Republiek der Verenigde Nederlanden.

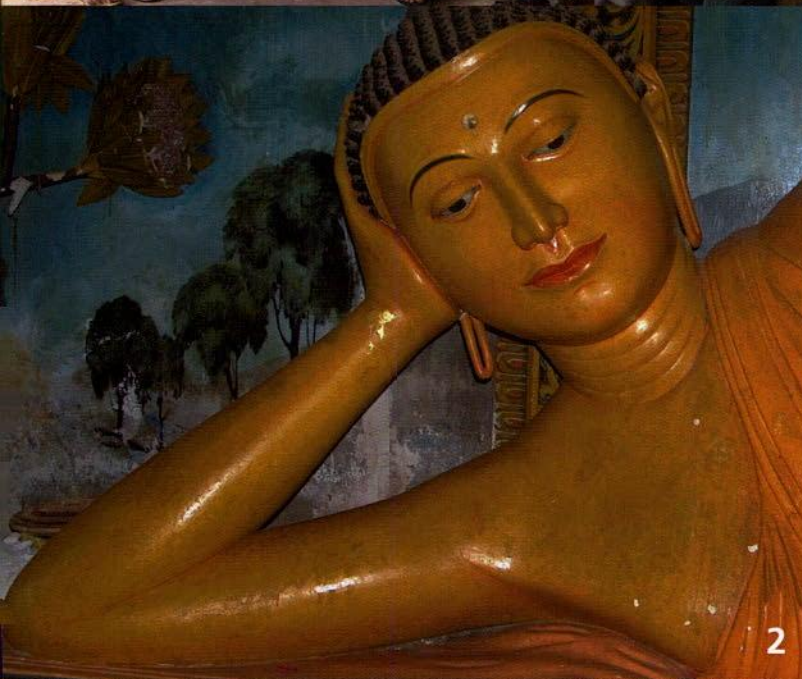
Wie nu de Bataven nog wil beschouwen als oerdemocraten (omdat ze hun aanvoerders kozen) en humaan, zoekt vergeefs naar bewijzen. Een humane interpretatie wordt gelogenstraft door Julius Civilis die zijn zoontje met pijl en boog op geboeide gevangenen liet schieten. In de nationaal-socialistische geschiedschrijving van Nederland werden de 'vrijheidslievende' Bataven, geleid door Julius Civilis, geschetst als strijders tegen de decadentie.

Schoolboekenschrijvers 'kleurden' de Bataven, naar gelang de ideologie van de auteur. Reclamemakers voor 'Bataafse' fietsen, bier, passagiersvaart en rijwielverzekeringen hadden weer andere normen. Net als de makers van spannende stripverhalen. Zo ook Annie M.G. Schmidt en Fiep Westendorp, die in 'Tante Patent' de levensstijl van de Batavieren ten voorbeeld stelden.

De tentoonstelling in museum Valkhof Nijmegen - tot en met 9 januari - is een *must*. Net als het boek 'De Bataven, verhalen van een verdwenen volk', met uitstekende illustraties en artikelen.

Uitgegeven door... de Bataafsche Leeuw.

André de Bruin

'Er waren waarin

Sri Lanka is nog maar kort van de Lankanen. Na Indiase koningen en Arabische kooplieden ontworstelden zij zich aan vijf eeuwen koloniale overheersing en werden zelfstandig in 1948. Maar onder 'bruine sahibs' werd hun lot grimmiger dan ooit.

Op het moment van de soevereiniteitsoverdracht hadden de Lankanen niet veel ervaring met bestuur en democratie. Er was kiesrecht sinds 1930, maar het land stond nog met één been in het feodale verleden. Naast de (boeddhistische) Sinhalese meerderheid (74 procent) in het zuidwesten bestaat de grootste minderheid uit (hindoeïstische) Sri Lankaanse Tamils (13 procent) in het noordoosten. Beide bevolkingsgroepen komen uit India, maar de Sinhalezen kunnen bogen op een veel langere geschiedenis. Na de onafhankelijkheid belandden zij in een bloedig conflict, waarin 65.000 mensen het leven verloren en 800.000 vluchtten.

Tijdens de Engelse periode waren de Tamils vertrouwd geraakt met ruime vertegenwoordiging in universiteiten en overheid. Maar hun verworvenheden kwamen onder druk. In 1956, de viering van de 2500ste sterfdag van Boeddha, werd de *Official Language Act* van kracht; in 1970 werd een limiet gesteld aan Tamils op universiteiten en vanaf 1972 zou de staat het boeddhisme 'verdedigen en bevorderen'. Al deze maatregelen werden door de Tamils als discriminerend ervaren en verhevigden hun verlangen naar zelfbestuur. In 1977 bekritiseerde het verkiezingsmanifest van het *Tamil United Liberation Front* de 'Sinhalese dominantie', eindigend met: 'Vrijheid of slavernij?'

1 Het Business College in Jaffna is geheel stukgeschoten. In een halve ruïne volharden de leraar en zijn studenten met bewonderenswaardig doorzettingsvermogen.

2 De laatste woorden van de Boeddha – *appamadena sampadetha*, streef toegewijd verder – roepen om vervulling in het verscheurde eiland.

3 Olifantenweeshuis Pinnewalla neemt ook oorlogsslachtoffers op. Deze olifant verloor zijn rechterpoot door een landmijn en steunt bij het lopen op zijn slurf.

Foto's: Arne Braaksma

nachten niemand sliep'

Golven van geweld

Al in 1936 had de Britse regering een verzoek om een afzonderlijke Tamilstaat afgewezen. Het werd in 1949 herhaald en keerde terug in de 'Vaddukoddai Resolution' (1976). Hoewel Mahatma Gandhi's *satyagraha* (vreedzaam protest) beter past binnen het hindoeïsme, wilden militante jongeren dit afdwingen met geweld. De resolutie bracht veel Tamils op de been voor onafhankelijkheid, maar deskundigen en het Internationale Gerechtshof verwierpen hun claims. Ongerechtigdheden mondten in 1970 uit in een oorlog, die 25.000 mensenlevens kostte. In die periode vormde de tiener Velupillai Prabhakaran een guerillaleger, de *Liberation Tigers of Tamil Eelam* (LTTE, Tamil Tijgers). Na deze geweldgolf ontstonden er nieuwe in 1983 en 1990, zodat het conflict zich nu al vijf decennia voortsleept.

De machtsbasis van de Tamil Tijgers berust op intimidatie. Zelfs nu, tijdens de wapenstilstand en terwijl de VN het LTTE-kader traint in mensenrechten, gaan moorden, verdwijningen

angst inboezemde. Indira Gandhi wilde het electoraat van de deelstaat voor zich winnen. De vredesinspanningen van haar zoon, premier Rajiv Gandhi, kostten hem in 1991 het leven. Een vrouw hing hem een bloemenkrans om en bracht zichzelf tot ontploffing. Parlements lid Anura Bandaranaike: "Wat we nu hebben, is een land waarin het volledige politieke leven corrupt is. Ik heb te doen met de mensen, die slachtoffer van dit systeem zijn geworden."

Volgend op een bestand in 2002 tussen de regering van premier Ranil Wickremasinghe en de LTTE zijn er met Noorse bemiddeling vredesbesprekingen begonnen. De LTTE liet haar eis van (totale) onafhankelijkheid van het noordoosten vallen en de regering bood openheid voor zelfbestemming van Tamilgebieden. Maar president Kumaratunga kondigde eind 2003 een noodtoestand af, toen er teveel tegemoet werd gekomen aan de LTTE. Zij heeft uit naam van het hele land excuses aangeboden aan allen die door het conflict getroffen zijn. Ondertussen overwegen beide partijen het verlies bij hervatting van de strijd: 4,5 miljard dollar van internationale donors.

'Het zou altijd moeten zijn:

"wij, de Sri Lankanen", altijd'

en rekrutering van kindsoldaten door. De overgang van guerrillastrijders naar onderhandelaars valt zwaar. In april 2004 vond een onderlinge veldslag plaats tussen troepen van LTTE-leider Prabhakaran en het oostelijke leger. De Tijgers verloren 2000 deserteurs en internationale financiële steun. Terwijl welwillende Tamils vredig samenleven, worden overlopers één voor één geliquideerd in een bizar kat-en-muisspel. Nu willen zij een *Interim Self-Governing Authority*, een 'thuisland' in acht districten. In feite bestaat dit al: een ministaat met eigen rechterlijke macht, politie en belastingstelsel. Maar vissers en 'tuktuk'-chauffeurs in Trincomalee – de zogenaamde achterban van de Tijgers – zijn het eens: 'Mijn paspoort tonen en belasting betalen bij een provinciegrens? Nooit!'

Sympathisanten in India

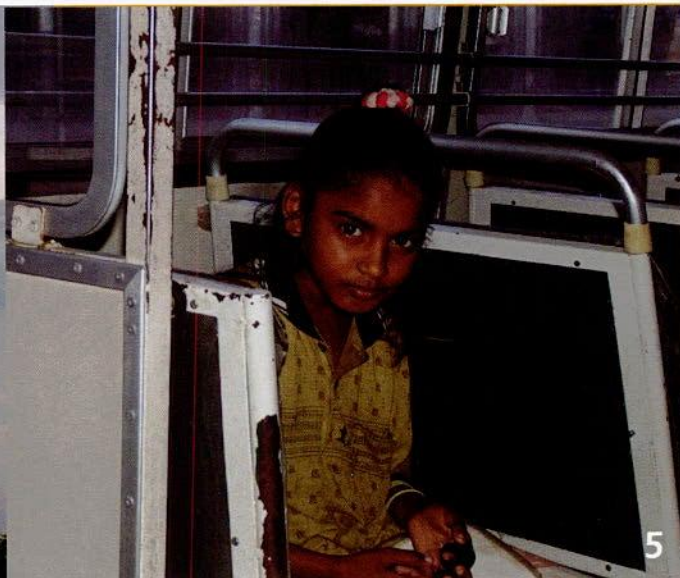
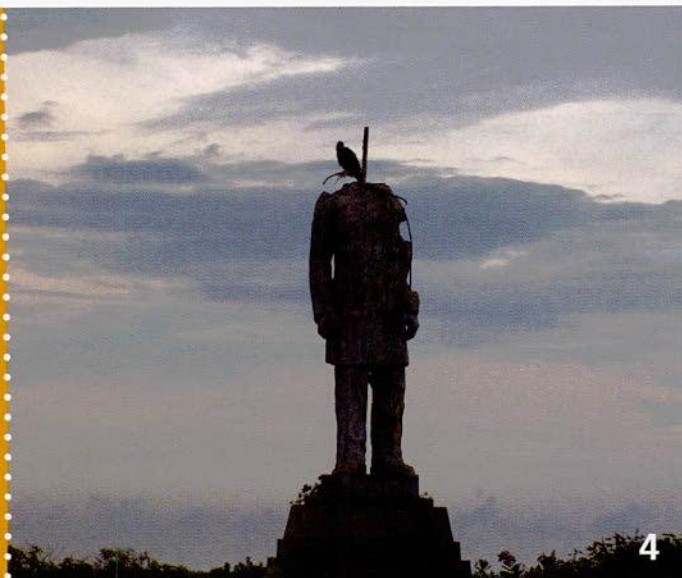
"Politici kregen hun macht van de mensen, maar trapt hen van zich af als een ladder die ze niet langer nodig hadden," zegt een journaliste. Partijen ontwikkelden zich langs etnische en nationalistische lijnen en eigenbelang. Tamilorganisaties wisten zich gesteund door zestig miljoen sympathisanten in de Indiase deelstaat Tamil Nadu, wat de Sinhalezen grote

Actuele impressie

In de nachtbus van Colombo naar Jaffna zitten uitsluitend Tamils, waaronder enkele met nieuwe Canadese en Engelse paspoorten. Zij keren terug als ex-vluchteling, zenuwachtig over wat ze zullen aantreffen. Alles is herbenoemd: Tamil Eelam Gerechtshof, Tamil Eelam Bank. Bij het eerste checkpoint wordt een Tamil Eelam paspoort overhandigd voor duizend roepies (beide onrechtmatig). Het klachtenbureau: "Het is vorige week veranderd."

Vanaf Vavuniya is er overal een vreemde combinatie van kapotgeschoten huizen en heiligdommen met daartussen nieuwbouw, geholpen door internationale steun. De A9 leidt langs checkpoints, legerbases en mijnenvelden, waar mannen in zware pakken langzaam voortbewegen.

In Jaffna zijn kantoren van democratische organisaties gesloten, hun leiders doodgeschoten of 'verdwenen'. Het LTTE-kantoor wordt omringd door militairen. 's Ochtends zijn de straten vol met in het wit geklede schoolkinderen. De pastoor rijdt op de brommer naar de vroege mis en de schooldag begint met gebed en gezang. Glimlachende vrouwelijke soldaten lopen in de richting van de pas herbouwde openbare bibliotheek, de trots van Jaffna. Jaren vijftig auto's geven de stad een vleugje Havana en de fiets domineert er als in Amsterdam. Er heerst een sfeer van gemoedelijke rust, maar er zijn slechts drie moslims en vijf boeddhistische monniken op straat. Op de markt vraagt iemand: "What country?" "Holland. What country?" Antwoord: "Tamil Eelam!"

Militante jongeren leven met het vaandel hoog geheven. Maar ook nu nog verliezen dagelijks kinderen of landarbeiders een been, een hand of hun gezichtsvermogen. Het Tamil 'thuisland' is letterlijk door henzelf ondermijnd.

Mensen en terroristen

"Op dit moment zijn er geen etnische problemen meer," zegt de hoofdinspecteur. "De Sinhalezen zijn allemaal verdreven. Sinds het einde van de vijandigheden zijn veel mensen teruggekeerd, maar velen hebben geen huis of wonen in een huis van anderen." Een medewerker toont het logboek: de meeste grieven gaan over grond.

Eens waren hier meer dan 26.000 Sinhalezen. Nu zijn dat er nul. Op mijn vraag waarom zij verdreven zijn, antwoordt de inspecteur: "Gewone mensen hebben daar helemaal geen belang bij. Dat is het werk van terroristen."

In het stadhuis is *commissioner* Kunarasa belast met rehabilitatie en donorwerving. Achter zijn bureau hangen afbeeldingen van hindoeïden en Jezus. "Wij hebben nu een traditioneel thuisland. Zelfs de LTTE wil alleen maar een aparte regio." Maar Tamil *Eelam* betekent Dierbaar Tamil Land, en bezoekers krijgen een paspoort waarvoor ze duizend roepies betalen. Ik vraag de functionaris wat hij vindt van Prabhakaran, die in het buitenland wordt gezien als terrorist. "Hij is de man die het Tamilvolk heeft gered, onze bewaker. In vergelijking met andere guerrillaleiders is hij ongeëvenaard!" Twee voorangangers van de *commissioner* zijn nota bene door de Tamil Tijgers uit de weg geruimd. Er heerst een dubbele moraal in deze contreien.

Druppel in de oceaan

In *Sri Lankan Ex-Servicemen Institute* (Colombo) zitten drie Sinhalezen uit de strijdkrachten. De heer Jayasekera (83) heeft het hele verloop van de oorlog bewust beleefd. "Wat de Tamils willen slaat gewoon nergens op. Onze buurman India bestaat uit vele malen het oppervlak van Sri Lanka, een druppel in de Indische Oceaan. En elk van die druppels heeft ontelbare culturen, groepen en geloven, allemaal door elkaar gemengd. Maar in het noorden willen ze een 'thuisland', uitsluitend voor hindoe-Tamils en ze vermoorden er zelfs hun eigen mensen voor. Kijk naar het zuiden: hier zijn Tamils vertegen-

4 Veel huizen en hele wijken in Jaffna zijn aan puin geschoten in de jaren tachtig en negentig. Een gehavend beeld staat symbool voor de hele stad.

5 Kanchana is haar ouders verloren en stroopt het busstation van Trincomalee af met een tweetalige handgeschreven brief om geld te verzamelen.

woordigd in de regering, in het bedrijfsleven en op de universiteiten en ze doen het uitstekend. Maar de LTTE claimt dat ze worden onderdrukt en misbruikt. Het bewijs is tegen hen." De 'traditionele thuislanden' van de Tamils zijn door deskundigen naar het rijk der fabelen verwezen. Het beste argument is een ontbrekend bewijs. De Britse *Soulbury Commission* onderzocht in 1944 de verlangens van de Lankanen en sprak met tachtig afvaardigingen en vele Tamil voormannen. Maar in het rapport overheerst de 'gebalanceerde vertegenwoordiging' van minderheden in de centrale macht van Ceylon. Had er een aparte natie met 'historische territoriale rechten' bestaan, dan zou het de kern van de soevereiniteitsoverdracht zijn geworden. Een 'Tamil thuisland' bestaat niet. Het is een propagandamythe uit 1976 om claims kracht bij te zetten in een tijd waarin zelfs deelname aan verkiezingen werd gezien als 'verraad aan de Tamil-zaak'.

Wij, de Sri Lankanen

Terwijl hun leiders buitenproportionele eisen stelden, zagen wanhopige Tamil-jongeren maar twee uitwegen: het buitenland of het bevrijdingsleger. Guerrilla's en kindsoldaten maakten dorpen met Sinhalezen en moslims (en soms Tamils) met de grond gelijk voor een etnisch zuivere Tamil-regio.

Maar Tamils in het zuiden en het regeringsleger staan niet achter hun 'etnische broeders'. Burgers, zakenlieden, professoren en kabinetsleden – de 'onderdrukten' en 'misbruikten' van Tamil propaganda – leven er vreedzaam samen met hun Sinhaleze landgenoten. Zelfs president Kumaratunga heeft Tamils onder haar voorouders. Maar de wond is vijftig jaar diep. Mensenrechtenadviseur Gunasekaram: "Het zou altijd moeten zijn: 'wij, de Sri Lankanen', altijd."

DE BEZIELING

André Hielkema (46) loopt al ruim twintig jaar mee binnen de humanistische beweging. Hij is secretaris van de stichting Socrates, die met bijzondere leerstoelen het humanistische gedachtegoed zichtbaar wil maken op Nederlandse universiteiten. Ook is hij eindredacteur van het *Tijdschrift voor Humanistiek*.

Foto: Erik Kottier

Vanzelfsprekende overtuiging

“Humanisme is niet alleen belangrijk in de praktijk, zoals de zorg of in het ontwikkelingswerk, maar ook in de academische wereld moeten we van ons laten horen. Vandaar dat er Socrates-leerstoelen zijn aan alle openbare universiteiten. In uiteenlopende vakken - van milieufilosofie tot computerethiek en van cultuurkritiek tot de filosofie van de levenswetenschappen - geven Socrates-hoogleraren onderwijs en laten zij daarbij humanistische benaderingswijzen zien. Ons personeelsbeleid is heel strikt: de hoogleraren moeten erg goed zijn in hun vak en aantoonbare affiniteit hebben met het humanisme.

Ik studeerde nog - geschiedenis - toen ik in 1983 een baantje kreeg als notulist bij het Humanistisch Verbond. Daarna heb ik nog andere klussen gedaan voor het HV. Het humanisme kende ik van de tv-serie ‘Vijf minuten bedenktijd’.

In mijn studie kwam ik op verschillende manieren uit bij het humanisme. Onder andere door de lessen over het sociaaldarwinisme, waarin grootheden als ‘het ras’, ‘de soort’ of ‘het volk’ boven het individu zijn gesteld. Die lessen maakten mij duidelijk dat ik daar heel anders over dacht. Niets gaat boven het individu, vond ik. En zeker niet als mensen er voor worden opgeofferd. Het humanisme laat juist de menselijke moraal voorgaan en ik vond mijn ideeën dan ook zeker terug bij het HV. Het kwam wel over als een hechte gemeenschap. Hoorde ik hier wel bij? Eerst wist ik dat niet zo goed. Met de jaren ben ik er blijkbaar in gegroeid.

Via mijn eerste baantjes bij het HV kwam ik terecht bij de redactie van het tijdschrift *Rekenschap*, waaruit later het *Tijdschrift voor Humanistiek* ontstond. Daarnaast werd ik secretaris bij de stichting Socrates. Het zijn geen publieke functies. Ik werk graag op de achtergrond. Laat mij maar regelen. Mijn werk zou moeilijker zijn als ik geen humanist was. Ik

moet vaak dingen uitleggen, mensen aanspreken. Als humanist doe ik dat met een vanzelfsprekende overtuiging. Het is echt mooi om te zien als er bij het *Tijdschrift voor Humanistiek* na veel inspanning weer een goed nummer is gemaakt.

In de komende jaren wil ik een proefschrift schrijven voor de Universiteit voor Humanistiek over de Engelse humanist E.M. Forster. Hij schreef in 1913 een roman over homoseksualiteit, die nog veel wordt gelezen. Verder heb ik mijn handen vol aan de elf Socrates-leerstoelen, zo zijn er volgend jaar drie oraties van nieuwe hoogleraren. Naast al dat hoofdwerk verzet ik een avond per week mijn zinnen met badminton spelen. Die avond is heel belangrijk voor mijn ontspanning.

Het hoogtepunt in mijn loopbaan tot nu toe was de oprichting van de Humanistische Alliantie, waarin alle humanistische organisaties zijn gebundeld. Ik heb mij daar sinds 1997 fors voor ingespannen. Tot ver in de jaren negentig werkten humanistische organisaties nauwelijks samen. Onvoorstelbaar, denk je nu. Met de krachten gebundeld, kan het humanisme nu meer zichtbaar worden. Uiteraard is die krachtenbundeling nog lang niet klaar.

Er zijn nog genoeg thema's waar humanisten zich mee kunnen bemoeien, kijk maar naar het sociale beleid van de overheid of naar de humanistische geestelijke verzorging in de zorgsector.

Zelf ben ik dit jaar op mijn manier in opstand gekomen tegen homobeleid in Frankrijk en de VS. Dat het huwelijk van een homopaar in Bordeaux ineens ongeldig werd gemaakt, maakte mij erg boos. Ik ben, na 25 jaar samenleven, bij wijze van protest getrouwd met mijn vriend.”

Josephine Krikke

Max Pam

Kop in het zand

Nederland verkeert in een hectische fase. Er wordt geschiedenis gemaakt en de gebeurtenissen gaan snel. Misschien is alles al weer anders als u dit leest. Misschien zijn er weer een paar mensen vermoord, misschien spreekt iedereen ineens met twee woorden, misschien is Allah de God van Nederland, misschien is Ayaan Hirsi Ali onze nieuwe koningin. Het kan alle kanten op, wie zal het zeggen.

Sinds de moord op Theo van Gogh bestaat er in Nederland, naast alle andere tweedelingen, het kamp van de duiven en het kamp van de haviken. De duiven zeggen: voorzichtig nou, temper je woordgebruik, houd je kritiek voor je, beledig geen god en geen gelovigen, schik een beetje in, wat kan het je schelen dat je als vrouw geen hand krijgt van de imam, doe besnijdenis in het ziekenfonds, geef iedereen zijn eigen schoolje, heus het komt wel goed, morgen is de islam net zo verlicht als het christendom, lees vooral niet *De Telegraaf*, wij moeten met z'n allen samenleven, ook met die één miljoen islamieten, enzovoort.

De haviken zien het wat anders. Zij zeggen: geef geen gas terug, want dat is het verkeerde signaal, dat speelt de extremisten in de kaart, je verkwanselt daarmee de vrijheid van meningsuiting en legitimeert moord, doe niet spastisch over godslastering, laat je niet beledigen als een imam weigert je een hand te geven, verbiedt besnijdenis zowel voor meisjes als voor jongens, laat Staphorst niet regeren, beantwoordt geweld met staatsgeweld, schaf het bijzonder onderwijs af, wijs erop dat wij in Nederland wonen en dat iedereen zich moet houden aan de Nederlandse wet, stel eventueel met tegenzin vast dat *De Telegraaf* de beste krant is wat betreft de verslaggeving van het terrorisme, en erken ook dat de multiculturele samenleving nadelen heeft.

Die twee kampen bevechten elkaar met harde woorden en beschuldigingen. Ook de duiven bijten in dit debat - als je het tenminste een debat kunt noemen - scherp van zich af. De rechtsgeleerde Asfin Ellian is de aanvoerder van de haviken. Hij is een gevluchte Iraniër, die inmiddels helemaal tot Nederlander is geassimileerd. Hij weet waar hij het over heeft, zegt hij. In het land waar hij vandaan komt, is het gewoon om mensen die een eigen mening hebben met de dood te bedreigen of zelfs te doden. Ellian verbaast zich erover dat de Nederlander zo snel geneigd is te capituleren. Hij heeft de geschiedenis van Nederland bestudeerd en zegt het vreemd te vinden dat Nederland zich in 1940 al na vijf dagen heeft overgegeven aan de Duitsers. Wat hij nog niet

'De Nederlander denkt dat het wel goed komt en dat iedereen het beste voor heeft'

gezegd heeft, maar wat ik hem bij wijze van spreken hoor zeggen, is dat er in de oorlog wel heel veel Nederlandse joden zijn weggevoerd. In ieder geval significant meer joden dan in de ons omringende landen.

De Nederlanders keken er naar, keurden het misschien af, maar voor het overgrote deel deden zij niets. Nada, nul komma nul.

Ellian is natuurlijk niet de eerste die heeft opgemerkt dat er in Nederland geen vechtersmentaliteit bestaat. Dat heeft zijn goede kanten en zijn minder goede kanten. Wij hebben het

SPREKEND SPREKEND **SPREKEND** lezers aan het woord

Wim Looijen (48) werkt als netwerkspecialist in een ziekenhuis. Hij is de helft van z'n leven al lid van het HV. *De Humanist* leest hij sinds hij actief werd voor het HV in Nijmegen, drie jaar geleden. De werkgroep houdt maandelijks een humanistisch café, met onder andere de lezingencyclus 'Op zoek naar een moraal voor de nieuwe eeuw'.

Favoriete boek

Hoog in mijn toptien staat Umberto Eco's 'De Slinger van Foucault'. Mijn enige voorbereiding op het lezen hiervan was de aanblik van de omvang. Een boeiend avontuur, een reis door de geschiedenis, maar ik had geen idee waar het hem nou eigenlijk om te doen was. Pas toen ik het boek dichtsloeg werd het duidelijk: 'Als maar genoeg mensen het geloven, wordt iets vanzelf waarheid'. Een boek wordt tweemaal gemaakt, eenmaal geschreven en eenmaal gelezen, niet eerder had ik deze ervaring zo sterk als bij dit boek.

Dagelijkse ergernis

Knopen in veters die niet meer los willen, tijdschriften zonder overzichtelijke inhoudsopgave, dat zijn de dagelijkse ergernissen. Echte ergernissen zijn de simpele standpunten in een complexe maatschappij. En wollige taal. Houd maar liever je mond als je er nog niet uit bent. Eerst beschouwen, dan analyseren en als je denkt wat toe te kunnen voegen of iets te kunnen ontrafelen, hoor ik het graag.

Bewondering voor

Waar ik iedere keer enorm van geniet is de ontnuchterende logica in de columns van Ronald Plasterk.

Motto

Een motto heb ik niet. Het lijkt me wel handig om er een te hebben, want het geeft wellicht houvast. Al zou ik het dan wel voortdurend veranderen, het moet vooral niet vastgeroest raken. Dus eigenlijk is mijn motto: 'ik wil nooit een motto'.

Humanisme

Een basisprincipe voor onze samenleving, niet in de vorm van een blauwdruk. 'Zelf denken, samen leven' is een door-dachte en kernachtige slogan en we moeten meer mensen weten te motiveren.

JK

poldermodel, het harmoniemodel en de consensuscultuur. Lukt het niet de ander te overtuigen dan geven wij ons liever over, ook al heeft die ander volkomen ongelijk. De Nederlander is geneigd in de goedheid van de mens te geloven, en dat is natuurlijk een sympathieke houding. De Nederlander denkt dat het wel goed komt en dat iedereen het beste voor heeft. De Nederlander wantrouwt zijn eigen overheid ook niet, een van de belangrijkste oorzaken dat zo veel Nederlandse joden zijn weggevoerd. De Nederlander kan zich eenvoudig niet voorstellen dat er mensen zijn die andere mensen willen dood maken.

Door Ellian moest ik denken aan een anekdote die mijn vader mij eens heeft verteld. In de jaren twintig, zo in 1927 of daaromtrent, werkte mijn vader als correspondent in Berlijn voor het socialistische dagblad *Het Volk*. Toen hij terugkeerde naar Nederland, hield hij voor de Nederlandse journalisten een lezing. Mijn vader zei dat in Duitsland een man was opgestaan die Adolf Hitler heette en dat die man een antisemitisch boek had geschreven, dat 'Mein Kampf' heette. Wij moesten zeer oppassen voor die Adolf Hitler, zei mijn vader.

Maar het gekke was dat mijn vader nauwelijks werd geloofd, hoewel het gezelschap dat hij toesprak vooral uit kritische journalisten bestond. Men vond dat mijn vader wel erg overdreef en dat het vast niet zo'n vaart zou lopen. Die Hitler kwam toch nooit aan de macht en als hij wel aan de macht zou komen, waren er krachten genoeg om hem weer af te zetten. Bij degenen die niet wilde geloven wat mijn vader zei, behoorde de beroemde verslaggever Philip Mechanicus. Philip Mechanicus werd in 1944 in Auschwitz omgebracht. Na de oorlog vond men het indrukwekkende dagboek dat hij eerder in het concentratiekamp Westerbork had geschreven.

Na de moord op Theo van Gogh

Nederlands autisme

De sfeer in Nederland is al langere tijd om te snijden. Iedereen heeft wel een oordeel klaar, maar zich verplaatsen in de ander is voor de meesten teveel gevraagd. Toch is dit precies wat er aan de analyses ontbreekt. Humanisten zouden dat kunnen weten.

Drie dagen na de moord op Van Gogh schreef de molecuulair geneticus Ronald Plasterk in zijn column in *de Volkskrant*: 'Misschien dat de keuze van jongeren voor het extreme islamisme ook, zoals de AIVD in een veel gesmaad rapport ooit suggereerde, te maken heeft met het feit dat jongeren geconfronteerd worden met islamofobie.' De behoudende columnist Van Doorn verwoordde het in *Trouw* stellig: 'Dat radicalisering vooral onder jongeren plaatsvindt, is goed verklaarbaar. Anders dan hun ouders beheersen ze het Nederlands en weten ze nauwkeurig wat er over hun gemeenschap en godsdienst wordt gezegd. Hangend tussen twee culturen, dus met een onzekere identiteit, voelen ze zich door de samenleving gemarginaliseerd en neigen ze tot radicale reacties, met name door het moslimfundamentalisme geleverd.' En de schrijfster/actrice Nazmiye Oral ging in haar *Volkskrant*-column nog een stap verder in een poging de dieper liggende motieven te vinden: 'Wat voor rolmodel had het kind'. Aan de ene kant waarschijnlijk een lieve moeder die slecht Nederlands kan. Een vader die zich kapot heeft gewerkt. Een schim. Levend in zijn eigen cocon. Een tweederangs burger die zich als slaaf heeft laten behandelen. Die nooit zijn plek heeft opgeëist. Monddood door zijn eigen onkunde en onwetendheid. Aan de andere kant de westerling, de Nederlander op wie je niet mocht, kunt én wilt lijken. Die je bij een naam noemt die voor altijd duidelijk maakt dat je zijn stiefkind bent: allochtoon. Maar het kind is anders dan de vader. Mondig. De taal machtig. Het ziet en begrijpt de structuren in het Westen, maar hoort er niet bij door het voorafgaande. Het zal zijn schuld inlossen. De vernedering van de vader is zijn vernedering. Dus zal hij die vergelden. Het kind wreekt zich voor de castratie van zijn vader... "Anders dan jij zal ik mijn ruimte nemen. Niemand zal mij kunnen verdrukken of wegdrücken. Ik zal geen schim zijn. Ik zal nooit buigen. Ik zal me nooit verontschuldigen. Ik zal niet bang zijn. Ik zal geen slaaf zijn. Ik zal het geweld niet schuwen. Anders dan jij, zal ik mij wél laten gelden. Anders dan jij, zal ik zijn."

Van Doorn: 'Kan het zijn dat sommigen, misschien onbewust,

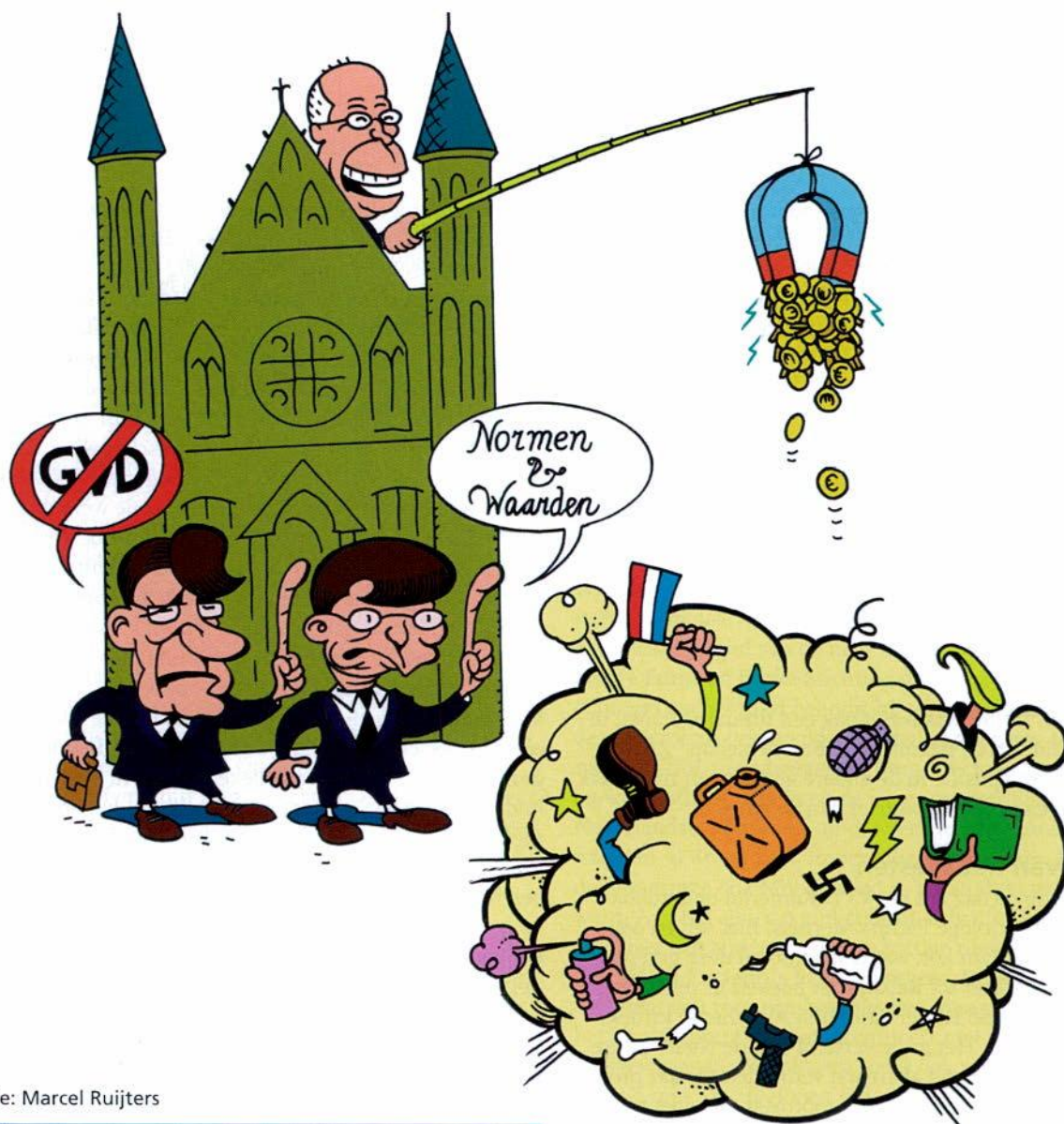
hun ouders willen wreken?... heel wat allochtone jongeren moeten weet hebben van het lot van hun ouders, uit hun land weggelokt om hier vuil en zwaar werk te verrichten, maar nadien als overtollige ongeschoolden aan de kant geschoven. Ze zinnen op een antwoord, gevoed door ressentiment.'

Ontheemden tussen culturen

De Franse arabist Gilles Kepel schreef al in 1984 in zijn studie *The Prophet & Pharaoh* over Egyptische extremisten: 'Het milieu dat de vruchtbaarste bodem vormt van islamistische militanten is de groep van twintig- tot 25-jarigen in de naar alle kanten uitgroeiende buitenwijken van de grote steden... in tegenstelling tot hun verwachtingen verschaft scholing (zelfs hogere scholing) hen niet de sleutels tot het moderne leven... Ze zijn de levende symbolen... van het falen van het moderniseringsproject... Scholing heeft hen de manieren geleerd van het moderne leven maar niet de technieken of geest, en ze beschouwen het gepraat over modernisering als bedrog.' Kepel beschrijft hen als ontheemden die tussen twee culturen vallen. Jonge mensen die weten dat ze nooit echt geaccepteerd zullen worden, dat ze gediscrimineerd worden, dat er op hen neer wordt gekeken, dat ze niet meetellen, dat alles wat ze van huis uit hebben meegekregen tot aan hun geloof toe wordt geminacht, dat als het erop aankomt ze altijd als 'geitenneukers' zullen worden gebrandmerkt. Op een dag zijn ze 'wandelende tijdbommen' geworden. Een van hen zal de publieke minachting niet meer accepteren en zijn tegenstander als een geit afslachten. Een moord als een openbare offerande, waarbij de dader die volgens zijn omgeving normaal 'nog geen vlieg kwaad deed,' de keel van het slachtoffer 'van oor tot oor tot op de nekwervels doorsneed,' als ware het een rituele slachting. Zo moet Mohammed B. het ervaren hebben, gezien het feit dat hij na zijn daad 'in alle rust wegliep... Alsof wat hij had gedaan had de gewoonste zaak ter wereld was'. En dat is het ook voor een mens die lang genoeg is gekrenkt en wiens laatste beetje identiteit hem is ontnomen. Waar het

'In dit land gaat onverschilligheid door voor tolerantie en kwetsen voor vrijheid van meningsuiting'

om draait is het isolement, het buitengesloten zijn, geterroriseerd door verbaal geweld van een zich moreel en intellectueel superieur achtende cultuur, die tegelijkertijd Auschwitz en Hiroshima mogelijk maakte. Waar we mee te maken hebben

Illustratie: Marcel Ruijters

zijn gemarginaliseerde jongeren in een land waar onverschilligheid doorgaat voor tolerantie en kwetsen voor vrijheid van meningsuiting. Dagelijks worden ze geconfronteerd met de brede kloof tussen woord en daad van een neoliberale systeem dat beschaving predikt en Abu Ghraib creëert. Een deel van deze jongeren worstelt inderdaad met het probleem dat ze tussen twee culturen zijn terechtgekomen. Mohammed kon zich niet identificeren met de zachtmoedige interpretatie van de islam van zijn vader die zich aanpast aan een in zijn ogen sociaal vernederende positie en ook niet met de discriminerende westerse ideologie.

Een diep gekrenkt mens

De wanhoop en woede over het uitgestoten zijn, blijkt ook uit zijn 'open brief aan een ongelovig fundamentalist, Ayman al-Hirshi Ali,' die op het lichaam van Theo van Gogh werd achter gelaten. Nog voor er wordt ingegaan op 'het terrorisme tegen de islam' schrijft hij al op de eerste bladzijde: 'Ik zou graag willen beginnen bij uw onlangs opgegooide voorstel om de moslims te screenen op hun ideologie bij sollicitaties.' Gerefereerd wordt aan een voorstel van het VVD-kamerlid om 'moslims bij sollicitaties te laten screenen op ideologische overtuigingen.' In het tv programma 'Buitenhof' van 20 juni 2004 'gaf ze toe dat dat in strijd is met de Grondwet,' maar

toch pleitte ze ervoor. Dit voorstel is tekenend voor de wijze waarop de volksvertegenwoordigster Hirsi Ali de moslim gemeenschap in Nederland provoceert. Dat blijkt overigens ook uit het feit dat ze iemand die moslims 'de vijfde colonne van de geitenneukers' noemde, verzocht samen met haar een film te maken over moslims. Vervolgens stelde ze dat 'Van Gogh de graadmeter [is] voor de tolerantie in Nederland,' een opmerking die volgens NRC-columnist Anil Ramdas aantoonde dat we hier te maken hebben met 'een vrouw die zich uit pure ijdelheid laat misbruiken voor tamelijk ordinaire moslimhaat.' Opmerkelijk is dat ook zij handelt als een diep gekrenkt mens, die niet in staat is een serieuze dialoog met haar tegenstanders aan te gaan en gevangen zit in haar eigen gelijk. Hirsi Ali speelt de rol van het ultieme slachtoffer, dat het alleenrecht op de waarheid claimt. In een 'Nova'-uitzending konden de kijkers zien hoe ze reageerde op mishandelde moslimvrouwen in een opvanghuis, voor wier belangen de politica zegt op te komen. Toen de ondergedoken vrouwen lieten weten zich diep geschoffeerd te voelen door haar film 'Submission' en een van hen haar vroeg te stoppen met het beledigen van haar geloof omdat er anders geen discussie meer mogelijk zou zijn, antwoordde Hirsi Ali: 'De groeten dan,' daarbij met haar hand een arrogant gebaar makend, dat onverschilligheid uitdrukte. Als burger en - kwalijker nog - als volksvertegenwoordigster is

DE DOORDENKER

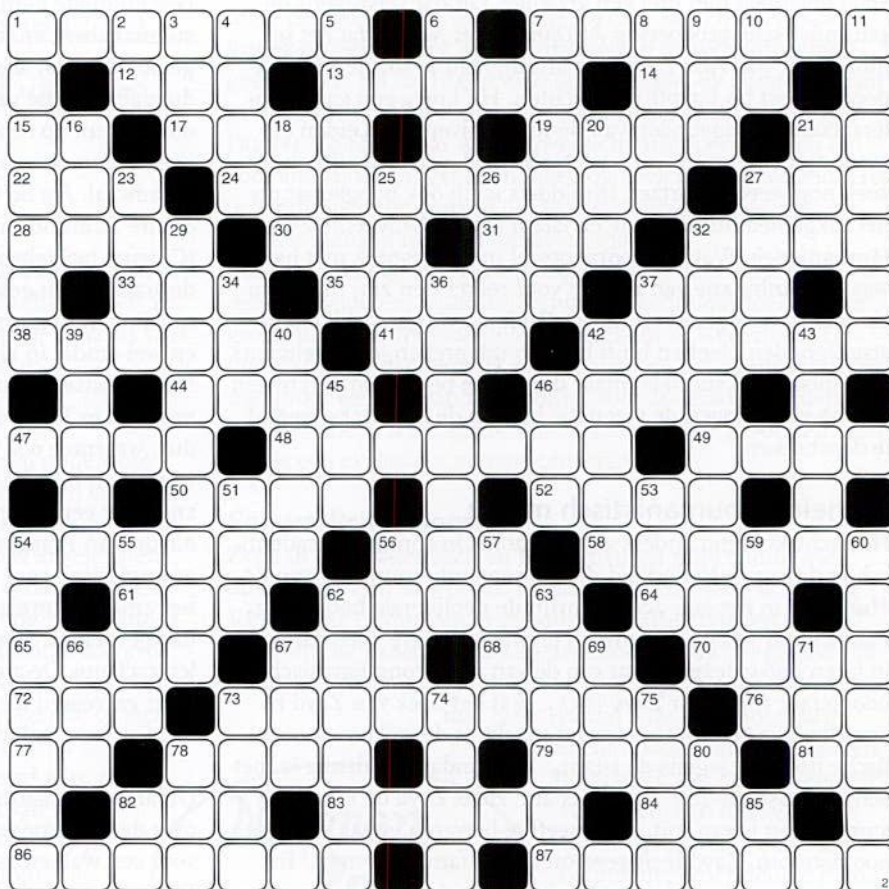
PUZZEL 1

Horizontaal

1. modern medicijn voor hyperactieve kinderen; 7. landelijk; 12. bladgroente; 13. voor- naam van directeur van het Humanistisch Verbond; 14. mak; 15. koninklijk besluit (afk.); 17. wandelplaats; 19. meisjesnaam; 21. leng- temaat (afk.); 22. muzikant; 24. jonge vogel die nog slechts van tak tot tak kan vliegen; 27. oceaan; 28. rivier in Spanje; 30. soort dakbedekking; 31. akelig; 32. dissidente Egyptische hoogleraar die naar Nederland is ge- vlucht; 33. insect; 35. niet gevuld (hol); 37. kippenloop; 38. een ferme indruk makend; 41. snijwerktuig; 42. gerecht van gesmolten kaas en witte wijn; 44. weke grond (slijk); 46. verdriet; 47. doorzichtig garenweefsel met fijne mazen; 48. oom door wie men ten doop is gehouden; 49. azijn; 50. hijswerktuig; 52. koninklijke kaderschool luchtmacht (afk.); 54. schrijfgere; 56. kookgerei; 58. strookje papier dat op een fles of doos geplakt wordt; 61. sterk ijzerhoudende grondsoort; 62. ortho- doxe imam die vrouwen geen hand geeft; 64. Arab News Agency (afk.); 65. bloedvat; 67. mannetjesbij; 68. kledingstuk; 70. gewicht; 72. troefkaart; 73. het streven humaan te zijn; 76. beker (drinkschaal); 77. persoonlijk voor- naamwoord; 78. deel van geweer; 79. vulka- nisch product; 81. boksterm (afk.); 82. herten- soort; 83. schijnreden (voorwendsel); 84. tijd- perk; 86. vrouwelijk roofdier; 87. opvouwbaar zonnescrm.

Verticaal

1. gymnastiektoestel; 2. tegemoetkoming stu- diekosten (afk.); 3. afzonderlijke berg uit de Alpen; 4. niet vroeg; 5. zilverachtig glanzend smeedbaar metaal; 6. ver (in samenstelling); 7. leuning (hekwerk); 8. smalle weg; 9. hoop (stapel); 10. in memoriam (afk.); 11. blijspel; 16. reuzenslang; 18. loopvogel; 20. bankinstel- ling; 21. steen; 23. schaapkameel; 25. uitloper (beginnel); 26. leidsel; 27. (pot)grond; 29. roei- er van een gondel; 32. geestelijke die naar een ander land trekt met het doel de bewoners tot het christelijk geloof te bekeren; 34. Transit In- ternational Routiers (afk.); 36. met de tanden gevormd; 37. garde; 39. pijnlijke aandoening van de gewrichten; 40. uithangteken van een drogist; 42. voorname van politica die de D66- motie over godslastering torpedeerde; 43. het uitscheidingsproduct van de nieren; 45. Sociaal Economische Raad (afk.); 46. haarkrul; 51. Europeaan; 53. uitroep van schildwacht; 54. pianospeler; 55. ondiep stilstaand water; 56. geparachteerde soldaat (afk.); 57. geba- ken rijst met vlees en uien; 59. boterton; 60. stripfiguur (gebakje); 62. klein kustvaar- tuigje in de Indische archipel; 63. aanhanger van de islam; 66. scheepsvloer; 67. tweetal; 69. Koninklijke Militaire Academie (afk.); 71. binnenvaartuig; 73. vrouw die voor geld seksuele handelingen verricht; 74. nee (Duits); 75. wild zwijn; 78. watering; 80. woonboot; 82. rijksgrens (afk.); 85. uitroep van schrik.

29 61 44 68 4 83 62 24 58 39 13 74 70

Ad van Dun

Uw oplossing van beide puzzels (dus niet van één van beide) ontvangen wij graag uiterlijk op 10 januari per post (alléén op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, de Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 20,- verloot.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 5/2004:

Puzzel 1: zelfontplooiing

Puzzel 2: J.P. Sartre

Winnaar: Fieke van Steenhoven, Doorn

PUZZEL 2

Voorwaarden voor het menselijk leven

Op haar veertiende las zij Kants 'Kritik der reinen Vernunft'. Niet omdat zij in dezelfde plaats woonde waar deze filosoof ooit zijn dagelijkse wandelingen maakte, maar omdat zij zich al vroeg verdiepte in werk van grote filosofen. Van jongs af aan was haar denken eigenzinnig, dwars en tegendraads. Een jaar voor haar eindexamen verliet zij de middelbare school wegens een diepgaand meningsverschil met een van haar docenten. Toch deed zij een jaar later eindexamen en ging vervolgens in Marburg en in Heidelberg studeren.

Begin jaren dertig vluchtte zij via Tsjecho-Slowakije naar Parijs, waar zij als secretaresse werkte bij een zionistische organisatie. In 1940 kreeg zij samen met haar man en haar moeder een visum om naar de VS te emigreren. Daar schreef zij veel artikelen voor een joods weekblad. In Manhattan ontmoette zij in 1944 een schrijfster, met wie zij de rest van haar leven intensief zou blijven corresponderen. Ze bewonderden elkaar en waren tevens elkanders vertrouweling en criticus. Als politiek denker vestigde zij haar naam met een studie over het totalitarisme, die begin jaren vijftig verscheen. Zij werd docente aan de universiteiten van Chicago en Princeton.

In haar meest bekende boek, dat in 1958 gepubliceerd werd, behandelde zij drie activiteiten die tezamen ons actieve leven vormen en alle drie betrekking hebben op basisvoorwaarden voor het menselijk leven. Politiek handelen beschouwde zij als een kwestie van onderhandelen, als een forum waar men beslissingen op grond van woorden en overtuigingen neemt, maar niet door dwang of geweld. Zij had veel vrienden in Amerika en ook in Europa, waaronder schrijvers als Bertholt Brecht en W.H. Auden. Vriendschap was belangrijk. Discussiëren, studeren en schrijven waren geliefde bezigheden. Menselijkheid, verantwoordelijkheid en onafhankelijkheid waren belangrijke waarden in haar doen en denken. Wie was deze inspirerende vrouw, die zich zowel met politiek denken als sociologie en filosofie bezighield?

Hilde van Vlaanderen

Alles wat het geval is

Het internet is misschien wel het ultieme symbool van de open samenleving waarvan we na de val van de muur in 1989 dachten dat die de wereld ging veroveren. Het net, open en laagdrempelig, maakte wereldwijde contacten mogelijk, censuurloze publicatie van en toegang tot welk soort informatie dan ook.

Maar sinds 9-11 staat de wereld weer met beide benen op de grond. Het vrijheidsideaal van de liberale, kapitalistische staatsvorm, zoals beleden door onder andere Francis Fukuyama, is stukgeslagen op de rauwe werkelijkheid. Terroristen gebruiken internet om geheime boodschappen te communiceren en hun gruweldaden zoals de onthoofdingen in Irak te publiceren, een simpele handeling (het publiceren bedoel ik) waarmee een maximaal effect aan angst wordt bereikt. Regeringen als de Chinese proberen hun burgers toegang tot grote delen van het internet te ontfangen. In Nederland ventileren zowel extreem-rechtsen als extreme moslims hun meningen op openbare forums. Op internet kun je alles vinden wat goed en kwaad is, Wittgenstein parafraserend zou je bijna kunnen zeggen, dat het internet alles is wat het geval is.

In mijn laatste bijdrage aan deze rubriek – ik geef het stokje door – wil ik dan toch maar positief eindigen met een aantal sites te signaleren die mijns inziens laten zien waarom het internet ondanks alles een van de mooiste uitvindingen van de laatste eeuwen is. Hier komen ze.

Aldaily.com, iedere dag een selectie van de beste artikelen, columns en recensies uit de Angelsaksische wereld.

Cioran63.com, hoe boeiend kan het zijn om dagelijks een beeldend kunstenaar te volgen in zijn zoektocht naar visuele inspiratie.

Thebanmappingproject.com, een website over het in kaart brengen van oude graftombes in Thebe (Egypte), een prachtig voorbeeld van wat moderne internettechnologie en inhoudelijke bevoegdheid vermogen als ze goed samenwerken.

Startpagina.nl en *marktplaats.nl*, de twee meest succesvolle websites van Nederland, op zolderkamers gestart, met tot op de dag van vandaag een amateuristische grafische vormgeving waar de site van een lokale sjoelbakvereniging zich voor zou schamen.

Interapy.nl, een website die professionele psychologische behandeling via internet biedt. De anonimiteit van contacten over het net blijkt hier heilzaam te werken.

Ajax.netwerk.to, om emoties te kunnen delen als mijn favoriete club heeft

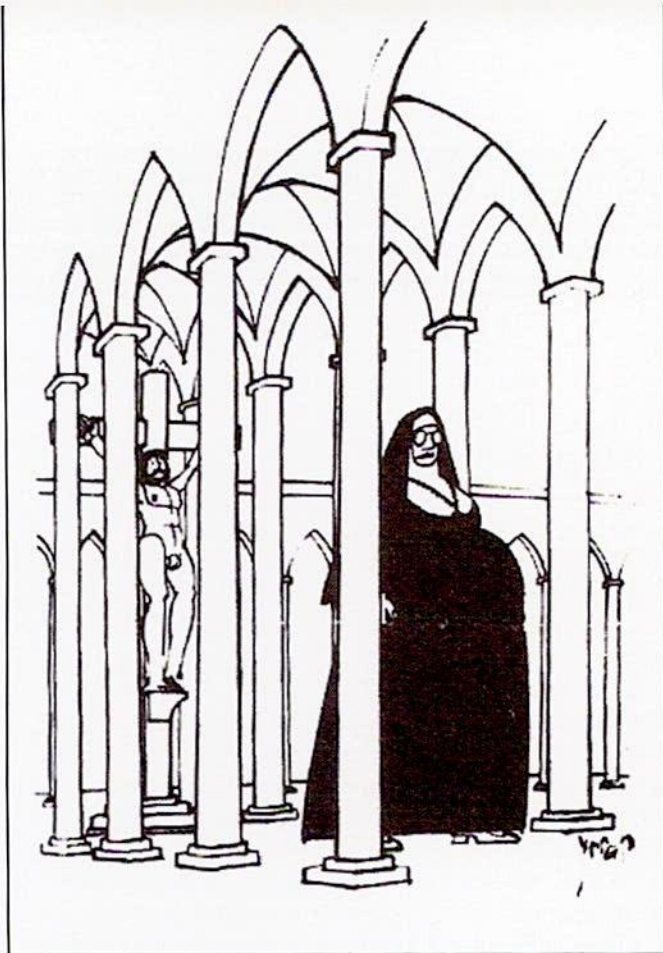
gewonnen of verloren.

Schitterend.com, om de geboorte van mijn dochter aan de wereld kond te doen (o ijdelheid der ijdelheden, ook dat is internet).

Google.com, omdat hij alles vindt wat er is, tenminste, wat er is op internet.

Peter Gorgels

Cartoon van Yrrah in *Vrij Nederland* van 29 mei 1976, naar aanleiding waarvan het Tweede Kamerlid Beuker (RKPN) minister van Agt van Justitie vergeefs vroeg om een verbod op grond van art. 147 Sr. Op de cartoon is een zwangere non in de nabijheid van een kruisbeeld afgebeeld.

Sinds de Franse tijd – de vergeten en mooie patriottengrondwet van 1798 – was godslastering in Nederland niet meer strafbaar. Na de restauratie die de Oranje stadhoudersfamilie zowaar promoveerde tot heuse monarchen, wilden invloedrijke rechtsgeleerden en politici dat graag zo houden. Bij Thorbeckes Grondwet van 1848 keerde de strafbaarstelling dan ook niet terug en evenmin in latere toevoegingen. Tot het derde kabinet van de katholieke jonkheer Ruys de Beerenbrouck begin jaren dertig van de vorige eeuw, toen opa Donner artikel 147a in het Wetboek van Strafrecht liet opnemen.

AUGUST HANS DEN BOEF

De boemerang van Wordt Ne ook le

De verzuiling die later in de negentiende eeuw vorm kreeg – eigenlijk slechts een gereformeerde en katholieke aangelegenheid en paradoxaal juist mogelijk gemaakt door de Grondwet van 1848 – schiep wel de behoefte bij gelovigen om hun groeiende politieke macht om te zetten in juridische dominantie van hun levensbeschouwing. Nadat zij wederzijdse *hebies* als ‘de hoer van Rome’ en ‘protestantse onderdrukker’ in het licht van de gemeenschappelijke seculiere vijand afzwoeren, droomden gereformeerden en roomsen afzonderlijk en soms ook gezamenlijk van een theocratische, duale parallelsamenleving, waarin de ‘Coalitie’ de burgers ofwel in het roomse, dan wel in het protestantse deel kon beheersen.

Het eerste wapenfeit van de Coalitie was de grondwetswijziging van 1917, die godsdienstig onderwijs voortaan uit de staatskas bekostigde. Artikel 192, in onze tijd artikel 23. Dit nadat in 1913 een meer ambitieuze poging schipbreuk had geleden om bijzonder onderwijs regel te maken en openbaar aanvullend. Er is vaak denigrerend gesproken – ook door mij – over de opportunistische uitruil van algemeen kiesrecht met de betaling van confessioneel onderwijs. Maar in het licht van een dergelijk dreigend spookbeeld – een confessionele dominantie van het onderwijs – kun je de behoefte tot pacificatie enigszins begrijpen. Die arme liberalen en sociaal-democraten konden immers niet vermoeden dat de houdbaarheidsdatum van hun compromis zich zou uitstrekken tot in 2004 en daardoor buiten de grondwetherziening van 1983 werd gehouden.

God als genot

Het tweede wapenfeit van de Coalitie vormde de wet op de smadelende godslastering. De aanleiding hiervoor was een politieke – geen religieuze – gebeurtenis in 1932. Een artikel in het communistische dagblad *De Tribune* dat begon met de zin ‘O, Hij is een bijzonder groot genot, die goeie God.’

De antirevolutionaire minister van Onderwijs, Jan Terpstra, gelastte dat *De Tribune* uit de openbare bibliotheken werd verwijderd. Dit vormde vervolgens de aanleiding voor de partijgenoot en collega van Justitie om via een wetswijziging voortaan ‘sma- lende godslastering’ strafbaar te stellen: het artikel in het Wetboek van Strafrecht dat wij tegenwoordig 147 Sr noemen. Een en ander speelde zich af in het derde en laatste kabinet dat door de katholieke jonkheer Ruys de Beerenbrouck werd geleid. Anders dan andere kabinetten uit het interbellum bevatte deze regering geen liberalen of partijlozen, maar slechts ARP, CHU

Donners Jurassic Park-rechtspraak

Nederland eindelijk gaal seculier?

en RKSP, de verzuilingspartijen. De Coalitie die eindelijk over de totale macht beschikte. De enige Coalitie-pendant van Ruys III was het weinig succesvolle Colijn IV (1937 – 1939).

Begrijpelijkerwijze werd het wetsvoorstel van dit atypische Coalitie-kabinet als controversieel beschouwd, als ouderwets en ook moeilijk te handhaven bovendien. Iedere verdachte kan namelijk aanvoeren dat het niet in zijn bedoeling lag om smalend te lasteren. Toch nam de Kamer dit voorstel aan met 49-44. Tegen waren uiteraard de communisten, onder wie Roestam Effendi en David Wijnkoop, zoon van een rabbi. Maar ook de SGP, want die vond het voorstel veel te slap. Het zou dus onjuist zijn om te stellen dat het artikel met een nipte kamermeerderheid is aangenomen. Dat moet ik helaas constateren.

Beeldreligie

Twee jaar later werd 147a Sr toegevoegd, als een gebaar jegens de Nederlandse 'Israëlieten', die onder het bevriende staatshoofd Hitler werden vervolgd. Evengoed werden Duitse joden die naar Nederland vluchtten door dezelfde regering absoluut niet met open armen ontvangen, zeker niet als ze links waren. In het verlengde van de *Tribune*-aanleiding waren ook de voor-

'O, Hij is een bijzonder groot genot,
die goeie God.'

oorlogse veroordelingen op grond van 147 en/of 147a Sr, beide in 1934, van politieke aard. Het ging om een Amsterdamse anarchist, tot twee maanden gevangenisstraf veroordeeld omdat hij smalend over besnijdenis had gesproken, en een radicale Dordtse socialist, die een boete van 30 gulden kreeg opgelegd omdat hij de Schepper van de tuberkelbacil indirect een misdadiger noemde. Na de oorlog riep het item 'Beeldreligie' in het satirische tv-programma 'Zo is het toevallig ook nog 's een keer', uitgezonden op 1 april 1964, een golf van verontwaardiging op. De regering hield het bij een boze brief. Minder fortuinlijk was Bram de Swaan, die oktober dat jaar in het 'Extra Jezusnummer' van het studentenweekblad *Propria Cures* de Godszoon onder andere 'de welbespraakte, door actieve zelfstudie opgeklommen timmermanszoon' had genoemd. Hij werd voor de rechter gedaagd en in 1965 veroordeeld tot 100 gulden boete.

Dit was de laatste stuip trekking van een land dat in een rap tempo ontzuilde en ontkerkelijkte. Sindsdien heeft nooit meer

een rechter op grond van 147 of 147a Sr iemand veroordeeld en verklaarde het Openbaar Ministerie (OM) steeds minder een aanklacht op basis van daarvan ontvankelijk.

Fossiel in een seculiere samenleving

Deze wetsartikelen vormen immers een fossiel in een seculiere samenleving waarin de helft van de bevolking niet meer betrokken is bij een religieuze organisatie en waarin die gelovige minderheden bij een vermeende kwetsing talrijke andere wetsartikelen tot hun beschikking hebben, 137 Sr bijvoorbeeld. Daarom zou toepassing van 147 Sr de suggestie wekken dat religie boven andere maatschappelijke verschijnselen is verheven.

Wat niet wegneemt dat de gelovige onderstroom in de samenleving het bestaan van 147 Sr dat smalende godslastering als een delict kwalificeert, wel degelijk als een symbool van zijn politieke macht bleef beschouwen.

De antirevolutionaire minister van Justitie uit 1932, Jan Donner, was de grootvader van de huidige CDA-minister Piet Hein die zaterdag 13 november voor zijn partijgenoten aankondigde letterlijk in de voorouderlijke sporen te treden: het effectiever bestrijden van godslastering.

Niet de eerste keer dat Piet Hein Donner het gevecht van de twee zielen die in zijn borst worstelen - de juridische en de gelovige - beslechtte in het voordeel van de laatste. Vrijdag 20 december 2002 sprak hij - demissionair - zich onder andere uit over godsdienst en onderwijs: 'Je kunt ook niet zeggen: doe in het publieke leven net zoals ik, want dat is redelijk, en bewaar je godsdienst maar voor je binnenkamer.' Maar binnenkamer en gebedsruimte zijn nu juist de enige plaatsen waar in godsdienst zich in een seculiere staat kan manifesteren, los van alle publicitaire mogelijkheden die de vrijheid van meningsuiting biedt.

Met zijn stoere en inmiddels weer ingetrokken belofte op 13 november dit jaar gaf de CDA-minister niet alleen voor de tweede keer gehoor aan de christelijke onderstroom in de samenleving die zich maar niet kan neerleggen bij het verlies aan politieke en demografische macht, maar hij honoreerde ook direct de roep van traditionele, conservatieve en radicale moslims om godslastering voortaan weer te bestraffen. Ayhan Tonca bijvoorbeeld, namens het vooral soennitische en conservatieve Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) vroeg daarom tevoren al expliciet en nadrukkelijk op Radio 1.

Ook los van het feit dat honoreren van de islamitische verzoeken om het oude, grootvaderlijke fossiel te revitaliseren de suggestie

wekt dat Theo van Gogh zijn dood aan zichzelf te wijten had, begaf Donner zich op een heilloze weg. Waarom zou een rechter na al die jaren op grond van 147 Sr plotseling wel veroordelingen uitdelen? Waarom zouden deze fossielen niet alleen moeten gereanimeerd, maar ook nog eens moeten aangescherpt? Want wat zijn in hemelsnaam 'smalende godslasteringen'? Ik weet dat niet precies en de rechter evenmin, maar dat hoeft ook niet van de wetgever. Want volgens hem gaat het om 'op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze'. Met andere woorden: gelovigen bepalen zelf wanneer ze gekrenkt zijn door een godslastering en dan is die smalend. De officier eist vervolgens conform de gelovige aanklacht en de rechter vonnist op grond van...wat?

Donners Jurassic Park-benadering

Er bestaan immers duizenden verschillende religies en denominaties, die alle hun eigen interne regels en wetten koesteren. Al dacht grootvader Donner vooral aan monotheïstische godsdiensten als christendom en jodendom, voor de wet bestaat er geen enkel relevant verschil tussen teksten over Allah en die over Zoroaster, Anana, Ogun of Micmac. Native Americans die Micmac aanbidden, shintoïsten uit Japan en shamanisten uit Mongolië hebben immers exact dezelfde rechten als islamieten, joden en christenen. En al deze gelovigen kunnen zich gekrenkt voelen. Kan uitgeverij Van Oorschot 'De ongelooflijke slechtheid van het opperwezen', een boeiende bundel essays van Karel van het Reve, straks nog wel herdrukken? Of concurrent Contact Salman Rushdie's 'De satanische verzen'? Juist om deze reden verzwijg ik tientallen andere auteurs die gevaar zouden lopen onder de *Jurassic Park*-benadering van Donner.

Belangrijker nog is het cruciale probleem van 147 Sr - en ook daarom was de toevoeging in het wetboek destijds al 'ouderwets' - dat je moeilijk een wezen kunt belasteren waarvan het bestaan niet valt vast te stellen, zeker in de ogen van de beschuldigde lasteraar. Een Nederlander die meent dat God niet bestaat, en daar zijn er tamelijk veel van, zou alleen al op grond van deze opinie de religieuze gevoelens van gelovigen kunnen krenken. In feite gaat het om belediging van bevolkingsgroepen die zich gekwetst voelen omdat smalend wordt gesproken over een literair personage. Maar als ik mij tot in het diepst van mijn ziel beledigd voel door een parodie op 'Suske & Wiske' waarin mijn twee kuise, jeugdige helden seks bedrijven, heb ik, nogmaals, andere artikelen tot mijn beschikking. En de uitgever van 'Suske & Wiske' kan zich beroepen op het auteursrecht.

Signaal aan moslims

Kortom, Donner deed precies het omgekeerde van wat in deze verwarrende dagen nodig is. Hij had juist moeten voorstellen om het grootvaderlijke fossiel uit het Wetboek van Strafrecht te verwijderen. Niet om moslims op hun nummer te zetten, maar om nog eens duidelijk te maken wat de plaats van religie in de Nederlandse samenleving tegenwoordig is. Als signaal aan de moslimbevolking: anders dan in het land van jullie voorvaders, waarin vrijwel iedere burger tot dezelfde religie behoort, is in de Nederlandse samenleving godsdienst helaas een steeds marginaler verschijnsel geworden. Jullie vertegenwoordigen niets meer of minder dan een van de zovele kwijnende religieuze minderheden

in het land. Religie is dan ook absoluut niet meer verheven boven andere maatschappelijke verschijnselen. Zo'n actie van de kleinzoon zou nog eens een toegevoegde symbolische waarde hebben gehad! En bedenk ook de impact op geschoolde, geglobaliseerde islamitische internetruiters.

Zij weten dondersgoed dat in Pakistan - Bush-bondgenoot - het weekblad *Newsweek* verboden werd omdat het een artikel over Theo van Gogh bevatte met opmerkingen die neerkomen op

'Deze wetsartikelen vormen een fossiel in een seculiere samenleving'

'belediging van de koran'. De Pakistaanse wet heeft immers veel elementen uit de sharia overgenomen, waardoor belediging van islam, Mohammed of koran op de doodstraf kan komen. Dat is heel wat meer dan Donners drie maanden brommen. Wie in Pakistan echter de profeet Nanak van de Sikhs beledigt, riskeert geen drie maanden, zelfs geen dag.

Conservatieve en traditionele gelovigen erkennen geen andere godsdiensten dan die van henzelf en die kunnen daardoor ook niet smalend belasterd worden. Eigenlijk lasteren anders gelovigen en ongelovigen per definitie al door niet in de juiste God te geloven. Liberale gelovigen respecteren andere godsdiensten wel degelijk, maar zullen in een land als Nederland nu weer niet naar een fossiel wetsartikel willen grijpen.

Restauratie van dode wetsartikelen

Als reactie op Donners poging tot restauratie van dode wetsartikelen verklaarden D66, VVD, PvdA, SP, GroenLinks en LPF, een potentiële Kamermeerderheid, 147 Sr wel te willen schrappen. Donner toonde zich vervolgens een slechte verliezer met zijn demagogische commentaar dat je geloofsovertuigingen voortaan kennelijk meer mag krenken dan andere. Een juridische onwaarheid en een jurist onwaardig. Donner is een bestuurder die deze dagen de gemoederen dient te apaiseren, maar in plaats daarvan liet hij het debat escaleren. Vervolgens diende desondanks - ik zou denken: juist daarom - Van der Laan, Kamerlid van de regeringspartij D66, op 17 november een schrappende motie in, mede ondertekend door enige collega's uit oppositiepartijen. Uitzinnig van vreugde begon ik mij al rijk te rekenen. Misschien valt dat akelige kabinet-Balkenende wel hierover! Gezien de polls kan dan een gerijpt Paars terugkeren dat natuurlijk na 147 Sr ook artikel 23 uit de Grondwet gaat schrappen en misschien ook artikel 1 verlost van de term 'godsdienst'. En vervolgens het hele pakket uitzonderingen dat ik in mijn boekje 'Nederland seculier!' heb opgesomd en al die andere wetsartikelen die sindsdien van - tamelijk weinig, maar die minderheid dank! - juristen tot mij kwamen.

Na enige seconden van euforie vroeg ik mij af of PvdA en GroenLinks werkelijk van hun geloof waren gevallen. De dominante stromingen in deze partijen zien immers moslims nog steeds als slachtoffers, gediscrimineerde en buitengesloten burgers met een achterstand waardoor ze in de praktijk niet beschikken over de juridische mogelijkheden die het Nederlandse recht hun biedt.

Zij moeten daarom kennelijk extra beschermd worden tegen kwetsen.

De vele aanklachten tegen Ayaan Hirsi Ali die het afgelopen jaar door het OM niet ontvankelijk werden verklaard, weerspreken dit. Kennelijk weten veel moslims wel degelijk de juridische wegen te bewandelen. Maar slachtofferdenken is een emotie en vooral politieke emoties zijn als gewapend beton bestand tegen rationele en pragmatische argumenten. Evenals de oude attitude van paternalisme en het denken in collectieven die wij met voorbijgaan aan de individuele identiteit moeten honoreren.

Traditionele Pavlov-tirade

Het schrijnendste voorbeeld van deze irrationele en traditionele Pavlov-retirade was de opiniebijdrage van Ybo Buruma, hoogle-
raar strafrecht aan de katholieke universiteit van Nijmegen, in *NRC Handelsblad* van 16 november. 'Nu even niet', was de slotzin van een betoog waarin Buruma het ministeriële pleidooi verdedigt tegen degenen die 147 Sr willen schrappen, omdat Donner 'solidair is met religieuze minderheden' en als christen 'sensitiever' is voor hun gevoelens.

Het was een betoog zonder enig juridisch, laat staan strafrechtelijk argument. Zonder enig argument, eigenlijk. Want in deze verwarde dagen mag immers ook een hoogleraar zijn emoties de vrije loop laten? Ik was hierdoor wel geschokt, want juist Buruma is een uiterst zinnig en boeiend jurist, waarover later. Ik vreesde wel het effect van zijn emotionele bijdrage.

En verdomd, twee dagen later verklaart PvdA-leider Wouter Bos dat in deze bange dagen de motie-Van der Laan niet in stemming moest worden gebracht en gaven de moslimkamerleden van GroenLinks te kennen dat zij een onoverkomelijke moeite hebben met deze motie, die nota bene ondertekend werd door hun fractiegenoot Marijke Vos.

Kamerlid Van der Laan heeft twee tactische fouten gemaakt. De eerste is dezelfde als die van mij: onderschatten van de traditionele politieke gevoeligheden in PvdA, SP en GroenLinks. De tweede fout is een fikse troef die ze niet op tafel heeft gelegd.

Er bestaat helaas ook een praktisch probleem bij het effectueren van 147 Sr. Stel dat een Openbaar Ministerie ergens in Nederland in deze verwarrende tijden een klacht op basis van dit artikel opheft wel ontvankelijk verklaart? De rechter die vervolgens tot vrijpraak besluit, zou een negatieve feedback kunnen krijgen. Hij

'Talrijke auteurs zouden gevaar lopen als Donner zijn zin krijgt'

discrimineert moslims in hun religieuze gevoelens en volgens de zware broeders maakt hij zich bovendien medeplichtig aan de aangeklaagde godslastering. Deze rechter en wellicht ook andere leden van de betreffende kamer krijgen bescherming. Terecht. Wat doet een volgende rechter met deze kennis als het OM hem met een 147-zaak opzadelt? Ik weet van vrienden en kennissen hoezeer het hun persoonlijke en arbeidzame leven verpest als je beveiligd bent. Zo'n rechter weet dat inmiddels ook. Hij of zij is geen held, evenmin als u en ik.

DE AS 14

de voordelen
van de
godsdienst

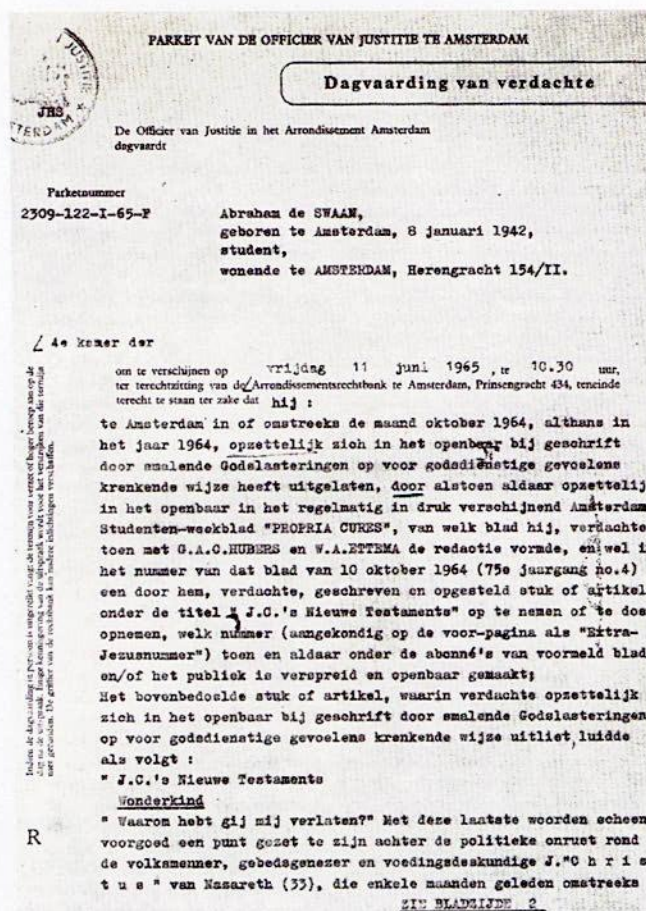
Cover van de *Anarcho Socialist*, tijdschrift met in de redactie o.m. Anton Constandse en Boudewijn Chorus, dat in april 1975 uit de schappen werd gehaald op verzoek van lokale geestelijken.

Is uitstel ook afstel?

Terug naar het schrappen van 147Sr, uitstel is immers nog geen afstel? Ik twijfel echter of Wouter Bos zijn belofte zal nakomen om in rustiger tijden de motie-Van der Laan te steunen en nog meer aan zijn support voor een eventueel initiatiefwetsontwerp Van der Laan met dezelfde strekking. Denk eens aan de voorzichtige manier waarop Bos tijdens de verkiezingscampagne eind 2002 opeens artikel 23 ter discussie stelde, in de zelfde tijd dat Donner zijn totaal anders gerichte pleidooi hield voor een ruimere religieuze aanwezigheid buiten binnenkamer en gebedsruimte. De PvdA-leider is echter op zijn bezwaren tegen artikel 23 tot op de huidige dag niet teruggekomen. Denkt nu waarschijnlijk aan een PvdA-CDA-kabinet dat door hemzelf wordt geleid op basis van een substantiële meerderheid van zijn partij. Daarin passen geen juridische kwesties die CDA-politici als essentieel beschouwen.

Misschien kunnen daarom publicisten als Buruma, wanneer ook bij hen de ratio weer is teruggekeerd, Bos tegen die tijd op een aantal zaken wijzen. Buruma *of all people* – hij promoveerde ooit op een aspect van de Europese wetgeving – zou op de hoogte moeten zijn van de jurisprudentie betreffende godslastering bij het Europese Hof voor de Mensenrechten. In 1994 namelijk diende bij het Europese Hof voor de Mensenrechten de zaak van het Otto-Preminger-Instituut versus Oostenrijk die resulteerde in een boeiende uitspraak.

Het instituut wilde in 1985 Werner Schroeters film 'Das Liebeskonzil' (1981) vertonen, maar op verzoek van het diocesis Innsbruck werd de filmband in beslag genomen, wegens 'Her-

abwürdigung religiöser Lehren'. Een beroep tegen de inbeslagname werd afgewezen omdat het belang van religieuze gevoelens hoger is dan dat van het filmpubliek. Ook het regionale Hof van Innsbruck oordeelde - in 1986 - dat artistieke vrijheid 'op de tweede plaats' kwam.

Pikant is dat Schroeters film is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk van Oskar Panizza uit 1894, dat in de hemel allerlei liederlijke toestanden laat zien. In 1895 werd Panizza in München veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf en ook dit proces heeft Schroeter in zijn film verwerkt. De Oostenrijkse staat censuurde derhalve een film over censuur.

Muslims met minder incasseringsvermogen

Maar wat oordeelde het Europese Hof voor de Mensenrechten in 1994 op het beroep van het instituut tegen inbeslagname en vertoningsverbod? 'Those who choose to exercise the freedom to manifest their religion, irrespective of whether they do so as members of a religious majority or a minority, cannot reasonably

'Loesewies van der Laan heeft twee tactische fouten gemaakt'

expect to be exempt from all criticism. They must tolerate and accept the denial by others of their religious beliefs and even the propagation by others of doctrines hostile to their faith'. Samen-gevat, een gelovige kan niet verwachten dat hij van iedere kritiek op zijn godsdienst is gevrijwaard. Interessant is dat het Hof in zijn uitspraak lijkt te sporen met de observatie die tien jaar later Donners collega Rita Verdonk zondag 14 november in het tv-pro-

gramma 'Buitenhof' deed: moslims beschikken over wat minder incasseringsvermogen. Hoongelach was haar deel, maar kennelijk sluit zij meer aan bij de Europese mensenrechtenpraktijk dan gelovige collega's of Nijmeegse professors.

In 1999 diende een klacht van onze Nederlandse Bond Tegen Het Vloeken bij het Europese Hof omdat Theo van Gogh schreef over 'de rotte vis van Nazareth'. Wederom nul op het rekest. Godslastering is een begrip uit theocratische samenlevingen als Pakistan, dan wel uit politieke partijen als de 'Coalitie' die theocratische dromen koesterden.

Vrolijke witte vissen

Ceterum censeo: als het kabinet Balkenende, dan wel de door de omstandigheden bewogen oppositiepartijen, een zinnig gebaar tegenover Nederlandse moslims willen maken, staat hun nog iets anders ter beschikking dan *Jurassic Park*-recht of politiek geschipper. Zij zouden wat minder blindelings de Midden-Oostenpolitiek van Bush en Sharon kunnen steunen. Dat zou bovendien ook heel wat niet-moslims verblijden.

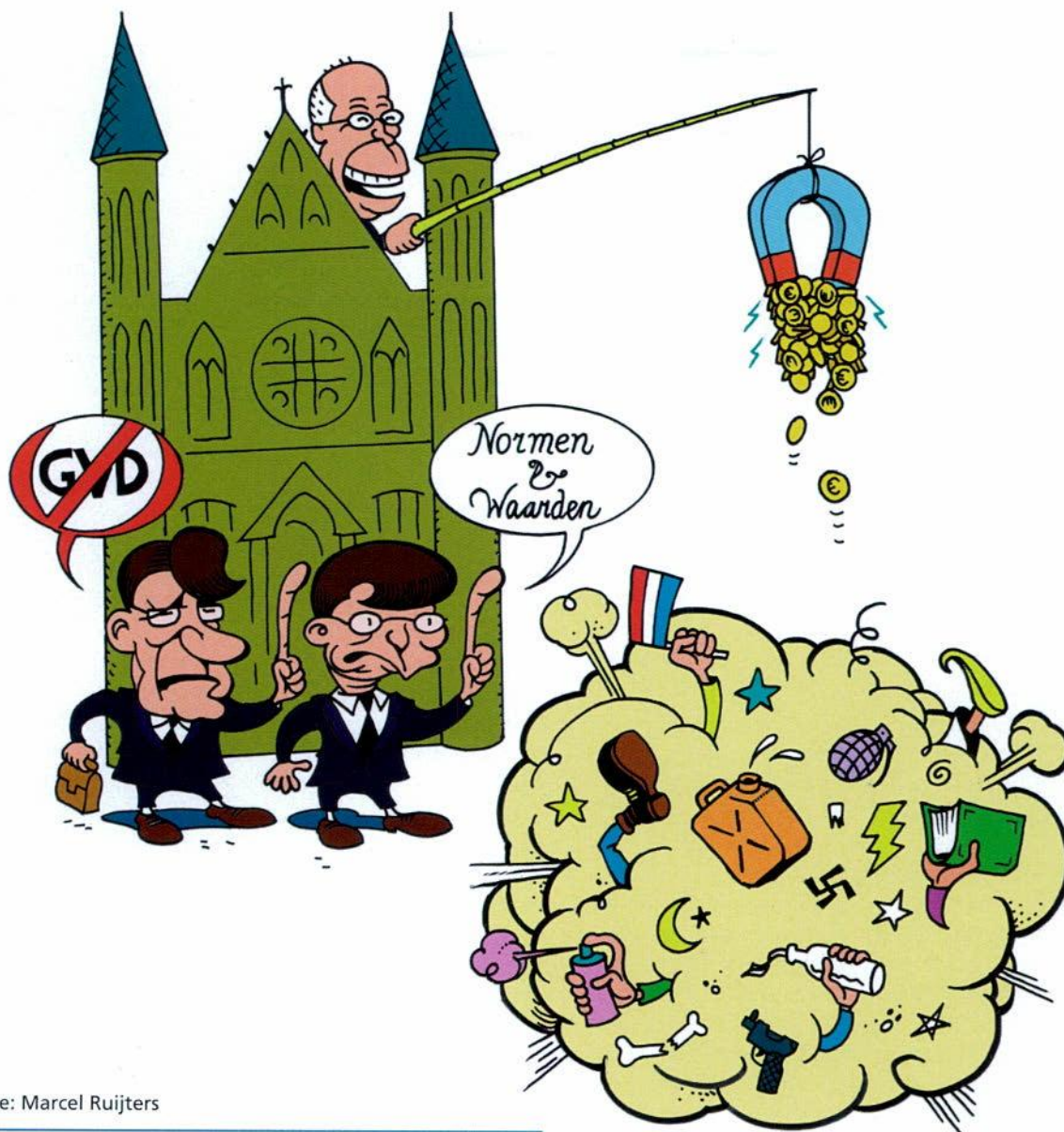
De seculiere partijen zouden naast het aan de kaak stellen van Donners atavistische acties inzake artikel 147 Sr ook eens gron- dig het sluimerende proces kunnen bekritisieren waarin allerlei burgerlijke vrijheden sneuvelen vanwege vermeende 'terrorisme- dreiging'. Een voor de rechtsstaat schadelijke ontwikkeling die in de Verenigde Staten al eerder inzette. Wie in het midden van het meer zwemt, heeft van een geleidelijke drainage aanvankelijk geen last. Dat zijn de vrolijke witte vissen als ik en de meeste van u. Maar wie aan de rand zwemt, ondervindt de gevolgen des te eerder. Dat zijn bijvoorbeeld jonge mannen met een Noord-Afrikaans uiterlijk, zeker die zich met baarden, djellaba's en kalotjes uittossen.

We kennen al het verschijnsel dat een vrijdagmiddagpreek in een moskee wordt opgenomen, vertaald en aan de verontruste omwonenden verspreid. Een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting. De onderwijsinspectie beoordeelde in een overigens onkritisch onderzoek naar de kwaliteit van islamitische basisscholen de inhoud van godsdienstlessen. Eveneens een inbreuk. De inspectie mag slechts de didactische kwaliteit van docent en lesmateriaal beoordelen. Mohammed B. wordt herkenbaar getoond in het tv-programma 'Opsporing verzocht'. Rechtse politici schreeuwen om sluiting van moskees, uitzetting van imams en afnemen van de Nederlandse nationaliteit. Mohammed B. wordt herkenbaar getoond in het tv-programma 'Opsporing verzocht'.

Even leerzaam als een afschaffing van artikel 147 Sr zou immers voor hen zijn dat velen juist nu expliciet en ondubbelzinnig voor hun rechten op de bres staan. Ondanks het feit dat diezelfde hun opvattingen abject oordelen en een verontrustende exponent van desintegratie.

Over deze schadelijke ontwikkeling zouden seculiere partijen te rade kunnen gaan bij Ybo Buruma, die daarover onlangs uiterst voorbeeldige en zinnige dingen heeft gezegd.

August Hans den Boef is o.a. auteur van 'Nederland seculier! Tegen religieuze privileges in wetten, regels, praktijken, gewoonten en attitudes.' Van Gennep, Amsterdam 2003.

Illustratie: Marcel Ruijters

zijn gemarginaliseerde jongeren in een land waar onverschilligheid doorgaat voor tolerantie en kwetsen voor vrijheid van meningsuiting. Dagelijks worden ze geconfronteerd met de brede kloof tussen woord en daad van een neoliberaal systeem dat beschaving predikt en Abu Ghraib creëert. Een deel van deze jongeren worstelt inderdaad met het probleem dat ze tussen twee culturen zijn terechtgekomen. Mohammed kon zich niet identificeren met de zachtmoedige interpretatie van de islam van zijn vader die zich aanpast aan een in zijn ogen sociaal vernederende positie en ook niet met de discriminerende westerse ideologie.

Een diep gekrenkt mens

De wanhoop en woede over het uitgestoten zijn, blijkt ook uit zijn 'open brief aan een ongelovig fundamentalist, Ay-aan Hirshi Ali,' die op het lichaam van Theo van Gogh werd achter gelaten. Nog voor er wordt ingegaan op 'het terrorisme tegen de islam' schrijft hij al op de eerste bladzijde: 'Ik zou graag willen beginnen bij uw onlangs opgegooide voorstel om de moslims te screenen op hun ideologie bij sollicitaties.' Gerefereerd wordt aan een voorstel van het VVD-kamerlid om 'moslims bij sollicitaties te laten screenen op ideologische overtuigingen.' In het tv programma 'Buitenhof' van 20 juni 2004 'gaf ze toe dat dat in strijd is met de Grondwet,' maar

toch pleitte ze ervoor. Dit voorstel is tekenend voor de wijze waarop de volksvertegenwoordigster Hirsi Ali de moslim gemeenschap in Nederland provoceert. Dat blijkt overigens ook uit het feit dat ze iemand die moslims 'de vijfde colonne van de geitenneukers' noemde, verzocht samen met haar een film te maken over moslims. Vervolgens stelde ze dat 'Van Gogh de graadmeter [is] voor de tolerantie in Nederland,' een opmerking die volgens NRC-columnist Anil Ramdas aantoonde dat we hier te maken hebben met 'een vrouw die zich uit pure ijdelheid laat misbruiken voor tamelijk ordinaire moslimhaat.' Opmerkelijk is dat ook zij handelt als een diep gekrenkt mens, die niet in staat is een serieuze dialoog met haar tegenstanders aan te gaan en gevangen zit in haar eigen gelijk. Hirsi Ali speelt de rol van het ultieme slachtoffer, dat het alleenrecht op de waarheid claimt. In een 'Nova'-uitzending konden de kijkers zien hoe ze reageerde op mishandelde moslimvrouwen in een opvanghuis, voor wier belangen de politica zegt op te komen. Toen de ondergedoken vrouwen lieten weten zich diep geschoffeed te voelen door haar film 'Submission' en een van hen haar vroeg te stoppen met het beledigen van haar geloof omdat er anders geen discussie meer mogelijk zou zijn, antwoordde Hirsi Ali: 'De groeten dan,' daarbij met haar hand een arrogant gebaar makend, dat onverschilligheid uitdrukte. Als burger en - kwalijker nog - als volksvertegenwoordigster is

ze niet in staat om in discussie te gaan met moslimvrouwen, omdat ze hen in feite 'achterlijk' vindt. In haar gekrenktheid ontbreekt het deze, volgens 'Nova', 'gedreven activiste' aan respect voor de ander. Ze handelt als actievoerster maar dan alleen voor haar eigen specifieke belang; dat van de anderen gebruikt ze slechts. Alleen *haar* versie van de waarheid telt en voor *haar* probleem eist ze een onmiddellijke oplossing. Op tv

'Geconfronteerd met de brede kloof tussen woord en daad van een neoliberal systeem'

vertelde ze ooit: 'In '86 was ikzelf ook een fundamentalist, in Kenia. Ik was lid van de Islamitische Broederschap.' Zo is ze van de ene extreme positie in de andere gevallen en zoals vaak met bekeerlingen is ze nu roomser dan de paus.

Producten van het Westen

Ironisch is dat op de dag dat het VVD-Kamerlid onderdook de Marokkaanse sociologe Fatima Mernissi hier vrij en ongestoord door Amsterdam kon wandelen, terwijl deze gerenommeerde wetenschapster uit Rabat, wier boeken in vele talen zijn verschenen, al veel langer dan Hirsi Ali scherpe kritiek op de islam uitoefent. Het grote verschil met de Nederlandse politica is dat Mernissi niet allereerst veroordeelt, maar probeert te begrijpen. En wanneer ze veroordeelt dan doet ze dat binnen een context van begrip, zoals uit de volgende opmerking blijkt: 'Al die religies uit de jaren negentig die op terrorisme gebaseerd zijn, zijn

gekwelde antwoorden van verminkte moslimgemeenschappen waar men de progressieve krachten heeft uitgeroeid.'
Met deze uit-

spraak veroordeelt ze zowel de terroristen en dictators in de islamitische wereld als de Westerse naties die al decennialang ondemocratische regimes en zo nodig terroristische organisaties steunen om geopolitieke en economische redenen. Tegelijkertijd wijst Mernissi op een van de belangrijkste bronnen van het terrorisme: de door het Westen gesanctioneerde terreur van de islamitische regimes en de mede daardoor ontstane ontheemding en ontwrichting van hun samenlevingen. Het geloof op zichzelf laat ze buiten beschouwing, dat is immers een privé-zaak. Maar in het betoog van Hirsi Ali speelt kritiek op het politiek opportunisme van de wereldmachten geen enkele rol, ze fixeert zich op de religie, de koran, waaruit in haar ogen het kwaad in de wereld voortkomt. *L'enfer, c'est l'autres*. Zo blijft haar wereld overzichtelijk voor haarzelf en voor alle andere angstige mensen op zoek naar zekerheid. Het is 't simplistische denken dat van wanhopige, gekwelde, verminkte mensen fundamentalisten maakt.

Voor een dialoog zijn twee partijen nodig, die elkaar allereerst respecteren, maar dat dringt niet echt door tot het door grofheid gedomineerde publieke domein in Nederland. De luidruchtigste deelnemers monopoliseren het openbare debat met groot vertoon van minachting voor andersdenkenden. Nu intellectuelen en het gelijk van de straat elkaar gevonden hebben is een explosieve situatie ontstaan.

Een verlichte geest

Zelfs in het academisch en humanistisch milieu stuit men op botheid. Een voorbeeld. Elf jaar geleden reisde ik voor de VPRO naar Egypte om er moslim fundamentalisten van de Islamitische Broederschap en deskundigen op het gebied van religieus extremisme te interviewen. Ik sprak er onder andere

met Nasr Hamid Abu Zaid, toen nog assistent-hoogleraar arabistiek en linguïstiek aan de Universiteit van Caïro, een intellectueel van wereldniveau, een kleine corpulente, vriendelijke man. Vanwege zijn kritiek op de fundamentalistische interpretatie van de koran werd hij door extremisten bedreigd. Een jaar eerder waren die erin geslaagd de kritische schrijver Faraq Fouda te vermoorden, terwijl ze een jaar later de Nobelprijswinnaar Literatuur Naguib Mahfouz met een mes zwaar wisten te verwonden. Desondanks weigerde Abu Zaid zijn mond te houden en zijn wetenschappelijke analyse van de korantekst te staken. Ik ontmoette hem op een klamme achternamiddag in een klein met boeken en scripties volgepropt kamerke, waarvan de deur de hele tijd openstond. Het was een komen en gaan van studenten die hem wilden spreken voor advies. Welwillend stond hij iedereen te woord. Desgevraagd zei hij tegen mij: 'Ik weet dat ik bovenaan de dodenlijst sta... Wat ik doe op het gebied van het islamitisch discours is dingen in beweging brengen, louter en alleen omwille

van de beweging, in de hoop dat ook andere wetenschappers in andere disciplines de samenleving in beweging krijgen. We zullen nu moeten bewegen of anders zullen we onder de geschiedenis begraven worden.' Nadat dr. Abu Zaid door zijn tegenstanders voor het gerecht was gedaagd, luidde de uitspraak van de rechter in 1995 dat hij gescheiden werd verklaard van zijn echtgenote wegens afvalligheid van de islam. Zijn vrouw is moslim en kan dus niet met een niet-moslim getrouwd zijn en al helemaal niet met een afvallige. Omdat vervolgens de extremistische groepering *Al-Djihaad* liet weten dat het nu hun plicht was Abu Zaid voor afvalligheid te straffen met de dood, moest hij Egypte ontvluchten. Hij kreeg een gasthooglerarschap aangeboden van de Rijksuniversiteit Leiden en week met zijn vrouw uit naar Nederland, waar hij zijn onderzoek nog steeds voortzet. Inmiddels is hij ook hoogleraar op het vakgebied humanisme en islam aan de Universiteit voor Humanistiek. Wat mij vooral opviel in het gesprek met hem was de combinatie van respect voor religies en zijn intellectuele scherpzinnigheid en moed. Ondanks de gevaarlijke omstandigheden bleef en blijft hij zich uitspreken tegen religieus extremisme, in subtiele, maar duidelijke bewoordingen in een poging via dialogen de stagnatie binnen de Arabische wereld te doorbreken

Botheid in humanistisch milieu

Hoe schrikbarend anders zijn de mores in sommige academische kringen in Nederland. In het septembernummer van *de Humanist* in het jaar 2002 schrijft de neoliberale hoogleraar Paul Cliteur in zijn column: 'Het meest naïeve boek dat ik in jaren heb gelezen stamt van de van oorsprong Egyptische hoogleraar Abu Nasr Zayd (sic)... Wat het boek van Zayd zo opvallend, ja zelfs verbijsterend maakt, is de volkomen onkritische houding jegens de islam... Dat fundamentalisme is niet een "minuscule deel" van de islam, zoals Zayd de *brutaliteit* (cursivering is van mij, svh) heeft te beweren, maar het is de hoofdstroom. Zayd leeft gewoon in een fantasiewereld.' In navolging van de andere 'subtiele' intellectueel Rudy Kousbroek adviseert Cliteur zijn collega Abu Zayd: 'Man hou je kop onder de kraan.' Dit niveau dus, dat niet alleen van onwetendheid getuigt maar vooral van disrespect en een calvinis-

'Ayaan Hirsi Ali is van de ene extreme positie in de andere gevallen'

tische onverdraagzaamheid. De wetenschapper Cliteur heeft niet eens de moeite genomen de naam van zijn opponent te checken. Wanneer vervolgens Alphons van Dijk, universitair hoofddocent religiestudies aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht, Cliteur erop wijst dat zijn beweringen onwetenschappelijk zijn en zijn woorden over Abu Zayds werk ook nog eens 'respectloos,' reageert de humanist Cliteur opnieuw met *dédain*, wanneer hij schrijft: 'Kortom, ik moet mij inhou-

den tegenover de grote geleerde Zayd.' Geen greintje respect voor op zijn minst de dapperheid waarmee een collega-hoogleraar blijft publiceren en in het publieke debat met gevaar voor eigen leven zijn mond blijft opendoen. Alleen neerbuijgende kwalificaties, geschreven door een ijdele man die zelf niet wist hoe snel hij zijn mond moest houden toen hem door ondermeer de AIVD stemmingmakerij werd verweten. Thijs Wöltgens, bestuursvoorzitter van de Open Universiteit, beschuldigde hem van xenofobie, iemand die de vreemdeling stigmatiseert, en 'die een Verlichtingsgeloof [predikt]. Een geloof, dat niet alleen de absolute waarheid bezit, maar bovendien alle andere geloven als achterlijk beschouwt.' Cliteur is ook niet uit op een dialoog. Net als bij religieuze extremisten is zijn toon daarvoor te gelijkhebberig en zijn z'n uitspraken te radicaal. Als lid van de raad van aanbeveling van de reactionaire Edmund Burke Stichting die 'de moraal wil reinigen' (Cliteurs taalgebruik) behoort hij tot een organisatie waarvan de academisch geschoolde directeur opriep om Nederlandse moslims hun grondwettelijke burgerrechten te ontnemen, en wel omdat in zijn ogen de islam onverenigbaar is met de Nederlandse cultuur en omdat het met zijn 'torenhoge minaretten in Rotterdam' imperialistisch zou zijn. Dit niveau dus, waarmee ook Mohammed B. als student geconfronteerd werd. Aan het slot van zijn column schrijft Cliteur nog even snel over een andere 'ook zo schattige mensenrechtenmoslim die de Van Praagprijs heeft gekregen.' Dit soort minachting is exemplarisch voor een bepaald slag mensen in Nederland dat het 'multiculturele debat' domineert met ressentimenten en haatgevoelens, xenofobie en soms ook met nauwelijks verholen racisme. De afgelopen tijd hebben vooral zij de hetzerige sfeer gecreëerd die uiteindelijk leidde tot de moord op Theo van Gogh en het in brand steken van moskeeën.

Onlangs verklaarde Ed van Thijn in het *Amsterdams Stadsblad* over de toenemende polarisatie: 'Dit is de prijs die je betaalt voor een welbewuste verharding; het is een doodlopende weg. Die bewuste verharding tegen de islam moet stoppen. Er zijn mensen die in die context afgelopen jaren alle remmen hebben losgegooid – Theo van Gogh was daar een van. Met alle gevolgen van dien: een verzuivering van de samenleving die we niet zouden moeten willen. Het gaat niet om de vrijheid van meningsuiting, het gaat om de beschaafde omgang daarmee... als je elkaar... op hoge toon de maat gaat nemen, en van hele bevolkingsgroepen roept dat ze achterlijk zijn, dan gaat dat gisten, dan voelen mensen zich in de hoek gezet. Sommige groepen gaan zich afwenden... Het is een historisch macabere vergelijking dat we op 9 november de *Kristallnacht* uit 1938 zouden herdenken toen er op diezelfde dag een islamitische basisschool in de brand ging.' Dat de holocaust een *exclusief* Westers fenomeen is, beseft de moslimgemeenschap in Nederland maar al te goed. Dit soort historische kennis bezit ze wel degelijk en is ondermeer de reden van een aanzienlijke dosis scepsis over de Westerse aanspraak op superioriteit. Maar dat inzicht moet nog doordringen tot een groot deel van de autochtonen. |

DE DOORDENKER

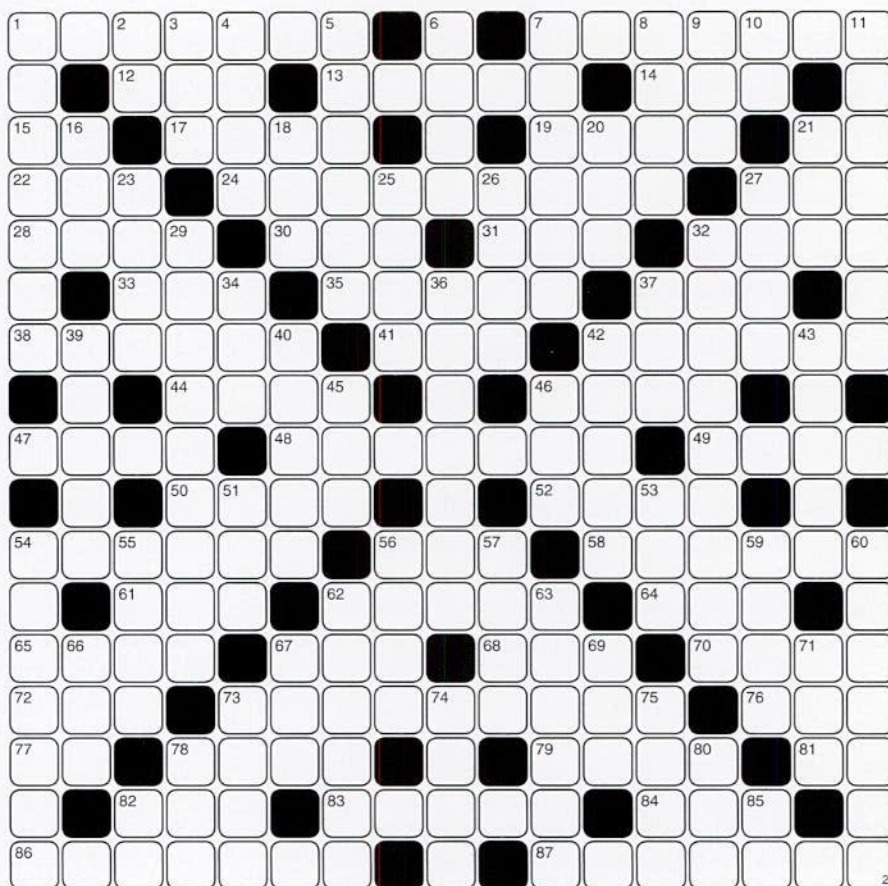
PUZZEL 1

Horizontaal

1. modern medicijn voor hyperactieve kinderen; 7. landelijk; 12. bladgroente; 13. voor-naam van directeur van het Humanistisch Verbond; 14. mak; 15. koninklijk besluit (afk.); 17. wandelplaats; 19. meisjesnaam; 21. lengtemaat (afk.); 22. muzieknoot; 24. jonge vogel die nog slechts van tak tot tak kan vliegen; 27. oceaan; 28. rivier in Spanje; 30. soort dakbedekking; 31. akelig; 32. dissidente Egyptische hoogleraar die naar Nederland is gevlucht; 33. insect; 35. niet gevuld (hol); 37. kippenloop; 38. een ferme indruk makend; 41. snijwerktuig; 42. gerecht van gesmolten kaas en witte wijn; 44. weke grond (slijk); 46. verdriet; 47. doorzichtig garenweefsel met fijne mazen; 48. oom door wie men ten doop is gehouden; 49. azijn; 50. hijswerktuig; 52. koninklijke kaderschool luchtmacht (afk.); 54. schrijfgerei; 56. kookgerei; 58. strookje papier dat op een fles of doos geplakt wordt; 61. sterk ijzerhoudende grondsoort; 62. orthodoxe imam die vrouwen geen hand geeft; 64. Arab News Agency (afk.); 65. bloedvat; 67. mannetjesbij; 68. kledingstuk; 70. gewicht; 72. troefkaart; 73. het streven humaan te zijn; 76. beker (drinkschaal); 77. persoonlijk voor-naamwoord; 78. deel van geweer; 79. vulkanisch product; 81. boksterm (afk.); 82. hertensoort; 83. schijnreden (voorwendsel); 84. tijdperk; 86. vrouwelijk roofdier; 87. opvouwbaar zonnescherm.

Verticaal

1. gymnastiektoestel; 2. tegemoetkoming studiekosten (afk.); 3. afzonderlijke berg uit de Alpen; 4. niet vroeg; 5. zilverachtig glanzend smeedbaar metaal; 6. ver (in samenstelling); 7. leuning (hekwerk); 8. smalle weg; 9. hoop (stapel); 10. in memoriam (afk.); 11. blijspel; 16. reuzenslang; 18. loopvogel; 20. bankinstelling; 21. steen; 23. schaapkameel; 25. uitloper (beginsel); 26. leidse; 27. (pot)grond; 29. roeier van een gondel; 32. geestelijke die naar een ander land trekt met het doel de bewoners tot het christelijk geloof te bekeren; 34. Transit International Routiers (afk.); 36. met de tanden gevormd; 37. garde; 39. pijnlijke aandoening van de gewrichten; 40. uithangteken van een drogist; 42. voor-naam van politica die de D66-motie over godslastering torpedeerde; 43. het uitscheidingsproduct van de nieren; 45. Sociaal Economische Raad (afk.); 46. haarkrul; 51. Europeaan; 53. uitroep van schildwacht; 54. pianospeler; 55. ondiep stilstaand water; 56. geparachuteerde soldaat (afk.); 57. gebakken rijst met vlees en uien; 59. boterton; 60. stripfiguur (gebakje); 62. klein kustvaartuigje in de Indische archipel; 63. aanhanger van de islam; 66. scheepsvloer; 67. tweetal; 69. Koninklijke Militaire Academie (afk.); 71. binnenvaartuig; 73. vrouw die voor geld seksuele handelingen verricht; 74. nee (Duits); 75. wild zwijn; 78. watering; 80. woonboot; 82. rijksgrens (afk.); 85. uitroep van schrik.

29 61 44 68 4 83 62 24 58 39 13 74 70

Ad van Dun

Uw oplossing van beide puzzels (dus niet van één van beide) ontvangen wij graag uiterlijk op 10 januari per post (alléén op briefkaart of ansichtkaart). Redactie de Humanist, de Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres. Onder de foutloze oplossingen wordt een boekenbon van € 20,- verloot.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 5/2004:

Puzzel 1: zelfontploffing

Puzzel 2: J.P. Sartre

Winnaar: Fieke van Steenhoven, Doorn

PUZZEL 2

Voorwaarden voor het menselijk leven

Op haar veertiende las zij Kants 'Kritik der reinen Vernunft'. Niet omdat zij in dezelfde plaats woonde waar deze filosoof ooit zijn dagelijkse wandelingen maakte, maar omdat zij zich al vroeg verdiepte in werk van grote filosofen. Van jongs af aan was haar denken eigenzinnig, dwars en tegendraads. Een jaar voor haar eindexamen verliet zij de middelbare school wegens een diepgaand meningsverschil met een van haar docenten. Toch deed zij een jaar later eindexamen en ging vervolgens in Marburg en in Heidelberg studeren.

Begin jaren dertig vluchtte zij via Tsjecho-Slowakije naar Parijs, waar zij als secretaresse werkte bij een zionistische organisatie. In 1940 kreeg zij samen met haar man en haar moeder een visum om naar de VS te emigreren. Daar schreef zij veel artikelen voor een joods weekblad. In Manhattan ontmoette zij in 1944 een schrijfster, met wie zij de rest van haar leven intensief zou blijven corresponderen. Ze bewonderden elkaar en waren tevens elkaanders vertrouweling en criticus.

Als politiek denker vestigde zij haar naam met een studie over het totalitarisme, die begin jaren vijftig verscheen. Zij werd docente aan de universiteiten van Chicago en Princeton.

In haar meest bekende boek, dat in 1958 gepubliceerd werd, behandelde zij drie activiteiten die tezamen ons actieve leven vormen en alle drie betrekking hebben op basisvoorwaarden voor het menselijk leven. Politiek handelen beschouwde zij als een kwestie van onderhandelen, als een forum waar men beslissingen op grond van woorden en overtuigingen neemt, maar niet door dwang of geweld.

Zij had veel vrienden in Amerika en ook in Europa, waaronder schrijvers als Bertholt Brecht en W.H. Auden. Vriendschap was belangrijk. Discussiëren, studeren en schrijven waren geliefde bezigheden. Menselijkheid, verantwoordelijkheid en onafhankelijkheid waren belangrijke waarden in haar doen en denken. Wie was deze inspirerende vrouw, die zich zowel met politiek denken als sociologie en filosofie bezighield?

Hilde van Vlaanderen

Alles wat het geval is

Het internet is misschien wel het ultieme symbool van de open samenleving waarvan we na de val van de muur in 1989 dachten dat die de wereld ging veroveren. Het net, open en laagdrempelig, maakte wereldwijde contacten mogelijk, censuurloze publicatie van en toegang tot welk soort informatie dan ook.

Maar sinds 9-11 staat de wereld weer met beide benen op de grond. Het vrijheidsideaal van de liberale, kapitalistische staatsvorm, zoals beleden door onder andere Francis Fukuyama, is stukgeslagen op de rauwe werkelijkheid. Terroristen gebruiken internet om geheime boodschappen te communiceren en hun gruweldaden zoals de onthoofdingen in Irak te publiceren, een simpele handeling (het publiceren bedoel ik) waarmee een maximaal effect aan angst wordt bereikt. Regeringen als de Chinese proberen hun burgers toegang tot grote delen van het internet te ontfangen. In Nederland ventileren zowel extreem-rechtsen als extreme moslims hun meningen op openbare forums. Op internet kun je alles vinden wat goed en kwaad is, Wittgenstein parafraserend zou je bijna kunnen zeggen, dat het internet alles is wat het geval is.

In mijn laatste bijdrage aan deze rubriek – ik geef het stokje door – wil ik dan toch maar positief eindigen met een aantal sites te signaleren die mijns inziens laten zien waarom het internet ondanks alles een van de mooiste uitvindingen van de laatste eeuwen is. Hier komen ze.

Aldaily.com, iedere dag een selectie van de beste artikelen, columns en recensies uit de Angelsaksische wereld.

Cioran63.com, hoe boeiend kan het zijn om dagelijks een beeldend kunstenaar te volgen in zijn zoektocht naar visuele inspiratie.

Thebanmappingproject.com, een website over het in kaart brengen van oude graftombes in Thebe (Egypte), een prachtig voorbeeld van wat moderne internettechnologie en inhoudelijke bevlogenheid vermogen als ze goed samenwerken.

Startpagina.nl en *marktplaats.nl*, de twee meest succesvolle websites van Nederland, op zolderkamers gestart, met tot op de dag van vandaag een amateuristische grafische vormgeving waar de site van een lokale sjoelbakvereniging zich voor zou schamen.

Interapy.nl, een website die professionele psychologische behandeling via internet biedt. De anonimiteit van contacten over het net blijkt hier heilzaam te werken.

Ajax.netwerk.to, om emoties te kunnen delen als mijn favoriete club heeft

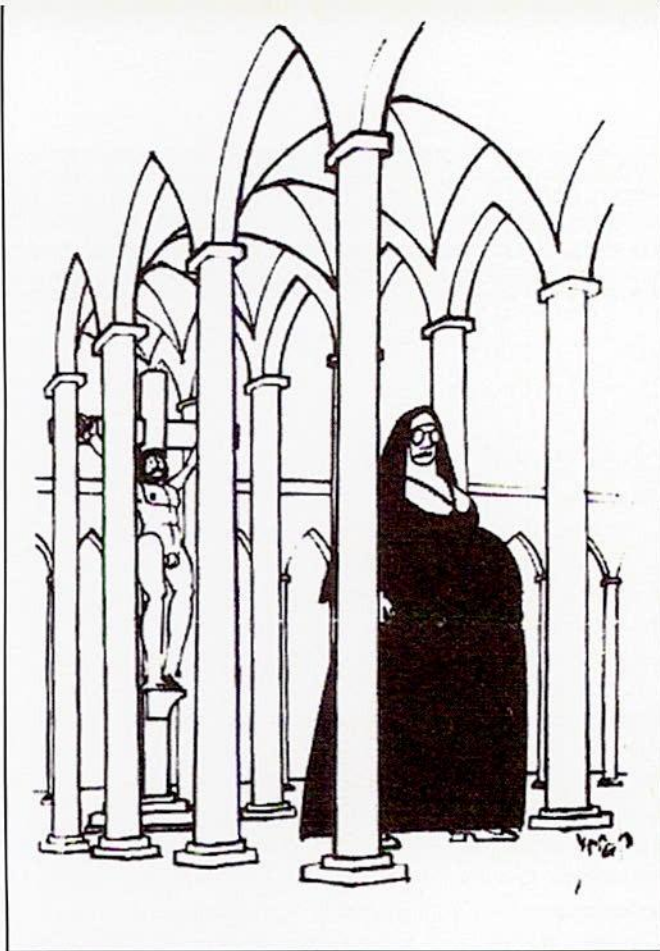
gewonnen of verloren.

Schitterend.com, om de geboorte van mijn dochter aan de wereld kond te doen (o ijdellheid der ijdellheden, ook dat is internet).

Google.com, omdat hij alles vindt wat er is, tenminste, wat er is op internet.

Peter Gorgels

Cartoon van Yrrah in *Vrij Nederland* van 29 mei 1976, naar aanleiding waarvan het Tweede Kamerlid Beuker (RKPN) minister van Agt van Justitie vergeefs vroeg om een verbod op grond van art. 147 Sr. Op de cartoon is een zwangere non in de nabijheid van een kruisbeeld afgebeeld.

Sinds de Franse tijd – de vergeten en mooie patriottengrondwet van 1798 – was godslastering in Nederland niet meer strafbaar. Na de restauratie die de Oranje stadhoudersfamilie zowaar promoveerde tot heuse monarchen, wilden invloedrijke rechtsgeleerden en politici dat graag zo houden. Bij Thorbeckes Grondwet van 1848 keerde de strafbaarstelling dan ook niet terug en evenmin in latere toevoegingen. Tot het derde kabinet van de katholieke jonkheer Ruys de Beerenbrouck begin jaren dertig van de vorige eeuw, toen opa Donner artikel 147a in het Wetboek van Strafrecht liet opnemen.

AUGUST HANS DEN BOEF

De boemerang van Wordt Ne ook le

De verzuiling die later in de negentiende eeuw vorm kreeg – eigenlijk slechts een gereformeerde en katholieke aangelegenheid en paradoxaal juist mogelijk gemaakt door de Grondwet van 1848 – schiep wel de behoefte bij gelovigen om hun groeiende politieke macht om te zetten in juridische dominantie van hun levensbeschouwing. Nadat zij wederzijdse *hebies* als ‘de hoer van Rome’ en ‘protestantse onderdrukker’ in het licht van de gemeenschappelijke seculiere vijand afzwoeren, droomden gereformeerden en roomsen afzonderlijk en soms ook gezamenlijk van een theocratische, duale parallelsamenleving, waarin de ‘Coalitie’ de burgers ofwel in het roomse, dan wel in het protestantse deel kon beheersen.

Het eerste wapenfeit van de Coalitie was de grondwetswijziging van 1917, die godsdienstig onderwijs voortaan uit de staatskas bekostigde. Artikel 192, in onze tijd artikel 23. Dit nadat in 1913 een meer ambitieuze poging schipbreuk had geleden om bijzonder onderwijs regel te maken en openbaar aanvullend. Er is vaak denigrerend gesproken – ook door mij – over de opportunistische uitruil van algemeen kiesrecht met de betaling van confessioneel onderwijs. Maar in het licht van een dergelijk dreigend spookbeeld – een confessionele dominantie van het onderwijs – kun je de behoefte tot pacificatie enigszins begrijpen. Die arme liberalen en sociaal-democraten konden immers niet vermoeden dat de houdbaarheidsdatum van hun compromis zich zou uitstrekken tot in 2004 en daardoor buiten de grondwetherziening van 1983 werd gehouden.

God als genot

Het tweede wapenfeit van de Coalitie vormde de wet op de smalende godslastering. De aanleiding hiervoor was een politieke – geen religieuze – gebeurtenis in 1932. Een artikel in het communistische dagblad *De Tribune* dat begon met de zin ‘O, Hij is een bijzonder groot genot, die goeie God.’

De antirevolutionaire minister van Onderwijs, Jan Terpstra, gelastte dat *De Tribune* uit de openbare bibliotheken werd verwijderd. Dit vormde vervolgens de aanleiding voor de partijgenoot en collega van Justitie om via een wetswijziging voortaan ‘smalende godslastering’ strafbaar te stellen: het artikel in het Wetboek van Strafrecht dat wij tegenwoordig 147 Sr noemen. Een en ander speelde zich af in het derde en laatste kabinet dat door de katholieke jonkheer Ruys de Beerenbrouck werd geleid. Anders dan andere kabinetten uit het interbellum bevatte deze regering geen liberalen of partijlozen, maar slechts ARP, CHU

onnens Jurassic Park-rechtspraak

Nederland eindelijk gaal seculier?

en RKSP, de verzuilingspartijen. De Coalitie die eindelijk over de totale macht beschikte. De enige Coalitie-pendant van Ruys III was het weinig succesvolle Colijn IV (1937 – 1939).

Begrijpelijkerwijze werd het wetsvoorstel van dit atypische Coalitie-kabinet als controversieel beschouwd, als ouderwets en ook moeilijk te handhaven bovendien. Iedere verdachte kan namelijk aanvoeren dat het niet in zijn bedoeling lag om smalend te lasteren. Toch nam de Kamer dit voorstel aan met 49-44. Tegen waren uiteraard de communisten, onder wie Roestam Effendi en David Wijnkoop, zoon van een rabbi. Maar ook de SGP, want die vond het voorstel veel te slap. Het zou dus onjuist zijn om te stellen dat het artikel met een nipte kamermeerderheid is aangenomen. Dat moet ik helaas constateren.

Beeldreligie

Twee jaar later werd 147a Sr toegevoegd, als een gebaar jegens de Nederlandse 'Israëlieten', die onder het bevriende staatshoofd Hitler werden vervolgd. Evengoed werden Duitse joden die naar Nederland vluchtten door dezelfde regering absoluut niet met open armen ontvangen, zeker niet als ze links waren. In het verlengde van de *Tribune*-aanleiding waren ook de voor-

'O, Hij is een bijzonder groot genot,
die goeie God.'

oorlogse veroordelingen op grond van 147 en/of 147a Sr, beide in 1934, van politieke aard. Het ging om een Amsterdamse anarchist, tot twee maanden gevangenisstraf veroordeeld omdat hij smalend over besnijdenis had gesproken, en een radicale Dordtse socialist, die een boete van 30 gulden kreeg opgelegd omdat hij de Schepper van de tuberkelbacil indirect een misdadiger noemde. Na de oorlog riep het item 'Beeldreligie' in het satirische tv-programma 'Zo is het toevallig ook nog 's een keer', uitgezonden op 1 april 1964, een golf van verontwaardiging op. De regering hield het bij een boze brief. Minder fortuinlijk was Bram de Swaan, die oktober dat jaar in het 'Extra Jezusnummer' van het studentenweekblad *Propria Cures* de Godszoon onder andere 'de welbespraakte, door actieve zelfstudie opgeklommen timmermanszoon' had genoemd. Hij werd voor de rechter gedaagd en in 1965 veroordeeld tot 100 gulden boete.

Dit was de laatste stuip trekking van een land dat in een rap tempo ontzuilde en ontkerkelijkte. Sindsdien heeft nooit meer

een rechter op grond van 147 of 147a Sr iemand veroordeeld en verklaarde het Openbaar Ministerie (OM) steeds minder een aanklacht op basis van daarvan ontvankelijk.

Fossiel in een seculiere samenleving

Deze wetsartikelen vormen immers een fossiel in een seculiere samenleving waarin de helft van de bevolking niet meer betrokken is bij een religieuze organisatie en waarin die gelovige minderheden bij een vermeende kwetsing talrijke andere wetsartikelen tot hun beschikking hebben, 137 Sr bijvoorbeeld. Daarom zou toepassing van 147 Sr de suggestie wekken dat religie boven andere maatschappelijke verschijnselen is verheven.

Wat niet wegneemt dat de gelovige onderstroom in de samenleving het bestaan van 147 Sr dat smalende godslastering als een delict kwalificeert, wel degelijk als een symbool van zijn politieke macht bleef beschouwen.

De antirevolutionaire minister van Justitie uit 1932, Jan Donner, was de grootvader van de huidige CDA-minister Piet Hein die zaterdag 13 november voor zijn partijgenoten aankondigde letterlijk in de voorouderlijke sporen te treden: het effectiever bestrijden van godslastering.

Niet de eerste keer dat Piet Hein Donner het gevecht van de twee zielen die in zijn borst worstelen - de juridische en de gelovige - beslechtte in het voordeel van de laatste. Vrijdag 20 december 2002 sprak hij - demissionair - zich onder andere uit over godsdienst en onderwijs: 'Je kunt ook niet zeggen: doe in het publieke leven net zoals ik, want dat is redelijk, en bewaar je godsdienst maar voor je binnenkamer.' Maar binnenkamer en gebedsruimte zijn nu juist de enige plaatsen waar in godsdienst zich in een seculiere staat kan manifesteren, los van alle publicitaire mogelijkheden die de vrijheid van meningsuiting biedt.

Met zijn stoere en inmiddels weer ingetrokken belofte op 13 november dit jaar gaf de CDA-minister niet alleen voor de tweede keer gehoor aan de christelijke onderstroom in de samenleving die zich maar niet kan neerleggen bij het verlies aan politieke en demografische macht, maar hij honoreerde ook direct de roep van traditionele, conservatieve en radicale moslims om godslastering voortaan weer te bestraffen. Ayhan Tonca bijvoorbeeld, namens het vooral soennitische en conservatieve Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) vroeg daarom tevoren al expliciet en nadrukkelijk op Radio 1.

Ook los van het feit dat honoreren van de islamitische verzoeken om het oude, grootvaderlijke fossiel te revitaliseren de suggestie

wekt dat Theo van Gogh zijn dood aan zichzelf te wijten had, begaf Donner zich op een heilloze weg. Waarom zou een rechter na al die jaren op grond van 147 Sr plotseling wel veroordelingen uitdelen? Waarom zouden deze fossielen niet alleen moeten gereanimeerd, maar ook nog eens moeten aangescherpt? Want wat zijn in hemelsnaam 'smalende godslasteringen'? Ik weet dat niet precies en de rechter evenmin, maar dat hoeft ook niet van de wetgever. Want volgens hem gaat het om 'op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze'. Met andere woorden: gelovigen bepalen zelf wanneer ze gekrenkt zijn door een godslastering en dan is die smalend. De officier eist vervolgens conform de gelovige aanklacht en de rechter vonnist op grond van...wat?

Donners Jurassic Park-benadering

Er bestaan immers duizenden verschillende religies en denominaties, die alle hun eigen interne regels en wetten koesteren. Al dacht grootvader Donner vooral aan monotheïstische godsdiensten als christendom en jodendom, voor de wet bestaat er geen enkel relevant verschil tussen teksten over Allah en die over Zoroaster, Anana, Ogun of Micmac. Native Americans die Micmac aanbidden, shintoïsten uit Japen en shamanisten uit Mongolië hebben immers exact dezelfde rechten als islamieten, joden en christenen. En al deze gelovigen kunnen zich gekrenkt voelen. Kan uitgeverij Van Oorschot 'De ongelooflijke slechtheid van het opperwezen', een boeiende bundel essays van Karel van het Reve, straks nog wel herdrukken? Of concurrent Contact Salman Rushdie's 'De satanische verzen'? Juist om deze reden verzwijg ik tientallen andere auteurs die gevaar zouden lopen onder de *Jurassic Park*-benadering van Donner.

Belangrijker nog is het cruciale probleem van 147 Sr - en ook daarom was de toevoeging in het wetboek destijds al 'ouderwets' - dat je moeilijk een wezen kunt belasteren waarvan het bestaan niet valt vast te stellen, zeker in de ogen van de beschuldigde lasteraar. Een Nederlander die meent dat God niet bestaat, en daar zijn er tamelijk veel van, zou alleen al op grond van deze opinie de religieuze gevoelens van gelovigen kunnen krenken.

In feite gaat het om belediging van bevolkingsgroepen die zich gekwetst voelen omdat smalend wordt gesproken over een literair personage. Maar als ik mij tot in het diepst van mijn ziel beledigd voel door een parodie op 'Suske & Wiske' waarin mijn twee kuise, jeugdige helden seks bedrijven, heb ik, nogmaals, andere artikelen tot mijn beschikking. En de uitgever van 'Suske & Wiske' kan zich beroepen op het auteursrecht.

Signaal aan moslims

Kortom, Donner deed precies het omgekeerde van wat in deze verwarrende dagen nodig is. Hij had juist moeten voorstellen om het grootvaderlijke fossiel uit het Wetboek van Strafrecht te verwijderen. Niet om moslims op hun nummer te zetten, maar om nog eens duidelijk te maken wat de plaats van religie in de Nederlandse samenleving tegenwoordig is. Als signaal aan de moslimbevolking; anders dan in het land van jullie voorvaders, waarin vrijwel iedere burger tot dezelfde religie behoort, is in de Nederlandse samenleving godsdienst helaas een steeds marginaler verschijnsel geworden. Jullie vertegenwoordigen niets meer of minder dan een van de zovele kwijnende religieuze minderheden

in het land. Religie is dan ook absoluut niet meer verheven boven andere maatschappelijke verschijnselen. Zo'n actie van de kleinzoon zou nog eens een toegevoegde symbolische waarde hebben gehad! En bedenk ook de impact op geschoolde, geglobaliseerde islamitische internetruiters.

Zij weten dondersgoed dat in Pakistan - Bush-bondgenoot - het weekblad *Newsweek* verboden werd omdat het een artikel over Theo van Gogh bevatte met opmerkingen die neerkomen op

'Deze wetsartikelen vormen een fossiel in een seculiere samenleving'

'belediging van de koran'. De Pakistaanse wet heeft immers veel elementen uit de sharia overgenomen, waardoor belediging van islam, Mohammed of koran op de doodstraf kan komen. Dat is heel wat meer dan Donners drie maanden brommen. Wie in Pakistan echter de profeet Nanak van de Sikhs beledigt, riskeert geen drie maanden, zelfs geen dag.

Conservatieve en traditionele gelovigen erkennen geen andere godsdiensten dan die van henzelf en die kunnen daardoor ook niet smalend belasterd worden. Eigenlijk lasteren anders gelovigen en ongelovigen per definitie al door niet in de juiste God te geloven. Liberale gelovigen respecteren andere godsdiensten wel degelijk, maar zullen in een land als Nederland nu weer niet naar een fossiel wetsartikel willen grijpen.

Restauratie van dode wetsartikelen

Als reactie op Donners poging tot restauratie van dode wetsartikelen verklaarden D66, VVD, PvdA, SP, GroenLinks en LPF, een potentiële Kamermeerderheid, 147 Sr wel te willen schrappen. Donner toonde zich vervolgens een slechte verliezer met zijn demagogische commentaar dat je geloofsovertuigingen voortaan kennelijk meer mag krenken dan andere. Een juridische onwaarheid en een jurist onwaardig. Donner is een bestuurder die deze dagen de gemoederen dient te apaiseren, maar in plaats daarvan liet hij het debat escaleren. Vervolgens diende desondanks - ik zou denken: juist daarom - Van der Laan, Kamerlid van de regeringspartij D66, op 17 november een schrappende motie in, mede ondertekend door enige collega's uit oppositiepartijen. Uitzinnig van vreugde begon ik mij al rijk te rekenen. Misschien valt dat akelige kabinet-Balkenende wel hierover! Gezien de polls kan dan een gerijpt Paars terugkeren dat natuurlijk na 147 Sr ook artikel 23 uit de Grondwet gaat schrappen en misschien ook artikel 1 verlost van de term 'godsdienst'. En vervolgens het hele pakket uitzonderingen dat ik in mijn boekje 'Nederland seculier!' heb opgesomd en al die andere wetsartikelen die sindsdien van - tamelijk weinig, maar die minderheid dank! - juristen tot mij kwamen.

Na enige seconden van euforie vroeg ik mij af of PvdA en GroenLinks werkelijk van hun geloof waren gevallen. De dominante stromingen in deze partijen zien immers moslims nog steeds als slachtoffers, gediscrimineerde en buitengesloten burgers met een achterstand waardoor ze in de praktijk niet beschikken over de juridische mogelijkheden die het Nederlandse recht hun biedt.

Zij moeten daarom kennelijk extra beschermd worden tegen kwetsen.

De vele aanklachten tegen Ayaan Hirsi Ali die het afgelopen jaar door het OM niet ontvankelijk werden verklaard, weerspreken dit. Kennelijk weten veel moslims wel degelijk de juridische wegen te bewandelen. Maar slachtofferdenken is een emotie en vooral politieke emoties zijn als gewapend beton bestand tegen rationele en pragmatische argumenten. Evenals de oude attitude van paternalisme en het denken in collectieven die wij met voorbijgaan aan de individuele identiteit moeten honoreren.

Traditionele Pavlov-tirade

Het schrijnendste voorbeeld van deze irrationele en traditionele Pavlov-retirade was de opiniebijdrage van Ybo Buruma, hoogle-
raar strafrecht aan de katholieke universiteit van Nijmegen, in *NRC Handelsblad* van 16 november. 'Nu even niet', was de slotzin van een betoog waarin Buruma het ministeriële pleidooi verdedigt tegen degenen die 147 Sr willen schrappen, omdat Donner 'solidair is met religieuze minderheden' en als christen 'sensitiever' is voor hun gevoelens.

Het was een betoog zonder enig juridisch, laat staan strafrechtelijk argument. Zonder enig argument, eigenlijk. Want in deze verwarde dagen mag immers ook een hoogleraar zijn emoties de vrije loop laten? Ik was hierdoor wel geschokt, want juist Buruma is een uiterst zinnig en boeiend jurist, waarover later. Ik vreesde wel het effect van zijn emotionele bijdrage.

En verdomd, twee dagen later verklaart PvdA-leider Wouter Bos dat in deze bange dagen de motie-Van der Laan niet in stemming moest worden gebracht en gaven de moslimkamerleden van GroenLinks te kennen dat zij een onoverkomelijke moeite hebben met deze motie, die nota bene ondertekend werd door hun fractiegenoot Marijke Vos.

Kamerlid Van der Laan heeft twee tactische fouten gemaakt. De eerste is dezelfde als die van mij: onderschatten van de traditionele politieke gevoeligheden in PvdA, SP en GroenLinks. De tweede fout is een fikse troef die ze niet op tafel heeft gelegd.

Er bestaat helaas ook een praktisch probleem bij het effectueren van 147 Sr. Stel dat een Openbaar Ministerie ergens in Nederland in deze verwarrende tijden een klacht op basis van dit artikel opeens wel ontvankelijk verklaart? De rechter die vervolgens tot vrij-spraak besluit, zou een negatieve feedback kunnen krijgen. Hij

'Talrijke auteurs zouden gevaar lopen als Donner zijn zin krijgt'

discrimineert moslims in hun religieuze gevoelens en volgens de zware broeders maakt hij zich bovendien medeplichtig aan de aangeklaagde godslastering. Deze rechter en wellicht ook andere leden van de betreffende kamer krijgen bescherming. Terecht. Wat doet een volgende rechter met deze kennis als het OM hem met een 147-zaak opzadelt? Ik weet van vrienden en kennissen hoezeer het hun persoonlijke en arbeidzame leven verpest als je beveiligd bent. Zo'n rechter weet dat inmiddels ook. Hij of zij is geen held, evenmin als u en ik.

DE AS 14

de voordelen
van de
godsdienst

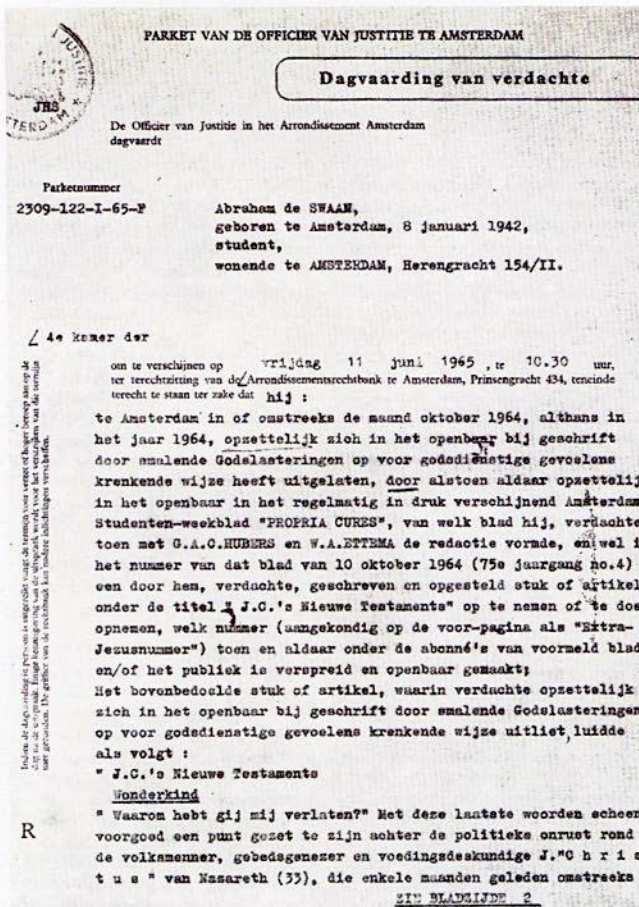
Cover van de *Anarcho Socialist*, tijdschrift met in de redactie o.m. Anton Constandse en Boudewijn Chorus, dat in april 1975 uit de schappen werd gehaald op verzoek van lokale geestelijken.

Is uitstel ook afstel?

Terug naar het schrappen van 147Sr, uitstel is immers nog geen afstel? Ik twijfel echter of Wouter Bos zijn belofte zal nakomen om in rustiger tijden de motie-Van der Laan te steunen en nog meer aan zijn support voor een eventueel initiatiefwetsontwerp Van der Laan met dezelfde strekking. Denk eens aan de voorzichtige manier waarop Bos tijdens de verkiezingscampagne eind 2002 opeens artikel 23 ter discussie stelde, in de zelfde tijd dat Donner zijn totaal anders gerichte pleidooi hield voor een ruimere religieuze aanwezigheid buiten binnenkamer en gebedsruimte. De PvdA-leider is echter op zijn bezwaren tegen artikel 23 tot op de huidige dag niet teruggekomen. Denkt nu waarschijnlijk aan een PvdA-CDA-kabinet dat door hemzelf wordt geleid op basis van een substantiële meerderheid van zijn partij. Daarin passen geen juridische kwesties die CDA-politici als essentieel beschouwen.

Misschien kunnen daarom publicisten als Buruma, wanneer ook bij hen de ratio weer is teruggekeerd, Bos tegen die tijd op een aantal zaken wijzen. Buruma *of all people* – hij promoveerde ooit op een aspect van de Europese wetgeving – zou op de hoogte moeten zijn van de jurisprudentie betreffende godslastering bij het Europese Hof voor de Mensenrechten. In 1994 namelijk diende bij het Europese Hof voor de Mensenrechten de zaak van het Otto-Preminger-Instituut versus Oostenrijk die resulteerde in een boeiende uitspraak.

Het instituut wilde in 1985 Werner Schroeters film 'Das Liebeskonzil' (1981) vertonen, maar op verzoek van het diocesis Innsbruck werd de filmband in beslag genomen, wegens 'Her-

abwürdigung religiöser Lehren'. Een beroep tegen de inbeslagname werd afgewezen omdat het belang van religieuze gevoelens hoger is dan dat van het filmpubliek. Ook het regionale Hof van Innsbruck oordeelde - in 1986 - dat artistieke vrijheid 'op de tweede plaats' kwam.

Pikant is dat Schroeters film is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk van Oskar Panizza uit 1894, dat in de hemel allerlei liederlijke toestanden laat zien. In 1895 werd Panizza in München veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf en ook dit proces heeft Schroeter in zijn film verwerkt. De Oostenrijkse staat censuurde derhalve een film over censuur.

Moslims met minder incasseringsvermogen

Maar wat oordeelde het Europese Hof voor de Mensenrechten in 1994 op het beroep van het instituut tegen inbeslagname en vertoningsverbod? 'Those who choose to exercise the freedom to manifest their religion, irrespective of whether they do so as members of a religious majority or a minority, cannot reasonably

'Loesewies van der Laan heeft twee tactische fouten gemaakt'

expect to be exempt from all criticism. They must tolerate and accept the denial by others of their religious beliefs and even the propagation by others of doctrines hostile to their faith'. Samen-gevat, een gelovige kan niet verwachten dat hij van iedere kritiek op zijn godsdienst is gevrijwaard. Interessant is dat het Hof in zijn uitspraak lijkt te sporen met de observatie die tien jaar later Donners collega Rita Verdonk zondag 14 november in het tv-pro-

gramma 'Buitenhof' deed: moslims beschikken over wat minder incasseringsvermogen. Hoongelach was haar deel, maar kennelijk sluit zij meer aan bij de Europese mensenrechtenpraktijk dan gelovige collega's of Nijmeegse professors.

In 1999 diende een klacht van onze Nederlandse Bond Tegen Het Vloeken bij het Europese Hof omdat Theo van Gogh schreef over 'de rotte vis van Nazareth'. Wederom nul op het rekest. Godslastering is een begrip uit theocratische samenlevingen als Pakistan, dan wel uit politieke partijen als de 'Coalitie' die theocratische dromen koesterden.

Vrolijke witte vissen

Ceterum censeo: als het kabinet Balkenende, dan wel de door de omstandigheden bewogen oppositiepartijen, een zinnig gebaar tegenover Nederlandse moslims willen maken, staat hun nog iets anders ter beschikking dan *Jurassic Park*-recht of politiek geschipper. Zij zouden wat minder blindelings de Midden-Oostenpolitiek van Bush en Sharon kunnen steunen. Dat zou bovendien ook heel wat niet-moslims verblijden.

De seculiere partijen zouden naast het aan de kaak stellen van Donners atavistische acties inzake artikel 147 Sr ook eens gron- dig het sluimerende proces kunnen bekritisseren waarin allerlei burgerlijke vrijheden sneuvelen vanwege vermeende 'terrorisme- dreiging'. Een voor de rechtsstaat schadelijke ontwikkeling die in de Verenigde Staten al eerder inzette. Wie in het midden van het meer zwemt, heeft van een geleidelijke drainage aanvankelijk geen last. Dat zijn de vrolijke witte vissen als ik en de meeste van u. Maar wie aan de rand zwemt, ondervindt de gevolgen des te eerder. Dat zijn bijvoorbeeld jonge mannen met een Noord-Afrikaans uiterlijk, zeker die zich met baarden, djellaba's en kalotjes uitdossen.

We kennen al het verschijnsel dat een vrijdagmiddagpreek in een moskee wordt opgenomen, vertaald en aan de verontruste omwonenden verspreid. Een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting. De onderwijsinspectie beoordeelde in een overigens onkritisch onderzoek naar de kwaliteit van islamitische basisscholen de inhoud van godsdienstlessen. Eveneens een inbreuk. De inspectie mag slechts de didactische kwaliteit van docent en lesmateriaal beoordelen. Mohammed B. wordt herkenbaar getoond in het tv-programma 'Opsporing verzocht'. Rechtse politici schreeuwen om sluiting van moskees, uitzetting van imams en afnemen van de Nederlandse nationaliteit. Mohammed B. wordt herkenbaar getoond in het tv-programma 'Opsporing verzocht'.

Even leerzaam als een afschaffing van artikel 147 Sr zou immers voor hen zijn dat velen juist nu expliciet en ondubbelzinnig voor hun rechten op de bres staan. Ondanks het feit dat diezelfde hun opvattingen abject oordelen en een verontrustende exponent van desintegratie.

Over deze schadelijke ontwikkeling zouden seculiere partijen te rade kunnen gaan bij Ybo Buruma, die daarover onlangs uiterst voorbeeldige en zinnige dingen heeft gezegd.

August Hans den Boef is o.a. auteur van 'Nederland seculier! Tegen religieuze privileges in wetten, regels, praktijken, gewoonten en attitudes.' Van Gennep, Amsterdam 2003.

Gun moslims rust en tijd

Angst en afkeer van de islam zijn volslagen redelijk, stelt Paul Cliteur in zijn laatste column in *de Humanist*. De brute moord op Theo van Gogh lijkt

hem helemaal gelijk te geven. Toch blijft angst, hoe begrijpelijk ook, een slechte raadgever. De terreurdaad roept een sterke activistische reflex op: we willen maatregelen, ingrijpen, en eisen andermaal dat de moslimgemeenschap aan zelfkritiek doet. We staan voor een paradox: we zullen het meest bereiken als we ons op cruciale momenten terughouden-der opstellen. Daarvoor is vertrouwen nodig.

Gelukzalige toestand

In de ideale wereld van Cliteur zijn we allemaal seculiere, rationele mensen. Zijn frontale afwijzing van de islam brengt die gelukzalige toestand niet dichterbij. Dat de Nederlandse moslims massaal van hun geloof zullen vallen na lezing van Cliteurs columns, is niet waarschijnlijk. In het integratiedebat vegan politici en publicisten bij herhaling de vloer aan met de islam, om in één moeite door meer zelfkritiek van de moslimgemeenschap te eisen. Ook na de moord op Van Gogh was dit geluid in diverse toonaarden te horen. Hoe voorstelbaar die reactie ook is op zo'n moment, we werpen er ook een enorme psychologische barrière mee op. Als we de moslims in Nederland op steeds schrillere toon blijven sommeren om in het felle spotlicht van de openbaarheid aan zelfonderzoek te doen, vragen we het onmogelijke.

Cliteurs stellingname impliceert dat hij de moslimgemeenschap het liefst ziet seculariseren, dan wel dat deze een ontwikkeling doormaakt in de richting van een liberale, tolerante islam. We doen er goed aan te beseffen dat deze beweging uitsluitend door de moslimgemeenschap zelf gemaakt kan worden en dat wij daar

nauwelijks invloed op hebben. Hoe zeer we ook anders zouden wensen, wij kunnen die zelfkritiek niet afdwingen, die kan alleen maar van binnenuit komen. Oprechte, doorleefde zelfkritiek is een teken van kracht en vitaliteit, of het nu gaat om een individu of een groep. Zo'n zelfonderzoek leidt een periode van onzekerheid in, want je beseft dat je oude ideeën en gedragswijzen achter je moet laten, maar je weet nog niet waar je uit gaat komen. Om dat onzekere avontuur aan te gaan moet je sterk in je schoenen staan en is een veilige en vertrouwde omgeving nodig.

Afweerreacties

Feit is dat de moslimgemeenschap in Nederland in potentie over veel kracht en vitaliteit beschikt, maar zich momenteel allesbehalve sterk voelt. Natuurlijk zijn er verschillen per individu en per groep, maar breed leven gevoelens van onmacht, vernedering en verongelijkt-hheid. In hoeverre die emoties altijd terecht zijn, is een andere discussie, belangrijk is dat deze gevoelens van minderwaardigheid bestaan en dat ze zowel de ervaringen als het zelfbeeld van de Nederlandse moslims kleuren.

Het heeft geen zin om van een groep die nog hard bezig is met overleven, met overeind blijven in een vaak als vijandig ervaren omgeving, te eisen dat ze de eigen cultuur fundamenteel ter discussie stelt. En al helemaal niet dat ze dat en plein public doet. Dat kan alleen maar leiden tot afweerreacties als vluchten in religieuze orthodoxie of politiek radicalisme en het vasthouden aan de eigen nationale identiteit.

Zelfkritiek heeft alleen waarde wanneer ze voortkomt uit een eigen, authentieke behoefte aan verandering. Die behoefte ontstaat wanneer je ervaart dat je met je oude opvattingen niet meer uit de voeten kan. In die pijnlijke situatie kan een krachtig verlangen opkomen naar een andere, nieuwe manier van leven. Het is van het grootste belang dat dit verlangen de kans krijgt, want het is kwetsbaar. Daarom zal dit altijd moeilijke emancipatieproces zich binnen de moslimgemeenschappen zelf moeten voltrekken, met zo min mogelijk be-

moeienis van buitenaf. We kunnen het ons haast niet meer voorstellen in onze open mediamaatschappij – en dat maakt het misschien ook zo moeilijk – maar dit is een ontwikkeling die zich het best buiten het alziend oog van de camera kan afspelen. Laten we de moslims rust en tijd gunnen, maar vooral de veiligheid van de onderlinge discussie. Hoe minder wij autochtone politici, journalisten, beleidsmakers en wetenschappers ons er openlijk mee bemoeien, des te beter zal het gaan.

Kunnen we dan helemaal niets doen? Jawel, we kunnen de voortrekkers in de migrantengemeenschappen, organisaties en personen die met veel inzet proberen hun achterban mee te krijgen in het moderniseringsproces, op verschillende manieren steunen. Belangrijk is wel dat we dat discreet doen, want al te openlijke steun kan averechts uitpakken en hen in een lastig parket brengen. Omslachtig, hypocriet, on-Nederlands? Vermoedelijk alledrie, maar belangrijker is dat deze pragmatische strategie de beste kansen biedt op een vreedzame manier van samenleven.

Vertrouwen

Kunnen we deze terughoudende opstelling wel aan? Het vraagt namelijk vertrouwen, en dat lijkt een steeds schaarser goed in deze tijd van angst, beheersing en controle. We moeten het stuur loslaten en het helemaal aan de moslimgemeenschap zelf overlaten welke ontwikkeling ze gaat doormaken en in welk tempo. Dat is griezelig, want komen ze dan straks wel uit waar wij ze het liefst hebben willen? We kunnen maar beter onder ogen zien dat onze invloed gering is en dat we weinig alternatieven hebben. Hoe meer we hen vanuit angst benaderen, des te eerder zullen zij zich van 'onze' denkbeelden verwijderen en belanden we op de weg van heilloze polarisatie. Maar hoe meer we vanuit vertrouwen en de wens tot contact met de moslimgemeenschap kunnen omgaan, des te groter zal de kans zijn dat deze de weg inslaat naar vrijheid en tolerantie.

Rob van Stek, student Humanistiek, freelance publicist

De valse profeten

Tegenwoordig is het prettig lezen in *de Humanist*. Het blad ziet er goed uit en staat vol aardige artikelen over humanisme en aanverwante zaken. Aardigheid voert de boventoon, dat moge duidelijk zijn. Humanisten willen graag aardig overkomen. Zo ook in de *Humanist* 5/2004, waarin hoogleraar Beate Rössler nog eens benadrukt dat humanisten geen religies dienen te bevechten. Pluriformiteit is het kenmerk van de moderne samenleving.

Enzovoort. Aardigheid alom dus. Een klein probleem is echter dat deze visie nauwelijks iets met de werkelijkheid van doen heeft. Want wat te doen met die mensen die eenvoudig weigeren aardig te zijn, of die vinden dat de waarheid aan hun kant staat en dat de anderen achterlijk zijn, decadent, gedegeneerd en dus vernietigd mogen worden? Omdat Allah dat bijvoorbeeld juist vindt. Die de westerse wereld haten, zomaar, omdat dat hun norm is. Twintig jaar geleden liep ik een bakkerswinkel binnen en vergat de deur open te houden voor een moslima, die me meteen toebeet dat dit niet meer zou gebeuren als 'zij aan de macht waren'. Ik schrok met rot. Mijn Zuid-Amerikaanse vrouw heeft taalles, zij moet integreren samen met heel veel moslima's. Eergisteren vertelde zij me, dat deze moslima's haar en enkele andere niet-moslimdames heel boos-

aardig behandelden omdat zij het lef had een kop koffie te nuttigen. Tijdens de ramadan. De leiding moest er aan te pas komen. We schrijven 2004 en het is twintig jaar later. En ik schrok weer. Hoe moet ik de tolerantie verstaan waar mevrouw Rössler het over heeft? Of bedoelt zij onze volstrekte naïviteit want van tolerantie van de andere kant is geen sprake. Ook niet na duizend jaar.

Islam tegen Europa

De hele late Middeleeuwen door tot ver in de achttiende eeuw is Europa door de islam aangevallen. Een oorlog die nog altijd doorgaat, nu ondergronds, een oorlog zonder zelfs de illusie van enige moraal. Wie gevangenen voor de camera de keel afsnijdt om daarmee reclame te maken voor de voortreffelijkheid van de islam of wat daar voor moet doorgaan, moet buiten de menselijkheid blijven. Daarbij past geen tolerantie van onze kant, geen enkel begrip, geen achtergrondanalyse. Men moet ook binnen het aardige humanisme eindelijk eens beseffen, wat de consequenties zijn van dit lieve, volstrekt buiten de werkelijkheid staande denken. Professor Cliteur heeft in andere bewoordingen daar meermalen op gewezen.

Iedereen weet te beweren dat niet alle moslims extremisten zijn. Zeker. Maar de extreme islam ligt wel ingebed in

de grote stroom. In 1988 publiceerde Salman Rushdie de 'Duivelsverzen', de fatwa van ayatollah Khomeini die daarop volgde is nooit ingetrokken of door andere hoge geestelijken afgekeurd. Nederlanders zijn heel kort van memorie en weten liefst niets van geschiedenis. Het gaat ze niet aan, het gekeuvel aan de borreltafel is interessanter. De moord op Theo van Gogh vertoont trekken van de Assassijnse traditie en de meer recente slachtingen in Algerije. En is een directe aanslag op onze westerse cultuur. We zijn gewaarschuwd.

Een kleine minderheid probeert de rest van de moslimwereld zijn wil op te leggen en daarmee ook de westerse wereld. De minachting en walging die deze moslims ten toon spreiden voor onze waarden en normen, voor ons denken, tart elke fantasie en het feit dat deze houding bij veel moslims, mannen en vrouwen ook heden ten dage gemeengoed is, laat elke hoop varen om tot een zinvolle dialoog te komen. En wie nu meent dat wij ons dan maar moeten aanpassen aan die andere wereld is medeverantwoordelijk voor de ondergang van het christelijke-humanistische avondland en voor de afgrijpselijke gevolgen daarvan.

K.J. Wouters, Hilversum

Oltmans' vrijwillige levenseinde

gels iets over diens wijze van overlijden: "...hij besliste over zijn eigen leven, pleegde euthanasie.....nam een drankje van de Euthanasievereniging en stierf"

Dat achter deze woorden een wereld van emoties schuil gaat zal duidelijk zijn. Maar dat is niet waarom ik reageer. In die woorden wordt een wereld aan misverstanden geschetst, die ik graag wil rechtzetten. Ze scheppen bij goede lezers mogelijk een verkeerde verwachting.

Dat er geen *Euthanasievereniging* bestaat, maar een NVVE is

In zijn column (*de Humanist* 5, 2004) staat Max Pam stil bij het overlijden van Willem Oltmans. Na enige overpeinzingen over het leven van Oltmans, meldt Pam in enkele re-

nog de minste van die misverstanden. Dat Oltmans *euthanasie pleegde* wordt al ergerlijker: plegen doe je een misdaad en euthanasie is geen misdaad (uiteraard mits aan de wettelijke zorgvuldigheidsvoorwaarden is voldaan). En wát Oltmans ook deed, euthanasie was het zeker niet. Euthanasie vraagt om handelen van een dokter; bij Oltmans was, als er iets van de boodschap klopt, sprake van (hulp bij) zelfdoding.

Veel ingewikkelder, en wat de NVVE betreft storender, is het gegeven als zou Oltmans (ook sommige kranten meldden dit al; wat was hun bron?) over *zijn eigen leven* beslist hebben en zich via de *Euthanasievereniging* een drankje hebben verworven. Het suggereert dat de NVVE (want daarover ging het toch?) aan mensen drankjes voor zelfdoding verstrekt. Dat is volstrekt bezijden de waarheid, want bij wet verboden. Waarvan graag acte.

Rob Jonquièrre, directeur NVVE, Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levenseinde

Microkrediet is geen panacee

Geef armen een hengel in plaats van vissen en ze kunnen zelf aan de slag om hun kostje bij elkaar te scharrelen. Dit aforisme van wijlen Mao Zedong is uit te mottenballen gehaald en doet het dezer dagen weer goed. Als je armen de mogelijkheden biedt te investeren in economische activiteiten kunnen zij leven van de vrucht van hun arbeid. En 'en passant' kan er een dikke streep door de ontwikkelingshulp, want die houdt armen maar behoeftig.

Microkredieten, want daar gaat het om, zijn al een tijdje de nieuwe mantra voor veel ontwikkelingsdeskundigen. De gedachte die erachter zit sluit naadloos aan bij de 'trade, not aid'-slogan die door het ontwikkelingswereldje raast.

Ook directeur Peter Blom van Triodos bank en voormalig minister van Sociale Zaken Willem Vermeend zijn bezwan-gerd met het idee dat we hier het panacee

tegen armoede te pakken hebben. In *de Humanist* 5/2004 beweert Vermeend dat microkredieten 'veel effectiever' zijn voor de opbouw van een eigen economie dan traditionele ontwikkelingshulp, want 'schenkingen en subsidiepotjes (...) hebben maar weinig te maken met ondernemen.' Blom sluit zich hierbij aan: 'microkrediet (is) voor de echte ontwikkeling van het Zuiden veel effectiever dan subsidies en ontwikkelingshulp (...)' Alleen voor de allerarmsten, die niet in aanmerking komen voor microkredieten, blijven in hun ogen humanitaire programma's hard nodig. Maar, zegt Blom, de ontwikkelingshulp 'heeft mijns inziens haar langste tijd gehad. We moeten af van (...) dat paternalistische.'

Op de euforie van Vermeend en Blom (en vele anderen) is in dit 'VN-jaar van het microkrediet' wel wat af te dingen. Om te beginnen gaan zij uit van de idee dat in elke arme een ondernemer schuilt. Vermeend weet wel beter. Tijdens een HIVOS-conferentie over microkredieten, deze zomer, zei hij: 'Het ondernemerschap in ontwikkelingslanden is vaak een gedwongen keuze voor mensen om te overleven. Ze kiezen er niet voor vanwege de uitdaging.' De mogelijkheid om een lening af te sluiten kan bij velen het latente ondernemerschap doen ontvlammen, maar velen zal het koud laten.

Op de tweede plaats vergelijken zij appels met peren.

Waarom hoog opgeven van microkredieten en ontwikkelingshulp verketteren? Hoe denken Blom en Vermeend met microkredieten hiv/aids te bestrijden, gezondheidszorg en onderwijs te ondersteunen, mensenrechten te bevorderen? Met een microkrediet kun je geen 'publieke goederen' financieren, met ontwikkelingsgelden wel.

Ten slotte: bijna alle microfinanciële instellingen zijn klein begonnen. Met 'schenkingen en subsidiepotjes' van ontwikkelingsorganisaties. Daardoor hebben zij zich weten te ontwikkelen tot professionele instellingen, die nu een megastap kunnen maken en interessant zijn voor westerse beleggers en banken. Maar om de 'kleintjes' de kans te geven op te groeien is het belangrijk te investeren in de onderkant van de markt en daarbij risico te nemen. Er zijn immers nog miljoenen mensen in ontwikkelingslanden die geen toegang hebben tot financiële diensten en dat wel nodig hebben.

Microfinanciële instellingen moeten, ondanks de toenemende rendabiliteiteisen, de ruimte krijgen te blijven investeren in het bereiken van de armste groepen.

Anneke Oosterhuis, Hoofd Bureau Communicatie Hivos

Cliteurs religiofobie

Bij het lezen van de column van Paul Cliteur in *de Humanist* 5/2004 heb ik me geërgerd. Van iemand met de reputatie van een 'denker' verwacht ik niet dat hij met een dergelijke misser komt. Een fobie is per definitie een onredelijke angst en past dus niet in het denkpatroon van een 'ratiofiel', wat dat dan ook moge zijn.

Cliteur heeft het over 'religiofobie' die 'te rechtvaardigen' zou zijn. Daarbij verwaarloost hij het feit dat er erg vaak een afschuwelijk verschil is tussen de grondslagen van de meeste bestaande religies en de manier waarop die door mensen in de praktijk worden gebracht. Dat verschil is bekend bij iedereen die zich er langer dan een kwartiertje in heeft verdiept, maar in deze column wordt eraan voorbij gegaan. Als het dan over een 'religiofobie' gaat is die inderdaad niet rationeel; een reële angst zou het moeten zijn jegens elke vorm van onverdraagzaam fundamentalisme. Het is verkeerd om alleen de islam of een andere individuele religie

als voorbeeld te noemen; het gaat dan over elke soort levensovertuiging waarvan de belijders geen kritiek verdragen. Zulk fundamentalisme komt mijns inziens voort uit een gebrek aan zelfvertrouwen; het wordt in de eerste plaats gebruikt om (aan zichzelf?) het eigen gelijk te bewijzen, maar wie zeker van zijn zaak is heeft daar geen behoefte aan.

Het valt mij bitter tegen dat Cliteur aan de orde laat komen in zijn column; schrijf het hele verhaal of schrijf het niet!

N. van Dijk, Sassenheim

Lintje bij afscheid Jan Haasbroek

Foto: Serge Ligtenberg

Bij zijn afscheid als directeur van de Humanistische Omroep is Jan Haasbroek benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Jan Haasbroek (1943) werkte zowel als journalist, programmamaker en directeur in de mediawereld. Hij zette zich daarbij ook in voor het behoud van de publieke omroep, die met de komst van de commerciële televisie veel veranderingen doormaakte.

Daarnaast had hij intensief contact met programmamakers, met name jonge, vaak allochtone, mensen en gaf hij colleges radio- en televisiejournalistiek aan de Rijks Universiteit Groningen.

Haasbroek begon als freelance journalist in 1965. Vervolgens gaf hij leiding aan VPRO-radio, Radio 5 bij de NOS, TV Rijnmond en de laatste zeven jaar aan de Humanistische Omroep. Onlangs verscheen het boek 'Van idee naar idool' waarin Jan Haasbroek, geholpen door jonge programmamakers, radio en televisie onder handen neemt.

Jan Haasbroek, *Van idee naar idool*. Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam. 352 blz., € 22,90.

Alternatieven voor geweld

Het Humanistisch Vredesberaad (HVB) gaat docenten humanistisch vormingsonderwijs trainen in conflicthantering en alternatieven voor geweld. Hiermee wil het HVB, via de docenten, kinderen informeren over en stimuleren tot een cultuur van vrede en geweldloosheid.

De training zal begin 2005 worden verzorgd door het Nederlands Expertise Centrum Alternatieven voor Geweld.

Het HVB zoekt nog financiële ondersteuning voor de training. Bijdragen zijn welkom op giro 79911 t.n.v. het Humanistisch Vredesberaad te Hilversum o.v.v. Vredeseducatie.

Prijs voor project met jonge gedetineerde Marokkanen

Een project voor jonge gedetineerde Marokkanen heeft op 13 november de Jan Renken Prijs van Humanitas ontvangen.

In het project bieden vrijwilligers ondersteuning aan gedetineerde jong volwassen Marokkanen in het huis van bewaring in Scheveningen. Hoog opgeleide Marokkaanse vrijwilligers kunnen in het project als voorbeeld dienen voor de doelgroep. De jury wil 'in deze tijd van verharding een signaal afgeven dat er positief wordt gewerkt aan integratie en toekomstkansen voor Marokkanen'.

'Een militair moet op alles voorbereid zijn'

De Dienst Humanistische Geestelijke Verzorging bij de Krijgsmacht vierde dit najaar haar veertigjarig bestaan. Op een symposium schetste generaal buiten dienst F. van Kappen een gecompliceerd toekomstbeeld voor Defensie.

De militair moet volgens Van Kappen op alles voorbereid zijn. Met name door internationaal opererende terroristen, die het westen als ziek, immoreel en zielloos beschouwen en op een meedogenloze manier oorlog voeren, valt er volgens Van Kappen weinig meer te plannen tijdens toekomstige missies. De militair moet in staat zijn continu te wisselen in zijn rol: de ene dag is hij hulpverlener en diplomaat, de andere dag moet hij koelbloedig opereren in een geweldssituatie.

Het verschil tussen goed en slecht, vriend en vijand, zal steeds verder vervagen, denkt Van Kappen. Dit vraagt naast discipline, vooral ook om sociale en morele vaardigheden. Volgens

Mart Vogels, staffunctionaris inhoudelijk beleid, zijn daarom persoonlijke ontwikkeling, morele vorming en het vergroten van verantwoordelijkheid onontbeerlijk. Hij wil met humanistisch geestelijke verzorging hier een grotere bijdrage aan leveren. Niet alleen door persoonlijke begeleiding van militairen, maar ook door nadrukkelijk aanwezig te zijn tijdens militaire opleidingen en door mee te denken met de politiek en de krijgsmachttop.

De dienst Humanistische Geestelijke Verzorging bij de Krijgsmacht heeft met ingang van 1 november een nieuwe hoofdtraadsman: Marias van Dorp. Van 1992 tot 2002 werkte hij als humanistisch raadsman bij de dienst en van 1981 tot 1984 was hij cadet aan de Koninklijke Militaire Academie.

H.F. Remmers

VERS VAN DE PERS

Religieuze terroristen

Wetenschappelijk terrorisme-expert Jessica Stern reisde vier jaar lang de wereld rond en interviewde christelijke, islamitische en joodse religieuze leiders en leden van extremistische groeperingen. In de neerslag van haar bevindingen onder de titel *Terreur in naam van God* brengt zij de wortels van religieus terrorisme in kaart en verdiept ze zich in de vraag waarom religieuze extremisten datgene doen wat hun geloof hun verbiedt. De antwoorden vond zij in gesprekken in vluchtelingenkampen in Libanon, een gevangenis in Jordanië, de joodse ondergrondse in Israël, bij Hamaskringen in Palestina, de Taliban in Pakistan tot een christelijke sekte in Arkansas aan toe. De opbouw, financiering en functionering van terreurgroepen brengt ze helder in beeld. Van de omvorming van aanhangers en meelopers tot terroristen, de wens om als martelaar beschouwd te mogen worden, tot de overtuiging dat hun god hun daden rechtvaardigt. Jessica Sterns boek leest als een spannend jongensboek, en het is moeilijk te bedenken dat het allemaal werkelijkheid is. De wereld zit vol met misleide dwazen, levensgevaarlijke gekken en godsdienstwaaninnigen

en lijkt er nooit meer vanaf te komen. Religieuze terroristen strijden op alle niveaus, militair, economisch, psychologisch en geestelijk. Hun militaire wapens zijn krachtig, maar spirituele angst is volgens Stern het gevaarlijkste wapen dat zij in het arsenaal hebben. Als meest boosaardige aspect noemt zij hun doel om morele verschillen zelf te vernietigen. Hoe deze gezwellen te bestrijden? Stern komt niet verder dan 'reageren met wapens, maar ook door verwarring te scheppen, onderlinge verdeeldheid en concurrentie te creëren tussen terroristen onderling en tussen terroristen en hun financiers en sympathisanten' en eindigt haar boek met deze cryptische aanbeveling: 'We moeten niet toegeven aan spirituele vrees en dus moeten we vasthouden aan onze beste principes en de nadruk leggen op tolerantie, invoelingsvermogen en moed.' Ze is duidelijk beter in diagnose dan in therapie.

Jessica Stern, *Terreur in naam van God. Waarom religieuze extremisten doden. Het Spectrum/Manteau, Utrecht/Antwerpen. Paperback, 384 blz. € 24,95.*

Onthaasting

Slow-bewegingen maken volgens de Canadese journalist Carl Honoré overal ter wereld hun opmars, op het werk, in de muziek, in de stedenbouw, in de opvoeding, op sportscholen en ook in bed. Hij zocht allerlei representanten van deze stromingen op en schreef *Slow*, over de smaak van het leven: je moet de tijd nemen om goed te proeven en aandacht hebben voor de dingen die het leven waard maken geleefd te worden. Inspirerende verhalen en - voor wie er ontvankelijk voor is - een aanstekelijke filosofie van de onthaasting, - *il tempo giusto*. De ondertitel *Een wereldwijde revolutie* maakt de auteur echter niet waar. Voorlopig nog meer wens dan werkelijkheid, helaas.

Carl Honoré, *Slow. Een wereldwijde revolutie. Lemniscaat, Rotterdam. Paperback, 231 blz. €12,95.*

Mijnen ruimen

'Ik vraag me telkens af waarom ik dit werk doe. Het risico op een ongeluk is hoog, de omstandigheden in naoorlogse landen zijn miserabel, mogelijkheden om iets te doen beperkt. Dagelijks zie ik puinhopen en ellende. Vrouwen hebben weinig te vertellen, omdat macht hier uit de loop van een geweer komt. Wat doe ik hier? Keer op keer heb ik me dat afgevraagd totdat ik het punt bereikte dat ik het simpelweg aanvaardde: ik doe dit werk en daarmee uit. Heel gewoon.' Een citaat van Vera Bohle tijdens werk in Afghanistan. In 1998 gaf zij op 29-jarige leeftijd haar baan als tv-redactrice bij de Duitse omroep ZDF op en begon aan de opleiding voor ruiming van

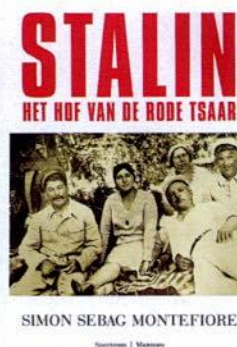
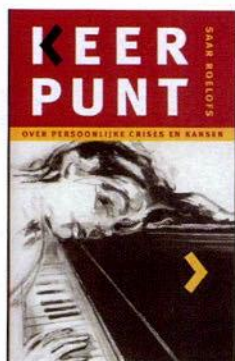
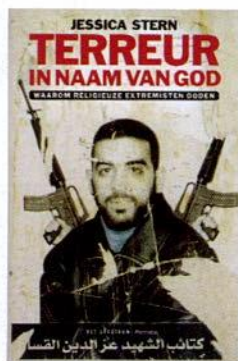
explosieve stoffen in Dresden. Louter berichtgeving was haar niet genoeg, ze wilde de levensomstandigheden van mensen verbeteren. Sindsdien houdt ze zich bezig met mijnenruimen in voormalige oorlogsgebieden. In Mozambique en Zimbabwe, in Albanië, Bosnië en Kosovo, in Afghanistan. In *Mijn leven als mijnenruimster* schrijft ze over haar werk, waarbij contact met de lokale bevolking voor haar van levensbelang is. Een minutieus verslag van bloedstollende werkzaamheden.

Vera Bohle, *Mijn leven als mijnenruimster. Lemniscaat, Rotterdam. Paperback, 420 blz. €22,50.*

Persoonlijke crises

Van de klinisch therapeute Saar Roelofs is *Keerpunt* verschenen, een boek over persoonlijke crises en kansen. Het bevat de weerslag van diepgaande gesprekken met elf mensen, die op een bepaald moment in hun leven een pijnlijke persoonlijke ervaring doormaakten, of een reeks ingrijpende gebeurtenissen, die een keerpunt in hun leven vormde. De bedrogen echtgenote, de bekeerde drugsdealer, de vader die zijn zoon verloor, de neergestoken politiemann, de lesbienne die door haar ouders wordt verworpen: ze hebben gemeen dat ze hun problemen hebben kunnen verwerken en ombuigen in een positieve richting, en nu kunnen genieten van het bereikte resultaat, - door lijden gelouterd. Een mooi, ingetogen boek over de veerkracht van mensen na tegenslag. Indringende vertellingen over keuzes en moed.

Saar Roelofs, *Keerpunt. Uitgeverij Ten Have, Kampen. Paperback, 240 blz. €17,90.*

Stalin, de rode tsaar

De biografie die de Britse historicus Simon Montefiore over Stalin heeft geschreven is meer dan alleen een levensbeschrijving van deze massamoordenaar. Het is tevens een kroniek van zijn hof, de machtskliek die in de jaren dertig en veertig de Sovjet Unie bestuurde. Het is een onderzoek naar machtspolitiek, naar informele macht, de zeden en gewoontes van ongehoorde potentaten. Montefiore komt, mede door zijn toegang tot recent geopende Russische archieven, in zijn vuistdikke boek heel wat verder dan de traditionele verklaringen van Stalin als 'mysterie', 'psychopaat' of 'duivels genie'. Hij wordt er niet minder weerzinwekkend door, maar wel wat begrijpelijker. Interessant daarbij is vooral, dat hij Stalin en zijn kameraden als leden van

een militair-religieuze orde heeft beschouwd, een 'orde van zwaarddraggers' die in een overgevoelige bolsjewistische wereld leefden. De paranoia wordt verklaarbaar, de denkbeelden van de kameraden, die de dood als ultiem politiek instrument beschouwden, inzichtelijk. Mannen als Molotov, Beria, Jezjov, Zjdanov, Mechlis, Mikojan blijken in werkelijkheid vaak flamboyante, dynamische persoonlijkheden te zijn geweest, die uit hun nu geopende correspondentie en zelfs hun liefdesbrieven meer tot leven komen dan we tot heden wilden weten. Geen van die berekende moordenaars is werkelijk om zijn misdaden vervolgd, als ze Stalin overleefd hebben. De schuld is met succes op die ene rode tsaar geschoven. Montefiore toont aan, dat dit

geen stand kan houden. Zoals Hitler zich door doodseskaders omringd wist, bestond Stalins leidende moordbrigade uit zijn eigen vrienden, van wie er verscheidene zich juist geselecteerd wisten op hun beulskwaliteiten. De moordpartijen waren een zaak van de gehele leiding.

Het moderne Rusland heeft zijn verleden nog lang niet verwerkt, er ligt een diepe schaduw over de geschiedenis. Hoe verbijsterend ook, het moet gekend en begrepen worden. Eerder zal verlossing zich niet kunnen aandienen.

Simon Sebag Montefiore, Stalin, aan het hof van de rode tsaar. Het Spectrum/Manteau, Utrecht/Antwerpen. Gebonden, met talrijke foto's, 725 blz. € 44,95

Filosofisch woordenboek

In de achttiende eeuw verschenen tal van alfabetische 'woordenboeken' over diverse onderwerpen. In één daarvan (*Dictionnaire Historique*) gaf Voltaire (1694-1778) zijn visie op de meest wenselijke inrichting van de samenleving, het absolutisme, de godsdiensten, het bijgeloof, zoals het geloof in wonderen en engelen. Om maar wat te noemen. Hij was toen 70 jaar, beroemd en berucht. Alleen als historicus had hij toen erkenning gekregen. Voor het zover was, was hij al meerdere keren in aanvaring gekomen met de politieke en kerkelijke gezagsdragers. Opgesloten geweest, had hij het land moeten verlaten, moeten onderduiken. Vandaar dat hij, voorzichtig geworden, en zijn Nederlandse uitgever, het boek anoniem uitbrachten. Het sloeg in als een bom. Het eerste jaar werden er al vierduizend exemplaren van verkocht. Een ongekend aantal. Daaraan had hijzelf ook indirect bijgedragen door het al tierend te veroordelen. Het zou 'duivels' zijn, 'antichristelijk', ja 'satanisch'! Wie beter wist proefde ook

daarin zijn ongeëvenaard sarcasme.

Wie de voortreffelijke vertaling, met zeer nuttige inleiding, leest wordt opnieuw verrast door Voltaire's stijl; zijn analyses en evaluaties. Zijn, niet opdringerige, scherpzinnige pleidooien voor tolerantie en een rationele levensbeschouwing. Dat het boek op de *Index* kwam, alom verboden werd, en tegelijk met een achttienjarige Franse atheïst verbrand werd. Ook dát was de achttiende eeuw. Toch zou Voltaire's invloed beduidend groter zijn dan die van zijn bestrijders, zoals onder meer blijkt uit de Amerikaanse en Franse grondwetten. Wat zou hij nu genieten bij het geselen van de hedendaagse pseudo-religieuze spirituele bedensels en de pretentieuze postmodernisten. Voltaire blijft actueel! (*André de Bruin*)

Voltaire, Filosofisch Woordenboek. Vertaling J.M. Vermeer-Pardoen. Van Gennep, Amsterdam. Gebonden € 43,-. Paperback € 19,90.

TELEVISIE

Heimwee naar Iran

23 dec. – Ned.1

In de documentaire 'Golestan, de rozen-tuin' een portret van Hassan en van Iran, het land dat hij in 1979 moest ontvluchten. Hassan heeft heimwee en zijn familie in Iran wil dolgraag zijn zoontje zien. Maar het is er nog steeds te gevaarlijk voor hem. Filmmaakster Sabine König maakt, 25 jaar na Hassans vlucht, een reis door het noorden van Iran aan de hand van zijn dagboek vol verhalen en

Bermrouw

tekeningen. Wat is er over van het land dat Hassan achterliet?

IKON – 23.00 uur

Nationale Wetenschapsquiz

24 dec. – Ned.3

In de elfde editie van deze quiz speelt een team van hoogleraren tegen een team van hoofdredacteuren. Presentatie: Karen van Holst Pellekaan en Lenette van Dongen.

VPRO – 22.10 uur

Bermrouw

30 dec. – Ned.1

In bermen van openbare wegen staan talloze monumenten voor verkeersslachtoffers. Deze documentaire volgt de nabestaanden die hun dierbaren op deze plekken herdenken. 'Voor ik naar mijn werk ga rijd ik er altijd langs en toeter ik even.'

IKON – 23.00 uur

Midwinterviering

19 dec. – Den Haag

Midwinterviering van het HV Haaglanden, met lezing over Schuberts 'Winterreise' door pianist Jeroen Sarphati. Aanvang 17 uur. Toegang €10, incl. maaltijd. Info en aanmelden: 070-3505346. Laan Copes van Cattenburgh 72.

Zelfmoord

22 dec. – Eindhoven

Lezing van Bram Bakker, psychiater en auteur van 'Te gek om los te lopen', onder andere over het taboe op het onderwerp suicide, en hoe dat anders kan of moet. Auditorium TU Eindhoven, Blauwe Zaal. Aanvang 11.45 uur. Info: www.tue.nl/sg of tel. 040-2472070. Toegang gratis.

Van zingeving naar zinsonthulling

vanaf 12 jan. – Den Haag

Cursus van vijf avonden o.l.v. Cees Maas,

THEATER & EXPOSITIES

Out of Africa

t/m 6 maart – Amstelveen

Twee werelden staan op deze expositie in het Cobra Museum tegenover elkaar: de Nederlandse expressionistische kunst uit de 20e eeuw en de Afrikaanse kunst. Veel kunstenaars, waaronder de Cobra-beweging, hebben gebruik gemaakt van primitieve kunst, bijvoorbeeld uit Afrika. Cobra Museum voor Moderne Kunst, Sandbergplein 1-3.

Info: www.cobramuseum.nl of tel. 020-5475050.

In dienst van Diaghilev

t/m 28 maart – Groningen

De Russische impresario en producent Sergei Diaghilev (1872-1929) was de eerste die beeldend kunstenaars aantrok om samen met componisten en choreografen *Gesamtkunstwerken* te creëren voor een groot publiek. Deze tentoonstelling in het Groninger Museum toont ruim 230 schilderijen, grafiek, decor- en kostuumontwerpen die de artistieke ideeënwereld van Diaghilev blootleggen. Met werk van o.a. Picasso, Matisse en De Chirico.

Info: www.groninger-museum.nl, tel. 050-3120851.

Het kwaad

18 dec. t/m 12 sept.2005 – Amsterdam

Tentoonstelling over de eeuwige worsteling van de mens met het kwaad. Een strijd van alle tijden en landen, culturen en religies. Met o.a. duivels en demo-

'Het kwaad' in het Tropenmuseum

nen, verleidelijke vrouwen en bijzondere voorwerpen van over de hele wereld. Locatie: KIT Tropenmuseum, Linnaeusstraat 2. Info: www.tropenmuseum.nl.

Benefiet voor Bam

23 dec. – Amsterdam

Een jaar geleden verloren tienduizenden mensen het leven bij de aardbeving in de Iranese stad Bam. Zangeres Sima Bina en haar ensemble vertolken Iraanse klassieke muziek. De opbrengst (een kaartje kost € 25) gaat naar de stichting Kinderen van Bam. Locatie: Tropentheater, Grote Zaal, Mauritskade 63.

Info: www.tropentheater.nl of tel. 020-5688500.

Dertig jaar Thé Lau

Vanaf 14 jan. – div. locaties

Zanger/dichter/muzikant Thé Lau (bekend van The Scene) staat dertig jaar op de planken. In de Amsterdamse Kleine Komedie gaat zijn theaterprogramma 'XL' in première. Hij speelt met een semi-akoestisch ensemble en een strijkkwartet. Info: www.mojotheater.nl.

Aanvang: 20.15 uur.

EZINGEN & SYMPOSIA

RADIO

docent pastorale omgangsvormen en psychologie, waarin wordt ingegaan op zingevingsvraagstukken. Organisatie: Modern Beraad, een religieus humanistische vereniging, en andere organisaties van het Humanistisch Platform Haaglanden. Locatie: Laan Copes van Cattenburgh 72. Info: 070-3212107. Kosten: € 65 (50 voor leden van het platform). Tijd: 20.00-22.00 uur.

Kunststof

Ma.-vrij – Radio 1
Live talkshow met een gast uit de kunst- of mediawereld.
NPS – 19.00 uur

Ei van Erasmus

Zaterdags – 747 AM
Wekelijks programma over humanisme. Op 1 januari is Joep Schrijvers te gast. Hij is publicist en ook de nieuwe voorzitter van de HV-afdeling Amsterdam. Schrij-

vers is auteur van 'Hoe word ik een rat' en 'Het maandagmorgengevoel'.
Human – 15.40

Desmet Live

Ma.-vrij. – 747 AM
Live programma vanuit café Desmet in Amsterdam over cultuur, politiek en moraal. Op dinsdag en vrijdag verzorgd door de Humanistische Omroep, met presentator Theodor Holman.

FILM

Geir en Kristoffer leggen hun leven vast op film

Roem of realiteit

Beroemd worden zonder een werkelijk groot talent te bezitten: geen probleem in het huidige tv-tijdperk. De Deense film 'Buddy' legt de gevolgen hiervan op een komische manier bloot.

Twintigers Geir en Kristoffer plakken door de hele stad grote reclameposters op. Met hun oude bestelauto gaan ze van billboard naar billboard, ondertussen fratsen uithalend die iets weg hebben van het MTV-programma 'Jackass'. Als ze zien dat er matrassen en ander afval naar beneden worden gegooid vanuit een hoog gebouw, vraagt dat om een sprong erachteraan. Onder het toeziend oog van de camera, want ze leggen alles uit hun leven vast.

De honderden bandjes die Kristoffer en Geir hebben gefilmd blijven niet op stapeltjes in de kast liggen; een commerciële tv-zender ontdekt de filmpjes en de uitzendingen worden een hit.

Naast Kristoffer en Geir speelt Stig Inge een grote rol in het vastleggen van hun dagelijks leven. Hij is de hoofdhuurder van het appartement waar de jongens zijn komen wonen en hij heeft straatvrees. Als hij met zijn huisgenoten bij de metro staat breekt het zweet hem uit. Keer op keer gaat hij terug naar huis met het excuus dat hij de deur is vergeten op slot te doen, of dat de oven nog aan staat. Dit leidt tot grote hilariteit bij de programmamakers en kijkers, die denken dat zijn angsten geacteerd zijn.

Met hun plotselinge beroemdheid vindt vooral Kristoffer het moeilijk om eerlijk te blijven. Zijn droom is uitgekomen, maar maakt het hem wel gelukkiger? Hij draait zich vast een web van leugens, waardoor zijn vriendschap met Geir en Stig Inge op het spel staat. De jongens worden op humoristische wijze geconfronteerd met hun keuzes tussen roem en realiteit.

Josephine Krikke

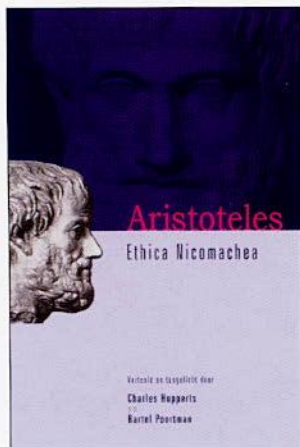
'Buddy' draait vanaf 13 januari in de filmhuizen.

Scherven

Harry van Putten schrijft nieuwe spreekwoorden en gezegdes op gevonden kapotte stenen van de stad, die hij met andere restmaterialen tot objecten maakt. Hij heeft dit project 'Scherven enne ...geluk' gedoopt.

Meer informatie:
www.home.zonnet.nl/geentijdbestaatniet

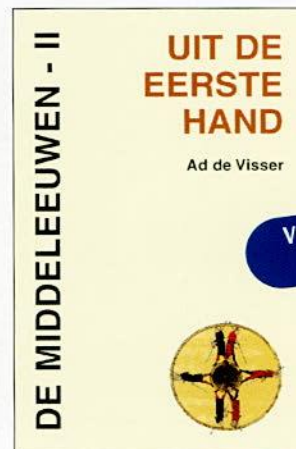
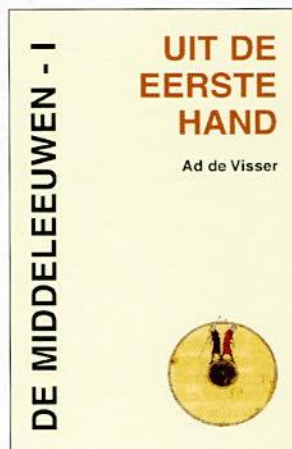
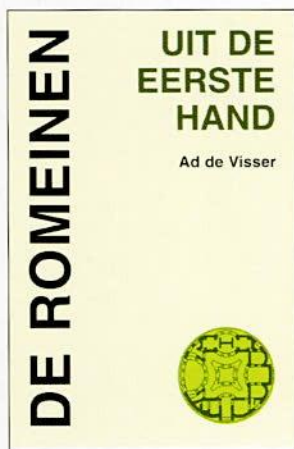
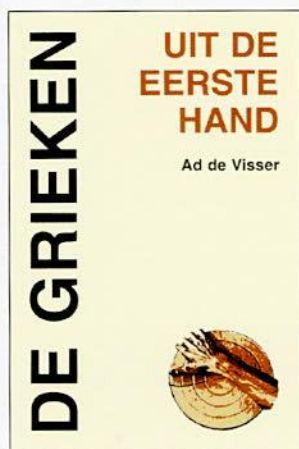
Aristoteles: Ethica Nicomachea

Vertaling, inleiding en aantekeningen: Charles Hupperts en Bartel Poortman

De Ethica Nicomachea van Aristoteles behoort zonder twijfel tot de allerbelangrijkste filosofische werken. Centraal in de Ethica Nicomachea staat de vraag hoe de mens een gelukkig en geslaagd leven kan realiseren. Vanuit deze vraagstelling maakt Aristoteles een diepgaande en scherpe analyse van het menselijk gedrag, het menselijk karakter en zijn intellectuele vermogens. Met een groot psychologisch inzicht bespreekt hij de goede en slechte eigenschappen van de mens, de emoties en de fundamentele waarden in het menselijk leven, zoals verantwoordelijkheid, rechtvaardigheid en vriendschap. De vertaling is voorzien van een uitgebreide inleiding in de filosofie van Aristoteles in het algemeen en de Ethica Nicomachea in het bijzonder, van verklarende aantekeningen, een uitgebreide bibliografie en een begrippenindex. In de gebonden editie is daarnaast ook de Griekse tekst afgedrukt.

De vertaling is verzorgd door dr. Charles Hupperts en dr. Bartel Poortman, beiden antiek filosoof en werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam. Voorjaar 2005 verschijnt een gebonden editie van deze vertaling met de Griekse tekst.

Gegevens paperback: Isbn 90 5573 565 5, Pag. 416, Prijs € 24,90

Vraag onze gratis catalogus aan!

De Grieken

Deel 1 van de serie 'Uit de eerste hand'

Ad de Visser

In dit eerste deel *Uit de eerste hand*: Zeno's probleem van Achilles en de schildpad, Socrates' Apologie, Plato's metafoor van de drie bedden, Aristoteles' Metafysica, Epicurus' Brief aan Menoeceus, Demosthenes' Kransrede, Hesiodus' Werken en Dagen, Plutarchus' Ethica, Thucydides' Peloponnesische Oorlog, Hippocrates' aanbevelingen aangaande aanbeien, Euclides' weergave van de stelling van Pythagoras en Ptolemaeus' Almagest. *Met twintig teksten voor het eerst in een Nederlandse vertaling.*

Isbn 90 5573 507 8, Pag. 256, Prijs € 19,90, Gebonden uitgave

De Romeinen

Deel 2 uit de serie 'Uit de eerste hand'

Ad de Visser

Het tweede deel *Uit de eerste hand* bevat de belangrijkste teksten van de Romeinen en vroege Christenen. Met o.m.: Lucretius' navolging van Epicurus, Seneca's Beata Vita, Cicero's Gesprekken in Tusculum, de 'eigen dingen' van Marcus Aurelius, Quintilianus' cursus retorica, Odi et amo van Catullus, Beatus ille en Carpe diem van Horatius, Ovidius' liefdeslessen, de scabreuze versjes van Martialis, Vergilius' bucolica, Satyricon van Petronius, Caesars De bello Gallico, Livius over Romulus & Remus, Tacitus over de Germanen.

Isbn 90 5573 557 4, Pag. 255, Prijs € 19,90, Gebonden uitgave

Voorjaar 2005 verschijnen De Middeleeuwen I en II.